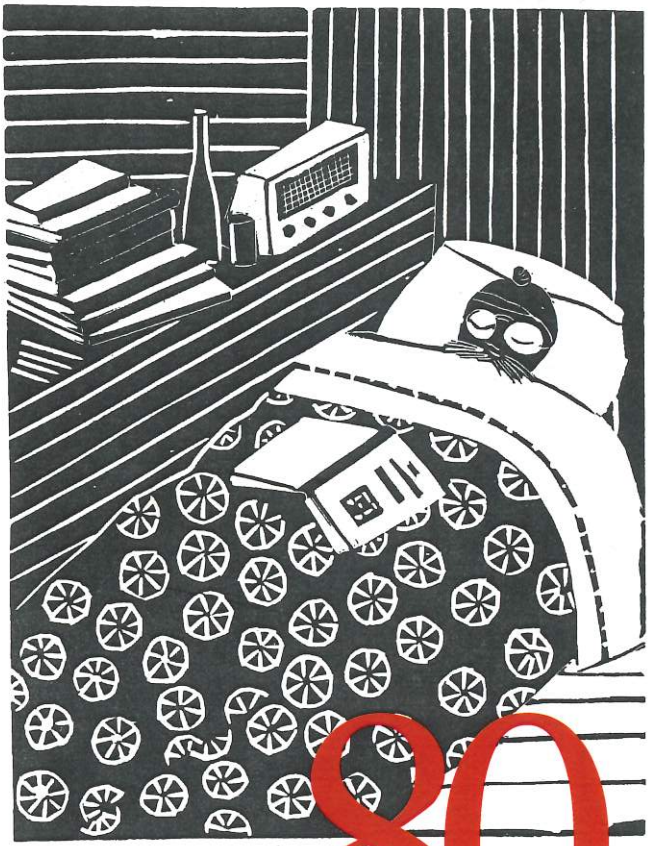

Jan Myrdal 80 år

Ett omisskännligt tonfall av lust ...

Ett omisskännligt tonfall av lust ...

Jan Myrdal 80 år

© Författarna, 2007
Redaktion: Lasse Lindström
Omslag och grafisk form: Jesper Weithz/Revoluform
Omslagsbild: Gun Kessle
Original: Tom Carlson Ord & Text
Satt med Minion
Tryck & repro: Olssons Grafiska AB, Stockholm 2007

INNEHÅLL

9 *Förord*

11 *Tabula gratulatoria*

15 *»Det är bara bergen som aldrig råkas«*
NILS ANDERSSON

21 *Favoritchampagnen*
J. BILLION & JEAN-POL BILLION

25 *Några krumelurer om ett antal figurer*
ANDERS BJÖRNSSON

33 *När sanningen vitnar*
HEIDI VON BORN

39 *Myrdal – humoristen*
CECILIA CERVIN

53 *Att resa med Jan Myrdal*
PETER CURMAN

63 *Myrdal Farm*
ANDERS EHNMARK

69 *Komplicerad, refraktär, ifrågasättande*
PAUL ELITZIK

73 *Man bör resa med Jan – och Gun – i Frankrike*
ANDERS FOGELSTRÖM

79 *Kusin Jan Myrdal – 80 år!*
INGELA GESTAD

83 *Vilka rikedomar!*
MAURICE GUIBERT

87 *Entusiasmen för boken*
LARS GUSTAFSSON

93 *Myrdals hjärta*
ANNIKA HAGSTRÖM

99 *Första maj 2007*
C H HERMANSSON

103 *Om frihet och sinnet för historia*
HANS ISAKSSON

107 *Problem i en ny medieera*
ÖSTEN JOHANSSON

115 *Vad som ryms på ett kvitto*
TORSTEN JURELL

123 *När jag intervjuade naxaliter*
SIGRID KAHLE

135 *Myrdal som demokrat*
RUNE LANESTRAND

147 *Meccanogossen*
PETER LANGHORST

157 *Till Jan Myrdal på hans åttioårsdag*
STIG LARSSON

171 *Liu Lin, rapport från kinesisk resa 2004*
GUN LAURITZSON

185 *Händelse för 42 år sen*
HENNING MANKELL

189 *Sann och ogenerad tacksamhetsskuld*
GAUTAM NAVLAKHA

193 *Skrivandet och läsningen som köttslig njutning*
CARSTEN PALMÆR

201 *Jan Myrdal i Bukarest 1953*
LENNART PARKNÄS

213 *Myrdal i Münster*
RIKKE PETERSSON

219 *Vänskap och opposition – tankar och minnen efter 65 år*
LENNART RUDSTRÖM

227 *Kom ofta till Japan!*
AKINOBU SHINTANI

229 *Vänbok till Myrdal?!*
ERIK WIJK

239 *Ett omisskännligt tonfall av lust ...*
BIRGIT ÖHRN-BARUCH

243 Detta är Jan Myrdal

Gun Kessle tog initiativ till denna bok. Det är en vänbok av Jan Myrdals vänner med anledning av hans 80-årsdag den 19 juli 2007.

Vänner har finansierat boken, genom att ansluta sig till Tabula gratulatoria och ge ett ekonomiskt bidrag. Vänner har skrivit och illustrerat utan penningersättning. Vänner har stått för redigering, ombrytning, formgivning och distribution. Boken trycks i en begränsad upplaga. Penningbidragen har gått till repro, tryckning och porto.

De av Jan Myrdals vänner som här medverkat har gjort det för att de ansett dagen vara värd uppmärksamhet. Oavsett synpunkter om personen Myrdal eller hans ståndpunkter anser de, var och en på sitt eget sätt, att hans verk är värt att diskuteras och ihågkommas.

Vänboken är ingen vetenskaplig avhandling. Var och en av de medverkande står för sitt. Ingen har kontrollerat sanningshalt eller relevans.

Solveig Giambianco har organiserat Tabula gratulatoria. Lasse Lindström har varit redaktör och översatt artiklar från franska (utom den som Janine Cottier översatt) och engelska.

Jesper Weithz har formgivit. Tom Carlson har brutit om text och bild. Per Axelson har skött kontakter med repro och tryckeri.

Initiativtagaren till boken, vars linoleumsnitt från 1970-talet pryder omslaget, låter meddela att hon inte har så mycket att tillägga, utom att det var ett sjuhelvetes besvär att jaga ifatt Jan Myrdal så att de kunde gifta sig.

Stockholm i juli 2007

Tabula gratulatoria

Hashim AL-Malki
Sigurd Allern
Agneta och Johan Althoff
Rolf Alsing
Benny Andersson
Nils Andersson
Pelle Andersson
Sigge Andersson
Tomas Andersson
Ulla-Britt Antman
Robert Aschberg
Per Axelson
Sigbert Axelson
Gerhard Bauer
Axel Bergman
Ulf Bjerén
Anders Björnsson
Sisela Björnsson
Yvonne Blank och
Lasse Lindström
Pie Blume
Liza Boëthius
Tomas Bolme
Donald Boström
Lars Göran Carlson
Tom Carlson
Knut Carlqvist
Daniel Cederqvist
Cecilia Cervin
Benny Christensen
Jan Christensen
Elias och Kirsti Cornell
Peter Curman
Peter Dalgren
Eva Dahlman
Håkan Danielsson
Renée Danielsson
Lasse Diding
Bengt Edorsson
Lena Edwall

Erik Edwardson
Hedda Ekerwald
Peter Ekström
Paul Elitzik
Wolf Elz och Astrid Kubis
Crister Enander
Johan Engblom
Anders Engdahl
Håkan Engvall
David Ericsson
Jan-Olof Erlandsson
Ali Esbati
Lars Fagerstedt
Mats Fernström
Elisabet Finné
Anders och Marianne Fogelström
Ingemar Folke och Anette Sandström
Marianne Fors
Birgitta Forsell
Björn Forseth
Kerstin och Lars Forssell
Gustaf Forssell
Gerd Furnes Lundgren
Jan Fredriksson
Claes-Uno Frisk
Jan Frykholm
Nils Funcke

Hans M Gabrielson
Per Gahrton
Margareta Garpe
Solveig Giambanco
Nisse Granberg
Lennart Grosin
Jan Guillou
Lars Gustafsson
Madeleine Gustafsson
Anette och Nils Gärdegård
Albin Hallin
C H Hermansson
Gösta Hultén
Peter Hjukström
Heinrich Hunziker
Göran Hägg
Ola Inghe
Hans Isaksson
Seppo Isotalo
Rolf Janson
Stina Janson
Håkan Jaensson
Karin Jaensson
Gunnar Johansson
Lars Johansson
Ola Jordán
Olle Josephson
Lars-Ivar Juntti
Torsten Jurell

Peter Kadhammar
Sigrid Kahle
Bror Kajsajuntti
Jan-Anders Karlsson
Pia Karlsson
Urban Karlsson
Ulf Karlström
Åke Kilander
Dan Kotka
Eva och Krister Kumlin
Mai Kurdve
Kerstin Käll
Per-Olov Käll
Rune Lanestrand
Maj Langhorst
Peter Langhorst
Anne Lidén
Henrik Linde
Knut Lindelöf
Åsa Linderborg
Stefan Lindgren
Peter Lorentzon
Karen Lundberg
Lennart Lundberg
Staffan Lundberg
Christer Lundgren
Kenneth Lundgren
Vivi Löfstedt
Mikael Löwegren
Kristina Magnusson
Sara von Malmborg
Johan Mannerheim
Henning Mankell
Kjell Martinsson
Sköld Peter Matthis
Sigyn Meder
Jon Michelet
Murbruk Förlag
Eva Myrdal
Janken Myrdal och
Ingrid Söderlind
Kristina Myrdal och
Teppo Siirilä
Peter Myrdal och
Anna Neander
Krister Månsson
Ulf Nilsson
Peter Nilsson
Sture Nilsson
Anders Norborg
Anna Nordfjell
Mikael Nyberg
Robert Nyberg
Eva Olason
Gunnar Olofsson
Anders R Olsson
Giacomo Oreglia
Lennart Palm

Ola Palmær
Lennart Parknäs
Anders Persson
Marie-Louise Persson
Jan Peters
Rikke Petersson
Mike Powers
Jan-Erik Romson
Lars Rothelius
Anna Runebjer
Jon Runebjer
Olof Rydström
Dag Sandahl
Håkan Segergren
Lena Schröder
Svante Sjöstedt
Hans O Sjöström
Lill Sjöström
Glenn Sjökvist
Henrik Skrak
Per-Arne Skansen
Marina Stagh
Peter Strand
Victoria Strand och
Dan Israel
Bo och Margareta
Strömstedt
Krister Stål
Leif Stålhammer
Helena Sunvisson
C H Svenstedt
Christine Swanson
Hans Söderling
Matz Söderlund
P-O Tellander
Margareta Toss
Rainer Ulonska och
Ulla Wennberg
Lars Vargö
Gösta Walin
Carl-Magnus Wendt
Eva Wernlid
Jörgen Widsell
Erik Wijk
Torbjörn Wikland och
Ewa Grysell
Kalle Wikström
Lasse Wilhelmson
Leif Zetterling
Margareta Zetterström och
Svante Svensson
Dennis Zackrisson
Jan Åhman
Birgit Öhrn-Baruch
Peo Österholm
Birgitta Östlund

Bidrag från undertecknarna finansierar denna bok

»Det är bara bergen som aldrig råkas«

(Gammalt kinesiskt talesätt)

NILS ANDERSSON

Till Jan

Fastän vi länge gått i samma riktning dröjde det av geografiska men inte politiska skäl innan våra vägar faktiskt korsades. 1953 var vi bägge på Ungdomsfestivalen i Bukarest; liksom jag bör du då ha träffat de vietnamesiska aktivisterna som bekämpade den franska kolonialismen. Men du satt i ledningen för världsungdomsfestivalen medan jag var enkel medlem av den schweiziska delegationen.

Året därefter skulle mitt svenska pass förnyas. Då begärde Sverige att jag skulle visa att jag hade någon anknytning till landet. Därför gjorde jag militärtjänst vid T1 i Linköping – och upptäckte landet (jag upptäckte då också språket, som jag därefter aldrig skulle sluta misshandla). Jag hade bara en enda adress – till Clarté, vilket gjorde att jag under permissionerna kunde träffa Ola Palmær, min första kontakt med den svenska vänstern. Då var Jan ännu bara ett namn för mig.

När tjänstgöringen på T1 var avslutad och jag var tillbaka i Lausanne gavs nya möjligheter för oss att råkas. Det var under Moskvafestivalen 1955 där jag var ansvarig för den helvetiska kulturdelegationen. Det skulle till exempel ha kunnat ske vid

Chrustjevs mottagning i Kreml, men okänslig som jag var för denna sorts fester tackade jag nej till inbjudan – vilket för övrigt några år senare föranledde mig att i en spexig historierevidering påstå att jag mycket tidigt hade upptäckt faran med den chrustjevska revisionismen.

1957 talade den ansvarige för bokhandeln och förlaget Rousseau i Genève ofta med mig om dig; om att din omättliga läshunger och behov av att andas in doften av trycksvärta och papper ofta förde dig till det progressiva Rousseau. Jag kom också dit regelbundet, eftersom jag blivit förlagsredaktör där, men aldrig samma dag eller på samma tidpunkt som du. Dina resor i Kina, Indien och Asien förhindrade i ytterligare flera år att vi råkades, men läsningen av *Rapport från kinesisk by* gav tillfälle till utförligare kännedom om dig.

1967 skulle våra vägar slutligen korsas. När jag utvisades från Schweiz för mina politiska och publicistiska aktiviteter skrev du till Olof Palme för att be honom ta en svensk medborgare i försvar. Jag försökte komma till Sverige för att arbeta. Mottagande och rådgivning från dig, Nils Holmberg, Åsa Hallström, Jan Stolpe var värdefullt, men mina dåliga kunskaper i språket gjorde inte saken lätt. Jag tackade därför ja till en inbjudan från de albanska kamraterna att arbeta med deras förlag för utländska språk och Radio Tirana. Det blev därför först i Albanien som vi verkligen kom att lära känna varandra. Mot bakgrund av övertygelser och undersökningar av tvåårhundradens uppror, människans uppror för frihet, folkens för självständighet och arbetarnas för frigörelse, inledde vi en dialog som pågår än i denna dag. Från dessa första möten minns jag den myndige Jan på stranden i Durrës i badshorts med mönster i klöver, ru-

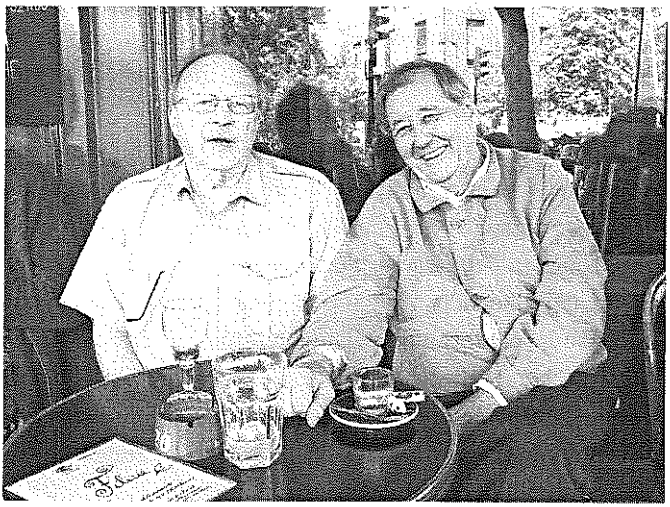

Jan Myrdal och Nils Andersson. Foto: Lasse Lindström.

ter, spader och hjärter; i ett land där varenda människa äger en kortlek men där det på grund av kampen mot spel och dobbel var omöjligt att köpa någon i affärerna.

Efter fem år i Albanien var det tvunget att välja för våra barn: albansk eller svensk skolgång? I pappren var de ju svenskar och 1972 anlände vi till Uppsala, en ort som valdes som mittpunkt mellan de två Janarna, Myrdal och Stolpe. Mariefred är inte långt borta och jag fick tillgång till det extraordinära universum som ditt bibliotek utgör, dina samlingar av grafik och affischer, fantastiska arkiv för kultur och folkens kamp, minne för arbetarrörelsen och samhälleliga revolutioner. Det är ett bibliotek där du själv återfinns, liksom andan hos en 1700-talsbibliofil och hos en fri man i tiden.

Du och Gun kom också att i hög grad bidra till min svenska inskolning, särskilt med era midsommarfester med sång och dans, men också med de långa monologerna som kunde avslutas med en dånande »Till havs!« Så förekom också surströmmingsskivan, det prov på svenskhet som jag tror jag klarade (inte utan viss ansträngning för magen). För övrigt har jag aldrig slutat förvånas över att surströmmingsälskarna bara äter tre eller fyra sillar. »En delikatess som man aldrig får nog av.«

Jag blev presenterad för styrelsen i Svensk-albanska föreningen där Gun var ordförande och skrev på din uppmaning några artiklar i Folket i Bild/Kulturfront och Förr och Nu när en viktig tilldragelse inträffade: den kinesisk-albanska brytningen. Den passerade inte utan återverkningar i den marxist-leninistiska rörelsen: De flesta partierna intog Kinas ståndpunkt, några stödde Albanien. Även om denna ström-

virvel trots allt gynnade Svensk-albanska föreningen försvagades banden mellan dig och Gun och mig på grund av de olika ståndpunkterna och oenigheten. Under flera år skulle förbindelserna i stort sett vara brutna. De enda band som upprätthölls var korta brev om böcker som getts ut i Frankrike, en spänd tråd som aldrig brast.

Tidens gång skulle dock ge möjlighet till en återsamling kring bordet. Det politiska utbytet återupprättades efter en flod av brev och meddelanden, artiklar och kontroverser som vi alla fick del av, men dina bidrag till kunskapen om och analysen av viktiga sidor av fransk historia och kultur är en undervärderad del av din gärning och beläsenhet som jag vill understryka. Vare sig det rör Balzac, den romanska konsten eller dina skriverier och utställningar om 1800- och 1900-talens politiska karikatyr liksom i många andra ämnen är det till stor del tack vare dig som svenskarna är de som försökt att inte begränsa utbytet mellan de två kulturerna till bara ett kommersiellt utbyte. En del protesterar men jag envisas och understryker: I ditt arbete och i din forskning nöjer du dig inte med att beskriva och skriva om; du har skapat, du har drivit en tanke som utgår från dina rötter utan att du känner dig tvungen att förfranska dig – en sann grund för utbyte mellan kulturer.

Du har aldrig låtit dig låsas in i en egen nisch. För dig finns inget förhandsbestämt område, ingen fråga man inte kan uttala sig i och om det är svårt för dig att kulturellt vara bara svensk är du inte det. Det finns hos dig en fransk uppfattning om den intellektuelles roll, låt oss säga efter Zolas eller Sartres exempel, men inte med parisisk uppblåsthet.

Jan, en dag rapporterade du till mig om hur du känt dig under ett möte när du blivit medveten om att du inte längre kunde säga »vi unga«, men vi kan då säga dig: »Du är alltid ung.«

Nils Andersson, essäist, Paris

Favoritchampagnen

J. Billion & Jean-Pol Billion

CHAMPAGNE François BILLION
LE MESNIL-sur-OGER

Le Mesnil sur Oger, Juni 2007

Till monsieur Jan Myrdal och madame Gun Kessle,
hans Hustru

Det var efter att de varit vid hotellet »Aux Armes de Champagne«, i l'Épine, en liten by tio kilometer från vår närmsta stad, Chalons en Champagne, som vi fick besök av M et Mme Myrdal. De kom hit på inrådan av monsieur Perardel där. I vår vinkällare avsmakade de och kom att uppskatta våra champagneviner såsom *Cuvée Réserve* och våra årgångsviner *Millésimes.*

Senare, år 1990, när Gun Kessle och Jan Myrdal skulle öppna var sin utställning på Centre Culturel Suèdois i Paris hämtade de också hos oss champagnen till vernissagen.

År 2000 fattade madame Myrdal tycke för vår *Champagne Rosé* och är sedan dess en trogen köpare av denna cuvée, som uppskattas stort av våra kunder.

Därefter har vi varje år utan undantag haft nöjet att ta emot

monsieur Myrdal som upptäckt cuvéerna hos Champagne François Billion Père et Fils och är trogen särskilt *Millésime 1995* och den stora cuvéen *Extra Brut de Marie-Catherine*, men glömmer inte heller den rosa champagnen.

Det är en ära för vårt vinhus att få ta emot dessa trogna personer och vi tackar för era tankar om vår champagnegård i er bok *Om vin* av Jan Myrdal.

Monsieur och madame: Mottag hyllningar och sympati från *la Maison: Champagne François Billion Père et Fils.*

Jean-Pol Billion, vinodlare och -tillverkare, Champagne; J. Billion, hans mor

Jan Myrdal provsmakar champagne tillsammans med Jean-Pol Billion och hans mor. Foto: Lasse Lindström.

Några krumelurer om ett antal figurer

ANDERS BJÖRNSSON

Lejonbacken, där August Blanche, J V Snellman och C H Mellin står och samtalar på en litografi av Ferdinand Tollin från tiden kring 1840, är en omtyckt plats i konsten och litteraturen. Strax till vänster om herrarna utspelade sig en berömd samlagsscen i Vilgot Sjömans film *Jag är nyfiken – gul* (1967). Filmen förebådade som inget annat konstverk sedernas frigörelse i ungdomsrevoltens tidevarv. Från denna upphöjda position ser man ner mot Strömmen och Norrbro, där Sara Videbecks Albert går under i Snellmans fortsättning (1840) av C J L Almqvists sedeskildring *Det går an* och där Blanche, Snellmans vapendragare, skulle ge Almqvist en berömd orre för att denne hade skrivit elakt om Blanches fader och börd.

Blanche, Snellman och Mellin tillhörde ett kotteri som Almqvist och de liberala kretsarna kring Aftonbladet kunde uppfatta som konkurrenter. De var alla hemmahörande i huvudstadsintelligentian, de tillhörde ett tunt skikt av intellektuell medelklass – ett slags bildningssmåborgerskap – som trivdes med karnevalistiska upptåg och som livnärde sig på polemik och poetik. På Vilgot Sjömans tid talade man om rödvinsvänster och massmedievänster.

Flera av rabulisterna i 1840- och 1960-talens Sverige skulle sedermera bli män i staten. Johan Vilhelm Snellman var snart på väg att göra sig ett namn som statsfilosof. Hur mycket svensk och hur mycket finne han var vid denna tid, kan det sedan råda delade meningar om. Hans debattlusta och grälsjuka träffade den svenska romantikens försvurenhet åt osammanhängande naturfilosofi som offrade historien och dess lagbundenheter på skönhetens altare. Hans uppgörelse med P D A Atterbom, Schellingianen, är sektledarens närmast (och liknar i mycket J L Runebergs påhopp på fosforisterna). Atterbom har förvrängt Hegels lära, men det beror inte på missförstånd utan på oförstånd, påstod Snellman 1836, tre år innan han begav sig till Stockholm för att söka sin lycka som publicist.[1]

Man har också en känsla av att det är i den rollen han känner sig lyckligast. Ännu uppe i sjuttioåren skriver han utrikeskorrespondens och följer turerna i det rysk-turkiska kriget 1878 för Helsingfors Tidningar – en mycket partisk och regimvänlig rapportör som tidvis avstängs av utgivaren på denna grund.

Så kan det gå. Men när Blanche, Snellman och Mellin träffas på Lejonbacken är större delen av historien oskriven. De ska gå skilda vägar, också lojaliteter kommer att skifta.

Att Snellman finner sig väl tillrätta i kretsen av andra rangens storstadslitteratörer är trots allt inte särskilt märkligt. De har upparbetat en offentlighet som inte står under uppsikt av censuren, så som i storfurstendömet, och de har tillgång till politiska arenor där opposition och regimkritik

1. J V Snellman, *Samlade arbeten. I.* 1826–1840. Helsingfors, Statsrådets kansli 1992, s 58.

kan formuleras, medan den enda institutionella motvikten till ämbetsmannastyret i Finland var universitetet. Därifrån hade Snellman precis blivit bortmotad. Och just åren kring 1840 går man och hoppas på reformer i Sverige. Kronprins Oscar, en frisinnad man, väcker sympatier i de radikala lägren. De Crusentolpeska kravallerna 1838 blev ingen fjäder i hatten för det Bernadotteska fåmansväldet. Kritikerna upprörs över gunstlingsväsen och missbruk av utnämningsmakten, den orepresenterade nyrikedomen vill ha en moderniserad riksdagsordning, på landsbygden växer jordbrukets underklasser, städernas sanitära standard är undermålig – Stockholm den tiden har kallats ett »Europas Calcutta«, Finlands sågs som »Europas Canada«.

Inte underligt att Snellman drogs till debatterna på Riddarhuset och i de andra ståndén – till utfall och utspel, från motståndare och medspelare. Allt återstår ju att göra, illusionerna är ännu inte brustna. Inte heller Snellman har gjort sitt slutliga val. En man i sina bästa år, men utan fast tjänst. Han har förlorat ett antal strider och är uppenbarligen revanschsugen.

De tre männen på Lejonbacken kanske står där och konspirerar. De ser ut som en cell eller som en maffia. Akademi, politik, media – gränserna är flytande inom den bildade klassen. Snellman själv kom ur klena omständigheter, som långvägare tadlade han aristokratins slapphet och indolens: »Kastväsendet, der det funnits«, heter det i *Läran om staten* (1842), »har alltid varit en graf för nationernas andliga utveckling«.[2] När han adlades av kejsaren 1866, valde han först en helt

2. J V Snellman, *Samlade arbeten. III.* 1842–1843. Helsingfors, Statsrådets kansli 1993, s 379.

enfärgad vapensköld, utan alla dekorationer; två fält, blått och silver, fick det sedan bli. Ja, han var en sådan som stack ut. »Fulheten« och de enkla maneren bidrog till detta.

I Kungliga Slottet, på hitsidan Lejonbacken, hade bott en annan filosof, Christopher Jacob Boström, »Sveriges Platon« kallad av en något senare samtid. Han hade varit lärare till arvprinsarna och delat rum med dessa i kungaborgen. Det tycks ha varit kallt där, vistelsen bekom honom inte väl. När Snellman anlände i slutet av 1839, hade Boström just fått en filosofisk adjunktur i Uppsala. I februari 1840 for Snellman till universitetsstaden i förhoppning om att få föreläsa i ämnet, men det verkar ha stupat på att de båda, Boström och Snellman, stod alltför långt ifrån varandra och även råkade i dispyt, dock utan att det uppkom någon varaktig fiendskap.[3]

Inte bara deras filosofiska system skilde sig i grunden åt, de uppdrag de tilldelade sig själva kunde inte vara mera olika.

I det autonoma storfurstendömet Finland var uppgiften att bygga upp offentliga institutioner som kunde förse landet med en effektiv förvaltning. I det Sverige som besegrats militärt och förödmjukats 1808–09 fanns det en överstor förvaltning. Den svenska staten behövde bantas, outsourcas. Det civila samhället kom här att påföras en hel del funktioner som statsmakten avstod från, inom kreditgivningen, lanthushållningen, folkbildningen bland mycket annat. Det är också karakteristiskt att folkbeväpningen i Sverige startar på associationsbasis – en av ledarna för skarpskytterörelsen på 1850- och 60-talet hette för övrigt August Blanche.[4] Finsk

3. Th Rein, *J V Snellman. Förra delen*. Helsingfors, Otava 1904, s 211 f.

statskonst däremot blev inte att avveckla utan att utveckla det offentliga ansvarstagandet.

I J V Snellmans lära ges staten en mycket vid definition; den kommer att omfatta inte bara statsorganen utan allt som befinner sig i den offentliga eller politiska sfären, till och med föreningsväsen och opinionsbildning. Liksom Snellmans program för nationen Finland är integrativt snarare än emancipatoriskt, blir hans statsuppfattning expansivt-inklusiv. Han förespråkar faktiskt en »storstatslösning«. C J Boströms stat framstår i jämförelse som närmast minimalistisk. Folk och stat är hos honom skarpt avgränsade entiteter. Staten utgörs av monarken och hans ämbetsmän; där finns den politiska maktutövningens grund och källa. Övrig samhällelig aktivitet – inom familjen, i skrån och korporationer, i kommunerna – räknar Boström till den privata sfären, civilsamhället. Inte ens ståndsriksdagen, hur »förnuftig« den än är som företrädare för nationens innersta intressen, anses av Boström vara ett statsorgan i egentlig mening. Riksdagen ska representera, inte regera.

Är det inte ironiskt att Snellman, som fann sig så väl till rätta i Biedermayer-epokens privata idyll, blir den nationsbyggande etatismens främste representant i Norden, under det att furstepedagogen Boström är pedantiskt noga med att upprätthålla skiljelinjen mellan privat och offentligt?

Vi har lätt att se vem som triumferar: Snellman sitter staty utanför Finlands bank i Helsingfors innerstad, Boström står

4. Se min lilla artikel »Blanche, von Braun och skarpskytterörelsen«. *Wilhelm von Braun-sällskapets årsskrift* 2003; omtryckt i volymen *Midvinterblot. Reflektioner, introduktioner, personer.* Stockholm, Hjalmarson & Högberg 2005.

staty, inte i Stockholm, inte i Uppsala, men i Piteå, födelsestaden.

Boströms minimalism trängs undan av realpolitikens fordringar på en insatsberedd och interventionistisk statsmakt. Hans statslära kan nog långt in i socialdemokratins århundrade tjäna som murbräcka för en ämbetsmannakår vilken vill hålla spjärn mot sociala reformer och partiprogram. Men statens åtaganden växer ändå obevekligt, från 1850-talet och framåt. Det rör sig om infrastruktursatsningar, om exploatering av råvaruresurser, om hälsovård, skola, arbetarskydd. Statsmakten blir en av kapitalismens organisatörer, i Sverige som i flertalet jämförbara länder. Fast i Sverige uppkommer parallellt därmed en frivillig- och folkrörelsesektor som praktiskt och principiellt befinner sig utanför den offentliga sfären; någon svensk »närmast övermäktig stat« uppkommer aldrig, trots att ett par modernedvetna historiker har fått för sig det.[5] Professor Torkel Jansson har pekat på rötterna hos den sene E G Geijer som i samhällets självorganisering ser räddningen undan kapitalismens oförmåga att skapa fungerande sociala helheter.

För hegelianen Snellman finns det inga »ostatligheter« att tillgå. Det är som om man i den unga finska nationen helt enkelt inte hade råd att splittra resurserna på alltför många händer – och den kunde det inte heller, kejsarmakt och kameralistisk ideologi lade hinder i vägen. Den unge Snellman var rebell; men ju mer politiker och statsman han blir, desto mer irriterar

5. Henrik Berggren & Lars Trädgårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm, Norstedts 2006, s 55.

han sig på det taktiska kivet, på konstitutionella petitesser, på konkurrensen om folkgunsten. Snellman går i politisk mening från vänster till höger – att han ännu 1848 låter avporträttera sig i den franska arbetarens blåskjorta vittnar väl om något om en i vart fall latent upproriskhet – medan Geijer ungefär två decennier tidigare hade valt rakt motsatt färdriktning.

Varken Finland eller Sverige upplever något *Vormärz*, däri finns en likhet. Båda länderna äger redan en författning, deras territorium är relativt oomstritt; vad det gäller är att göra finnar av dem som bor i Finland och svenskar av dem som bor i Sverige. Snellman utnämner språkkampen till den drivande kraften, i Sverige är det gruvor och järnvägar, banker och snilleindustri som bär upp nationsbygget. Snellmans närmaste motsvarighet i svensk politisk historia, J A Gripenstedt, finansminister, är faktiskt påfallande litet svensk, absolut inte punschpatriotisk. Anti-svensk kan man å andra sidan inte säga att fennomanen Snellman är. För honom var nationen inte en etnisk utan en historiskt framvuxen entitet.

Fascinerande är det också att föreställa sig generationskamraterna Blanches och Snellmans nationella sinnelag över en längre tid.

Blanches program var aktivistiskt, för Snellman gällde det att invänta rätta tillfället. Under det polska upproret 1863 intar de konträrt motsatta positioner. Blanche hade i borgarståndet varnat för ett inre och yttre Ryssland och blir den som ställer sig i spetsen för den svenska Karl XII-renässansen. Snellman förordar återhållsamhet, fred till varje pris. Senatorsvärdigheten har han nyss nått; polackerna är oansvariga, deras agerande äventyrar det finska reformverket.[6]

Nationalliberalerna i Sverige – Blanche, S A Hedin, löjtnant Julius Mankell, vilken faktiskt enrollerar sig i de polska upprorsstyrkorna – bade upptänts av skandinavismen och skulle känna sig svikna när ingen stod danskarna bi ett år senare. I vår tids termer var deras linje humanitärt interventionistisk, på hemmaplan folkligt demokratisk. En finsk statsbyggare kunde inte kosta på sig bestraffningar från Sankt Petersburg. Och tålmodigheten lönade sig. 1917, till skillnad från 1809, fanns allt på plats i Finland.

Anders Björnsson, journalist, författare, Kista

6. Jag har karakteriserat Snellmans ställningstagande i »Idéernas martyrer äro få, miljoner stå eller falla för de materiella intressena. Om patriotism och pragmatism«. Gunnar Broberg, Jonas Hansson, Elisabeth Mansén (red), *Filosofiska citat. Festskrift till Svante Nordin*. Stockholm, Atlantis 2006.

När sanningen vitnar

HEIDI VON BORN

»När sanningen vitnar.« Länge var det den vackraste mening jag visste. Jag hade bara läst den, aldrig hört den ropas. Rytas kanske. Men jag kunde ju pröva att själv säga den så där skarpt och modigt och alldeles självklart, så som den en gång uttalades. Det var ju en mening som skulle höras. Den angick många.

När Myrdal ropade, röt den i telefon från ... var det Kina ... förstod han kanske inte att han skrev litteraturhistoria. I en blixt, som ett jordskalv förvandlade han den svenska barndomsskildringen, gav den en himmel och en jordkänning, gav den blod och tydlighet. På ett förunderligt självklart sätt kom han att inspirera och lyfta texter, som hade svårt att födas. En barndom är ingen lätthanterlig sak.

Från Kina eller någonstans långt ifrån ropade Myrdal till journalisterna som hängde i klasar vid telefonerna och ville veta, om han verkligen hållit sig till sanningen när han skrev sin *Barndom* ... , nog överdrev han väl en hel del? Boken hade just kommit ut och halva Sverige var chockerat och nu skulle bekräftelse lämnas.

Och Myrdal ropar och sätter punkt för mediala spekulatio-

ner. Jag äger min barndom! säger han med sin mäktiga röst och än idag kan jag höra den tystnad som följer, trots att jag inte är hörselvittne. Men meningen har följt mig, så som jag vet att den följt andra kolleger, i färd med att skriva om sin första tid på jorden.

Det är en mening som ger kraft. Jag äger min barndom betyder att det du skriver är giltigt för dig. Så har du tolkat världen, du äger det du varit med om.

Det är du som räknas.

Redan tidigt har jag mött Jan Myrdal på ett sätt som har gjort mig övertygad om hans rätt att kliva i barndomens spår. Åtta år gammal hade jag fiskats upp av en kollofröken som tyckte att jag skulle vara ute och leka i stället för att gömma mig under sängen med favoriten *Mälarpirater* av Sigfrid Siwertz. Men det var inte bara för att läsa jag gömde mig under sängen. Jag låg under sängen på kollo i stället för att gunga och fånga gräshoppor för att jag ville somna. Sova mitt på dagen? Jo, om jag somnade kunde det hända att jag drömde om mamma. Hon hade dött några månader tidigare. När jag drömde om henne var det som hon levde.

Jag var åtta år och kolloföreståndarinnan Birgit Swege drog fram mig under sängen. Hon hade många roliga historier att berätta. En av dem, som hon berättade rätt ofta, handlade om när hon som ung skolkökslärarinna var på studiebesök i ett av Sveriges första funkishus. De var ett femtontal flickor som lotsades runt i ett märkligt hus, som hade någon sorts talrörsförbindelse mellan rummen, så att man kunde stå i ständig kontakt med varandra och alltid visste var man hade varandra utan att flytta sig till andra rum.

I ett av rummen som visades, det var väl det välutrustade köket, stod en liten pojke med runda kinder, alldeles tyst i ett hörn. Värdinnan, fru Alva Myrdal demonstrerade entusiastiskt sitt kök. Den lilla pojken stod där tyst. Hans mamma presenterade honom inte. Hon tycktes inte se honom. Men det gjorde de blivande skolkökslärarinnorna. De tyckte han var söt och sa väl hej så där som unga flickor kan heja, bekymmerslöst och fnissigt.

Jag har aldrig glömt berättelsen om den lilla tysta, osynliga pojken i det eleganta köket. Jan Myrdal äger sin barndom.

Så gick det också så i livet att Jan Myrdal kom att äga en del av världen genom sina resor och rapporter. Att resa är som bekant en konst, man skulle rent av kunna mynta ett nytt ordspråk: Under resan prövas vännen.

Kanske är det just i de oväntade situationer som en resa alltid innehåller som människors karaktärer avslöjas. Grinollar, räddhågade, snåljåpar, stroppar och skrytmånsar kan sällan gömma sig i ett resesällskap. Den sanna begåvningen för resor är lätt igenkännlig.

Den begåvningen besitter Jan Myrdal och Gun Kessle i högsta grad. Jag har rest några gånger med Jan och Gun och alltid känt mig egendomligt injicerad med energi och nyfikenhet.

Första gången var en delegationsresa. I oktober 1991 reste en utbytesdelegation från Sveriges Författarförbund under ledning av Peter Curman till Mexico. Vi hade tidigare, under sommaren, rest runt i Sverige med en rad mexikanska författare. Detta var ett svarsbesök. I resan ingick, förutom Peter Curman, Niklas Rådström, Claes Hylinger, René Vázquez Díaz (vår tolk), Gun Kessle, Jan Myrdal och jag själv. Jan och Gun

hade varit i Mexico minst ett tiotal gånger. Deras kunskap om landet var ovärderlig.

Jan hade en annan kunskap, ett beteende som jag kom att beundra och ofta häpna över. Han kunde improvisera. Han kunde använda tiden. Han spillde inte minuter omkring sig.

Det hände att vi fick vänta på vår buss. En gång hade vi väntat utanför hotell Ciudad i Mexico DF i sju minuter. Då insåg Jan att det kunde dra ut på tiden några minuter till. Han föreslog att vi skulle gå tvärs över gatan och titta på den stora hallen i postpalatset, byggt av italienaren Adamo Boari. Det blev väl använda tio minuter! Beteendet upprepades ofta, det fanns alltid något att se runt hörnet. Och en välsignelse: man slapp de meningslösa och trista diskussionerna om matställen! Jan och Gun presenterade några ställen med olika specialiteter och så kunde man välja. Ingen tidsspillan där heller.

Jag har också rest med Myrdal i Japan. Jag hade varit där tidigare men nu var det ett annat klimat. Jag hade råkat ut för något obehagligt som jag inte förstod mig på. Två vänner, som jag hjälpt en del med just Japanresan, bland annat mycket fin logi, slutade prata med mig. Jag förstod inte att just en hjälpsituation kan vara känslig.

Jag hade behov av kamratskap den gången och den fick jag i hög grad genom Myrdal och Peter Curman, mina reskamrater. Vi reste med en liten delegation där Lars Forssell och hans fru Kerstin och en son ingick. Min yngsta son Björn kom till Tokyo för första gången. Vi hade med oss material till en mangautställning som Myrdal planerade. Myrdal hade fått en liten våning som en sorts stipendium för några veckor. Han var sprudlande glad över sitt boende och inbjöd spontant Björn

att också bo där. Han trodde det skulle bli billigare för mig att bo ensam.

Jag uppskattade hans omtanke mycket. Jag behövde kamratlighet, vänlighet. Mina japanska vänner hade skaffat mig ett trevligt *ryokan*, där två bodde billigt.

Myrdal sa lite generat att han ofta skrev på natten. I telefon ropade han »Äntligen ringer ni!« och bestämde genast middag. Det var roligt att se hur populär han var på restaurangen, alla kände honom.

Vi tillbringade några dagar med att leta efter mangamaterial, vi träffade författare, Myrdal diskuterade eventuell översättning av sin bok *Maj. En kärlek*.

Vi var med om en bejublad premiär på Lars Forssells *Mary Lou* och vi nattvandrade i Roppongi och Shinjuku. Sedan reste Björn och jag till Hokkaido, injicerade med den speciella myrdalska energien.

Det slår mig, så här vid slutorden i denna text, hur tydligt Myrdal hela tiden ger uttryck för sin kärlek till samtalet, till diskussionen. Det är en sorts nyfikenhet, en kontakt han eftersträvar. Och han är alltid beredd att lyssna liksom han är den att först upptäcka att någon i en grupp stukat foten. Och det han inte ser ser fru Gun, som har en underbar förmåga att summera och kommentera sina vinklar.

De två är ett oslagbart par. Jag har dem att tacka för många härliga stunder som betytt upptäckt och förnyelse. Och det bästa: upptäckternas tid är inte slut!

Dagen är åter ny!

Heidi von Born, författare, Rimbo

Myrdal – humoristen

CECILIA CERVIN

Vem är Jan Myrdal i den svenska offentligheten? Omdömena har som bekant skiftat, bland både fiender och vänner, genom hans nu mer än sex decennier långa skriftställarskap. En gång var han en vilsekommen yngling/ung rebell, som faderligt refuserades av det kända förlaget. Senare var han en vilseledande politiker med ack så farliga åsikter, alternativt en politisk anförare av den rätta nya skolan. Som sådan har han framstått som etablissemangets gisslare, folkhemmets kritiker, den gammaltestamentligt dundrande profeten. Ännu senare har han karakteriserats som det oförsonligt upproriska barnet, etc. etc. Hatad och beundrad har han varit, med lika djupt allvar från båda håll.

Alla dessa vinklingar är naturligtvis möjliga och ibland rättvisa. Sällan talas det dock om den *rolige* Myrdal, om hans humor och munterhet, antingen det handlar om politik och polemik eller om självbiografi och skönlitterärt författande. Alltför ofta ser man också hur Myrdal beskylls för att vara självbelåtet poserande och hur man glömmer bort hans muntra ironi och självironi. I en vänbok till hans åttioårsdag kan det vara på sin plats att berätta om det goda humör, den språkliga

virtuositet, varmed han både inleder och bemöter polemik eller hur han – och ännu mer hans läsare – kan njuta av situationer, namnvitsar och ordlekar.

Tidigt i författarskapet ser vi prov på detta. *Jubelvår* från 1955 är en frodig folkhemssatir från det »attentatens och jubelfesternas tidevarv« som pågått och pågår alltsedan Strindbergs *Det nya riket*. Här leker Myrdal med kända litterära berättarknep, omsatta i det svenska folkhemmet, ännu framväxande och tämligen oomstritt.

Den lilla staden Ljungsvik förekommer på flera ställen i det tidiga författarskapet. Den är en suverän skapelse – urtypen för svensk småstad, besläktad med både Kråkvinkel och Wadköping. Nu skall den fira jubileum. Den komplicerade intrigen har för all del gamla litterära anor, men Myrdal leker glatt och suveränt med de ironiska greppen.

En okänd författare får starta händelseförloppet, men blir fånge i sitt eget manuskript, berövad både idéer och inflytande kring jubileet. I stället tar det lokala etablissemanget över. Den beskedlige adjunkten Ridén spelas snart bort, trots att det var han som från början fått sig anförtrott det manuskript, som bevisade Ljungsviks 700-åriga existens.

Huvudrollerna tas över av figurer som, liksom i engelsk 1700-talsroman, karakteriseras genom sina namn. Här finner vi den omfångsrike, dominerande och talföre kyrkoherden Cederik. Hans motpol är pastorsadjunkten Arf Syndberg med sina lärjungar Golgatagossarna, påminnande om såväl Oxfordrörelse som Hitlerjugend. Ämneslärarinnan Ähman och rektor Skvattman balanserar det klerikala, liksom den anonyme drätselkammarens ordförande och redaktören Risling som de vik-

tigaste makthavarna. Det är en munter burlesk, med ett lyckligt slut – författaren återfår sitt manuskript och kan förinta hela sin skapelse med en fis à la Rabelais' Gargantua.

Innan dess har berättelsen emellertid hunnit med bland annat att spegla SÄPO:s verksamhet i Ljungsviks sorglustiga mikrokosmos.

> Alla offentliga handlingar var tillgängliga för allmänheten, med undantag av de hemligstämplade. Dessas antal var hemligstämplat. Det hade också föreslagits att man skulle hemligstämpla hemligstämpeln. Alla var lika inför lagen och det ryktades att man kunde lära sig tyda den på tio år. All rättskipning var öppen för offentligheten, naturligtvis med undantag för den som hölls inför lyckta dörrar eller skedde på administrativ väg.

Väl känner läsaren igen sakinnehållet från en rad *Skriftställningar* och en hel del annan, tyvärr alltjämt aktuell samhällskritik. Det rör sig om en kritik underifrån, fylld av folklig humor, vulgär som Bachtin beskriver den i sin bok om *Rabelais och det folkliga skrattet*, refraktär i den tradition Myrdal bekänner sig till.

Den refraktära humorn, den som arbetar med grova, gärna anala, skämt, som obarmhärtigt ser och ger ord åt makthavarnas (mänskliga eller omänskliga) svagheter utnyttjas som direkt politiskt vapen. Så sker ofta i Myrdals *Skriftställningar*. Här bara något nedslag. JM pissar i drömmen in i röstmaskinen, medan hans medvetna jag arbetar med frågan om det spelar någon roll om republikaner eller demokrater vinner valet i

USA. Den unge, fattige Myrdal lät sig någon gång, hungrig och i självplågarsyfte, berättar han långt senare, bjudas på krog för att en partifunktionär i karriären »skulle kunna presentera sin fylla som »Repr m. förf. Jan Myrdal«. Roligt? Kanske inte för den som drabbas av satiren, eller hoppas på att klättra, men väl för den som själv utan tillstymmelse till representationskonto ser de makthavande skaffa sig allt fler fördelar.

Naturligtvis är JM rolig, vitsig, när han obarmhärtigt slår ner på motståndares språkbruk; som när den gamla högern byter namn till moderaterna (AB 12.1.69):

MS-partiet
Nu har högern bytt namn. Detta namnbyte är som ett grymt skämt. Pröva själv. Säg högt:
– Nu kan det med sanning sägas att de konservativa utgör MS-partiet i svensk politik.
Det är ett ondskefullt skämt ty MS är en hemsk sjukdom. - - - Men sjukdomens hemskhet kommer inte att hindra de folkliga skämten. De folkliga skämten är grymma. Att högerpolitikerna inte insett detta beror på att de inte känner detta svenska folk. De trodde sig komma bort från högerstämpeln men lyckas bara med att framställa den förut illa tålda Högern som det sjuka partiet.
- - -
Och ordet »moderat« vad är det? »Sansad, hovsam, ej överdriven, måttfull, foglig, billig, skälig, måttlig«.
Alltså:
»Sansade samlingspartiet«

»Hovsamma samlingspartiet«
»Ej överdrivna samlingspartiet«
»Måttfulla samlingspartiet«
»Fogliga samlingspartiet«
»Billiga samlingspartiet«
»Skäliga samlingspartiet«
»Måttliga samlingspartiet«

Och det partiet skall vara annonsbyråchefernas parti!

Tyvärr gäller ju här som i så många av Myrdals *Skriftställningar*, att hans satir fortfarande är lika giltig och drabbande. Eller kan någon påstå att partiet i sin politik för att gynna de redan gynnade blivit mera sansat, hovsamt etc?

Just slutet av 60-talet och början av 70-talet kommer ett par av Myrdals mest uppsluppna och vänligt samhällskritiska verk, *Moraliteter* och *Garderingar*. Här finner vi en strukturell humor redan i det dramatiska upplägget, syftande på den medeltida moraliteten. Denna var, enligt Svenskt litteraturlexikon, »en medeltida form av drama som i sedelärande syfte åskådliggör moraliska konflikter med hjälp av på scenen uppträdande allegoriska figurer, vilka representerar mänskliga egenskaper eller abstrakta begrepp, inte sällan dygder och laster.« Naturligtvis har Myrdals *Moraliteter* i anknytning till sina medeltida föregångare en moral: Den som, likt medeltidens Envar, låter sig glida med sin tid utan eftertanke och protester, har just genom att inte välja redan träffat sitt val. I den myrdalska rättegången, med honom själv och med oss alla, som är för lata för att engagera oss, finns de anonyma åklagarna: Man, Kvinna,

Introduktör samt en kör som kollektiv och omutlig domare.

Här leker han återigen med namn och ord. Från det litet nordligare Ljungsvik har hans berättarvärld flyttat till Stockholmsförorten Konditorträsk (läs: Bagarmossen), med folkhemmets radhuslängor och kräftkalas för grannarna i kvarteret Tårtspaden 4. Från Inga Eriksson, stadd i befruktning efter det misslyckade kalaset stiger en klagosuck: »Också jag är människa«, vilket »efter expertutlåtande kan fastställas«. Frågan om hon därmed i all sin halvmedvetet manipulativa självömkan också kan tillerkännas människovärde, lämnas däremot öppen ...

Än skarpare drabbas kandidaten Dahlbom, som begär uppskov med fullgörande av civilkurage. Skall han eller skall han inte visa civilkurage och erkänna sitt deltagande i Vietnamdemonstrationen, därmed riskerande en framtida politisk karriär? Frågan hänvisas till hans eget samvete – »Och om utredningen går bra och om partiet vinner valet och om allt går väl och om det inte blir dåliga tider och om Göran Persson får sin taburett blir nog Dahlbom statssekreterare vad det lider och då vet ingen vad det kan bli av honom.«

Johan Henrik Kellgren, den gamle elakingen från 1700-talet, försvarade sig och sin elakhet i dikten »Mina löjen«: »Och, då jag högt åt andra skrattar, / jag åt mig själv i tysthet ler«. Det gör nu inte Myrdal, men när han är på gott humör, gapskrattar han gärna åt JM, den personage, kanske eller kanske inte identisk med honom själv, som han väljer åt sig som lärorikt exempel. »Han protesterar i varje fall inte.«

Återigen hans *Moraliteter.* Det är förstås inte en tillfällighet att de två första handlar om JM själv och hans påstådda

tidspillan. Särskilt gläds ett gammalt kvinnosakshjärta över den suveräna bilden av mullig mansgris som Myrdal ger åt sin personage (i rättvisans namn bör det kanske framhållas att JM på andra ställen visst kokar sitt morgonkaffe själv).

> Kvinna: Vid kontroll har visat sig att JM redan ätit upp två böcker, en översättning, två förord, fem lektörsomdömen samt åtta längre essayer, utan att visa tecken på produktivitet.
> INTRODUKTÖR: JM har låtit meddela att han icke kunnat infinna sig då han somnat på sin post; utmattad och överarbetad; han kan alltså iaktas sovande i sin säng med nattmössan neddragen, groggen urdrucken, läslampan tänd och Parin-Morgenthalers bok *Die Weissen denken zuviel. Psychoanlytische Untersuchungen bei den Dogen in Westafrika*, visserligen uppslagen, dock oläst på magen.

Till sitt försvar hävdar JM dels att han »söker kontakt med djupare och mera primära skikt«, dels att han går upp klockan fem på morgonen, skriver läser och telefonerar. Men:

> KVINNA: - - - Vad verkligen sker är att han klockan fem på morgonen ruskar sin hustru vaken och säger: »Ge mig kaffe så jag kan arbeta.« Därefter sover han vidare, väcks med kaffebricka, går på promenad med hunden, läser tidningarna, lägger breven oöppnade i högen för obesvarad post och författar sedan en insändare till Svenska Dagbladet som han anser ha feltolkat hans renhjärtade önskan att göra revolution. Därav blir han så trött att han ber hustrun köra honom till

Fagersta där han dricker brännvin med vänner varefter hustrun kör honom hem under det han sover. Väl hemma lägger han sig i sängen för att läsa om de vita som tänker för mycket men somnar och nästa morgon väcker han åter hustrun och säger: »Giv hit mitt morgonkaffe.« Jag hemställer om att den anklagade förklaras saker till vulgär tidspillan.

JM frikännes till sist från »uppenbart hyckleri och intellektuellt svek« men sakerförklaras för tidspillan, kan i fortsättningen »behandlas som normalsvensk diktare, modell grisskär medelålder« och då han

»samtidigt befunnits konstnärlig dömes han till statsstipendium av sådant slag som av Kungliga Statskontoret ej behöver utbetalas med annat än ära samt förpliktigas han väl vårda sin konstnärliga ådra, noga studera Dagens Nyheters kultursida ...
JM: Nåd.
INTRODUKTÖR: ... noga studera Dagens Nyheters kultursida, idka samvetskval över sin hustrus kaffekokning, intressera sig för samtidens interpersonella relationer samt offentligt meddela att han tillhör en intellektuell och ny vänster med sinister morgonöppning.

Mera sorglustigt är perspektivet i *Garderingar* med tillvarons Petterssöner och deras självbedrägerier, men även här vinner humorn över ironin.

Ordet »myglare« är inte uppfunnet av Myrdal, men det är

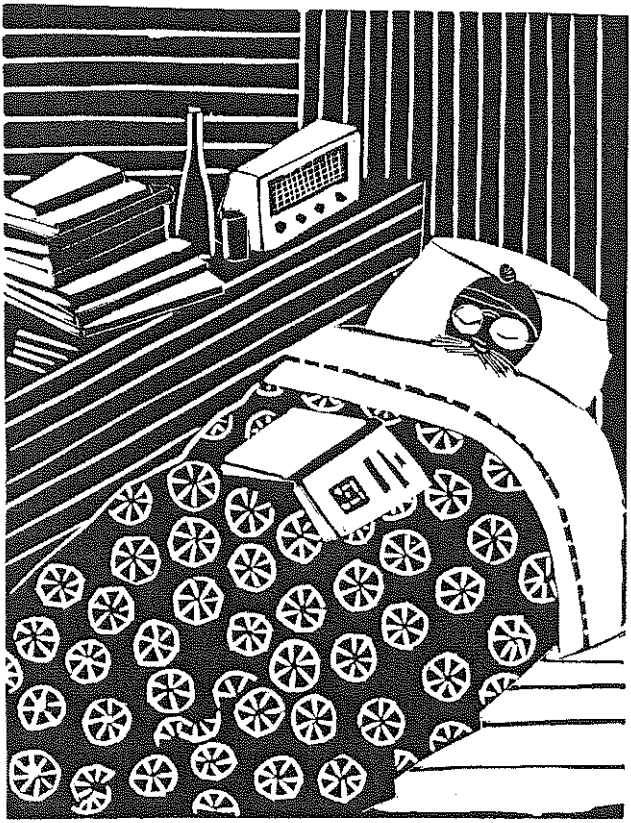

Linoleumsnitt: Gun Kessle.

med hans suveränt roliga film, *Myglaren,* som begreppet fått bild och gestalt i huvudpersonen och hans skapelse, Trivselinstitutet. Den suveräna blandningen av direkt avlyssnat, autentiskt, politiskt struntprat med enstaka diaboliskt skärpta fiktiva repliker är typisk för den myrdalska humorn. Här firar den mänskliga och politiska fåfängan triumfer både i helheten och i skilda situationer. Bland de direkt avlyssnade replikerna kan anföras Myglarens hustrus:

> ... och nu när min man får sitt trivselinstitut, då hade vi tänkt det att vi skulle skaffa oss ett hus vid havet och det vore ju trevligt, för då kunde vi ju gå där om kvällarna hand i hand och verkligen *tala* med varandra ...

Den aktiva myglarhustrun i Gun Kessles gestalt spelar också en central roll i skräddarscenen, då Myglaren skall ekiperas för sin nya roll. Hennes beskäftiga pysslande understryker futiliteten i hela företaget: »det här, det här gäller ju att representera«. Vidare hör förstås överhetens gratisätande för skattepengar till höjdpunkterna, men framför allt gäller helhetsbilden av Myglarens väg till de representativa höjderna.

Och så till sist måste, bland dessa sporadiska och personliga nedslag, nämnas Myrdals kanske gladaste bok, *En Meccanopojke berättar.* Den har, enligt min mening blivit orättvist bortglömd i den heta debatt som uppstod då *Barndom* kom ut och som det alltjämt finns spår av. Fortfarande kan man inte sällan se tvärsäkra sammanfattningar av Myrdals självbiografiska texter, i stil med att han hela sitt liv skulle ha saknat och längtat efter sin far. Men *En Meccanopojke berättar* skildrar en lycklig barndom, barnet förvisso som den vuxne mannens far, den

lyckligt arbetande människan. Så som den vuxne författaren bygger sina texter, så byggde en gång det konstruktivt arbetande barnet (liksom senare den mogne mannen) med sina meccanomodeller den världsbild som blivit hans, den där en förnuftig ordning borde kunna råda.

Också rymmer boken roliga sociologiska iakttagelser i jämförelsen mellan kamraternas borgerliga miljö och den nya elitens. I den borgerliga miljön var pojkrummet en fredad zon – man knackade på dörren. Mödrarna var hemmafruar och hembiträden förekom inte. Bokhyllorna innehöll Levertin och Heidenstam i halvfranska band, någon gång Strindberg i röda klotband. Annorlunda var det hos framtidsfolket i det myrdalska hemmet.

> De läste Artur Lundkvist och Gunnar Ekelöf; diskuterade Freud och Jung och Adler
>
> [- - -] de solbadade utan baddräkter; de gick fotvandringar med ryggsäck och de var trettiotalets nya generation som alltid skrattade när de fotograferades för pressen. De hade också såväl hembiträde för hushållet som utexaminerad barnsköterska för barnen ty det var gammalmodigt med hemmafruar. Kvinnor blev dumma av att gå hemma.
> [- - -]
> Min mor var pionjär för progressiv barnuppfostran och specialist på riktiga leksaker och därför knackades det inte på min dörr ty i vår modärna familj skulle ingen ha hemligheter och dörren bara flög upp rätt som det var innan jag visste ordet av och därför var det bäst att

ständigt vara på sin vakt. Jag skulle inte få en gammalmodig mansuppfostran som andra pojkar utan jag skulle dansa rytmiskt till musik bland andra barn till progressiva föräldrar. Det var så bra mot hämningar.

Munterheten i ironin kan man inte ta miste på. Den matchas också här av självironi i den underbara parafrasen på Mr Toad ur den kända barnboken *The Wind in the Willows*, visserligen lagd i munnen på vännen Dag:

– Outgiven var det ja! skrek han hänsynslöst. Refuserad! säger ni. Ha, ha! Jan Myrdal är jag, den blivande världsskriftställaren som bryter alla bojor, Jan Myrdal, som alltid kommer undan. Sitt still bara, så ska ni få se vad det är att skriva och vad det är att köra motorcykel, ty nu är ni i händerna på den beryktade, den skickliga, den absolut oförfärade Jan Myrdal!

Med ett skri av fasa reste sig allesamman och kastade sig över honom.

– Grip honom! ropade de. Grip Jan Myrdal, det eländiga kräket som vill skriva böcker! Bind honom, slå honom i järn och för honom till närmaste polisstation! Ner med den vilda och farliga Jan Myrdal!

Ack, de borde tänkt sig bättre för, de skulle varit mer försiktiga innan de ställde till med sådana scener. Med en hastig svängning av styret skickade Jan Myrdal cykeln krasande genom granhäcken.

Nu fann Jan Myrdal sig flyga som en svala genom luften och litteraturen medan chauffören och kritikerna, besvärade av sina långa rockar, hjälplöst sprattlade

i vattnet. Med en duns slog Jan Myrdal ner i det mjuka ängsgräset. Han lagade att han kom upp i en fart och satte av i fullt språng över åkrarna.

Ha, ha! tjöt han, rusig av egenkärlek, där har vi Jan Myrdal som vanligt igen! Jan Myrdal, som kommer ner på fötterna som vanligt!

Självkarakteristiken, formellt förlagd till ungdomen, duger sannerligen även för dagens ännu produktive och okuvlige åttioåring!

*

Utrymmet är begränsat och tillåter endast korta och personliga smakprov. Men visst finns det många fler roligheter att hämta för den som följer den ofta upprepade myrdalska uppmaningen: »Gå till läggen!« – här lika med »Gå till den egna bokhyllan, eller till biblioteket, och tag och läs den *rolige* Jan Myrdal.«

Lund den 20 juni 2007

Cecilia Cervin, litteraturvetare, Lund

Att resa med Jan Myrdal

PETER CURMAN

Det är både lätt och svårt att skriva om Jan Myrdal. Lätt därför att han alltid funnits med oss som en samtida och påstridig författare, alltid beredd att uttolka våra liv i politikens och livets olika skeden och ofta slagkraftigt formulerat vad vi tänkt och känt. Svårt därför att livet är så komplext och sammansatt och därför att också denna existentiella sida – till hans belackares förtrytelse – också finns med i hans mångfacetterade och egensinniga skriftställarskap.

Idag räknar jag Jan Myrdal till den alltmer krympande krets av människor som jag kan kalla mina vänner. Men det har inte alltid varit så. Det fanns en tid när jag tyckte att det luktade för mycket skola och dagordning om honom. Då ville han hänga mig i en lyktstolpe och Yrsa Stenius i en annan. Han tyckte väl att jag var någon slags pisshumanist. Det var på den kortklippta SKP-tiden. Men min syn på honom som författare förändrades i ett slag med boken *Barndom*. I den fortsatte han sin utforskning av det egna jaget som han inledde i *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell*.

Då *Barndom* kom ut var jag kulturredaktör på den nygamla Stockholms-Tidningen där Sven O Andersson var chefredak-

tör. Det var märkligt att på nära håll bevittna de panikartade reaktioner som boken utlöste bland många av A-pressens chefredaktörer. Den offentliga lögnen måste tydligen till varje pris försvaras. Upprördheten blev inte mindre av att boken höglästes i radion innan den kom ut i bokhandeln. Varför då denna paranoiska försvarsreaktion? Försvar för vad? Inte ett ont ord fick fällas om de sakrosankta nobelprisföräldrarna! Myrdals barndom tillhörde inte honom utan hans föräldrar och partiet och därmed basta! Som vanligt hade de mest upprörda bland de rättänkande inte läst boken. Idag tillhör den klassikerna i vår barndomslitteratur.

Jag ska inte här analysera Myrdal som politisk författare och opinionsbildare. Det finns det säkert andra som gör. Istället vill jag lyfta fram Myrdal som resenär, inspiratör och gränsöverskridare.

Under ett tiotal år med början 1987 var jag ordförande i Sveriges författarförbund. Det var ett dramatiskt skede i vår samtidshistoria. 1989, tvåhundra år efter franska revolutionen, föll muren i Berlin och ett nytt Europa började växa fram. Den politiska dimma, som länge legat tungt över Östersjön och som hindrat oss från att se våra grannländer, skingrades och plötsligt hördes över havet nya röster och dialekter.

Under den grå presenningen, som det en gång så allsmäktiga Sovjetunionen rullat ut, bultade nya nationalstater och krävde att få växa ut och förverkliga sig. Här i Sverige trodde vi länge att det fanns ett sammanhållet Tjeckoslovakien tills vi förstod att Tjeckien var ett land och Slovakien ett annat. Hela Balkan sprack upp i sina sömmar. Länder och människor krävde sina liv tillbaka efter åratal av förnekelse och politiskt förtryck. Vi

hade alla just genomgått en stor och genomgripande och märkvärdigt oblodig europeisk revolution!

Det var naturligtvis ett privilegium att under denna tid få vara ordförande i Sveriges författarförbund och därmed kunna medverka och i någon mån kunna påverka det samtida skeendet. En dag ringde vår utrikesminister, Sten Andersson, och undrade vilka kontakter vi hade i Lettland. Han skulle själv bege sig dit med en regeringsdelegation men behövde stöd från det svenska kulturlivet. Dessbättre hade vi sedan länge kontakt med de lettiska författarna, några av dem bodde som Juris Kronberghs i Sverige, och vi kunde därför hjälpa vår yrvakna regering i den nya politiska situationen! Men den svenska officiella attityden var minst sagt kluven; ingen satt ju ännu med facit i handen. När den starkt pådrivande oppositionsmannen och författaren Janis Peters kom till Norrköping för att hålla tal om det politiska läget i Lettland – Norrköping och Riga är vänorter! – tillhölls han att uttrycka sig försiktigt om den pågående frigörelsen från Sovjetunionen. En skugga kunde ju falla över Norrköping och dess goda relationer med sovjetmakten! Peters kontrade med att det var mer okontroversiellt att hålla tal i hjärtat av Moskva.

Den ryska närvaron och aggressionen i Afghanistan var ett annat tema som engagerade många medlemmar i Sveriges författarförbund. Vid denna tid satt Václav Havel fängslad i sitt hemland för påstådd huliganism. Sveriges författarförbund hade genomfört en demonstration utanför den tjeckoslovakiska ambassaden och förgäves försökt lämna över en protestskrivelse till ambassadören. Men ingen på ambassaden ville visa sig för oss. Vi avvisades bryskt av ett uppbåd ABAB-vakter.

I detta läge beslöt vi att sätta samman en författardelegation och bege oss till Moskva, dels för att protestera mot Sovjets närvaro i Afghanistan men också för att vädja till våra ryska kolleger att kraftfullt agera mot beslutet att fängsla vår kollega Václav Havel. I denna författardelegation, som var den första som besökte Moskva sedan det kalla kriget, ingick Jan Myrdal, Magnus Ljunggren, Hans Björkegren, Birgitta Gedin och Klas Östergren. Alltså en blandning av unga och erfarna författare. I Moskva blev vi kollegialt och mycket korrekt mottagna under en jättelik oljemålning föreställande Lenin av det sovjetiska författarförbundet och dess ordförande Tjernenka och den kände barnboksförfattaren Mikael Koff, som undrade varför vi engagerade oss så djupt för en kriminell person som Václav Havel. Han sa:

– Om jag kör över ett litet barn med min bil och blir straffad därför, skulle ni reagera emot det också?

En person som bevittnat vårt säregna möte under Leninporträttet samspråkande vänligt med oss i sin bil när han körde oss tillbaka till vårt hotell. Det var den sedermera i Sverige mycket uppskattade journalisten och författaren Arkadij Vaksberg, en av dessa brinnande gestalter som försökte göra upp med sitt lands förflutna. Inte minst hade han gjort sig bemärkt genom sin granskning av Stalins fruktade åklagare Vysjinski. Vaksberg var också en av initiativtagarna till den grävande journalistiken i det nya Ryssland.

Men Jan Myrdal var inte bara en övertygande och vältalig företrädare för Sveriges författarförbund när han argumenterade inför det sovjetiska författarförbundets ledning. Han hade också egna avsikter med sitt deltagande i författardelegationen.

Dels ville han förstås veta om publiceringsförbudet mot hans böcker fortfarande kvarstod. Men vid sidan av det rent litterära var det leksaksaffärerna som tilldrog sig hans intresse. Hur såg dagens ryska leksaker ut som man ville sätta i händerna på det uppväxande släktet? Fanns det ett ryskt Meccano? Vad hade dagens politiska makthavare för avsikter? En leksaksaffär var i det gamla Sovjetsamhället en spegel av partiskola i miniatyr. Vad man där lockade barnen att leka med var till en del bestämmande för deras intellektuella och känslomässiga inriktning och utveckling. Om detta skulle Alva Myrdal ha kunnat skriva en diger doktorsavhandling. Nu blev det inte hon utan hennes son som kom att skriva om Meccano-pojken och den sociala ingenjörsdrömmen.

Moskvaresan kom också att bli om inte ödesmättad så dock starkt avgörande för Myrdals del vad hans hälsa beträffar. Efter en lång kväll ute hos författaren Anatolij Pristavkin i Peredelkino – en förort till Moskva där författareliten hade sina hus – vitnade plötsligt Myrdals ansikte. Han mådde inte bra. I taxin på väg tillbaka klagade han på smärtor i bröstet. Alltså återstod bara att kalla på läkare så snart vi var tillbaka på hotellet. Han meddelade efter sin undersökning att Myrdal sannolikt drabbats av en liten hjärtinfarkt eller förspelet till en sådan. Total vila och sängläge anbefalldes. Därmed avbröts Myrdals deltagande i den Georgienutflykt som stod på vårt program. Men på hans humör fanns inget att klaga. När jag full av ängslan besökte honom i hans hotellrum efter läkarbesöket utbrast han entusiastiskt:

– Jag hade rätt! Läs om min beskrivning av vad en infarkt är i min debutbok *Hemkomst*! Det var exakt så! Jag hade rätt!

Resan till Moskva var bara början på en lång resegemenskap. Under min tid som författarordförande hade jag glädjen att ha Jan Myrdal som medresenär till så olika länder som Indien, Japan, Portugal, Frankrike, Mexico, Turkiet, Iran och USA. Ett iranskt författarmöte på ön Kisch kunde ha blivit inledningen till en ny svensk-iransk författargemenskap. Tanken var att inbjuda en rad iranska författare till ett Hermelinseminarium efter det internationella författarmötet som kulturminister Muhajarani hade tagit initiativ till. Också den svenska utrikesministern Anna Lindh liksom Svenska institutet ställde upp bakom våra planer, vilket framgick av det brev jag fick i uppdrag att överlämna till våra värdar. Men USA:s krigshot omintetgjorde dessa planer. Dessbättre har Sveriges författarförbund nu genomfört ett eget Iran-besök. Men ett i Sverige anordnat Hermelin-seminarium låter ännu vänta på sig. Ingen annan svensk har ju tillfört vår kunskap om den persiska litteraturens storhet så till den grad som denne galning och filosof, som framlevde slutet av sitt liv på Sankt Lars sinnessjukhus i Lund.

Närmast i tiden ligger vårt gemensamma deltagande i Iraktribunalen i Istanbul 2003. Det var ett viktigt led i den internationella opinionsbildningen mot det illegala överfallet på Irak. Den amerikanska imperialismen har starkt kritiserats och fördömts i NATO-landet Turkiet. Inte minst för att kriget hotade Turkiets egen säkerhet och sammanhållning. Där deltog vi också i en stor demonstration utanför Aigha Sofia. Vi stod båda på ett busstak och hörde våra röster dåna ut över ett folkhav som gång på gång skanderade:

– HAYER SAVASA! HAYER SAVASA! Nej till kriget!

Aldrig någonsin trodde jag att jag skulle kunna vara överens med den turkiska regimen om någonting men i detta ögonblick var det faktiskt min röst som ropade:

– I dag är Istanbul Europas huvudstad! Ni går i spetsen för motståndet mot USA-imperialismen!

– Turkiet tar ett historiskt steg när ni nu säger nej till att vara ett amerikanskt inmarschområde, ekade Myrdals röst i högtalarna. Jubel. Applåder.

Sedan for vi båda i en turkisk delegation till Ankara för att träffa turkiska parlamentariker tillsammans med den politiskt starkt involverade skådespelaren Memet Ali Alabora – kanske Turkiets Jarl Kulle, fast i ung upplaga.

Men vårt kanske viktigaste samarbete gällde nog Indien. Vi menade båda att det var nödvändigt att utvidga Sveriges kontakter med denna väldiga och hos oss intellektuellt och litterärt nästan helt okända kontinent. Myrdal hade förvisso varit där flera gånger, också när Alva Myrdal var vårt lands ambassadör. Själv hade jag varit där på uppdrag av Sida för att försöka etablera kulturkontakter efter den svensk-indiska krisen som följde i kölvattnet efter Bofors-affären. Det var den dåvarande Sida-chefen Carl Tham som hade sänt iväg mig. Resultatet blev en rad personkontakter men just inget mer. Inte minst minns jag en svensk diplomat på den svenska ambassaden: Rolf Gauffin. Han bjöd på en strålande lunch och blev sedermera berömd som penningsmugglare.

Jan Myrdal hade en mycket bestämd mening om hur Sveriges författarförbund borde agera för att fungera som litterär brobyggare mellan våra kulturer. För det första gällde det att bryta ner den i Sverige gängse föreställningen av Indien som

ett apatiskt, nödlidande land utan egna resurser och egen kraft. För det andra gällde det att ge svenska intellektuella möjligheter och verktyg att genom egna initiativ bygga relationer med den indiska verkligheten. De borde både få uppleva såväl de nödlidande byarna som högteknologin och utvecklingskraften i Bangalore. En grupp unga författare, förslagsvis ett dussin, borde erbjudas denna möjlighet. Kanske skulle då åtminstone några av dem på allvar fördjupa sig i den indiska subkontinenten och bidra till förståelse av denna dynamiska, snabbt växande del av världsekonomin.

För att skapa förutsättningar för ett sådant projekt begav vi oss ut på en förberedande resa för att ta kontakt med olika institutioner och akademier som skulle kunna fungera som värdar för de svenska besökarna. En viktig samarbetspartner var från början Gautam och Ingrid Navlaka. Han är en indisk sociolog som gift sig med en svenska och som från indisk horisont ville medverka till att stärka banden mellan våra länder. Också Jan Myrdals hustru, Gun Kessle, deltog mycket aktivt i denna första fas. Vi träffade och samtalade med företrädare för den mycket livaktiga Sahitaya Academy i New Delhi och den futuristiska arkitektdrömmens stad Cendigar. Men vi for också till Jaipur – »the pink city« – i Rajastan. På vägen dit blev Gun rånad på tåget. Två föregivna inspektörer rotade om i vårt bagage på hyllorna och i den röra som uppstod snappade en av dem åt sig Guns handväska, som hon hade gömt bakom ryggen. En sekunds ouppmärksamhet räckte för denna fräcka stöld. När konduktören så småningom kom hänvisade han oss bara med ett beklagande till polisen i New Delhi. Men direkt efter ankomsten till Jaipur uppsökte vi den lokala polisstationen un-

der ett väldigt eukalyptusträd och där ifylldes alla nödvändiga formulär. Det visade sig att den improviserade polisstationen i själva verket var mycket effektiv och allt ordnades så småningom till det bästa.

Efter något år sjösattes det verkliga projektet. Tolv unga svenska författare, flera av dem förstagångsresenärer till Indien, begav sig iväg på denna noggrant planerade bildningsresa. En av deltagarna, Zac O'Yeah, fastnade ordentligt på kroken. Han är numera gift med en indisk författarinna och bosatt i Bangalore.

Han lär ha fått en vit elefant i bröllopspresent samt trehundra nya släktingar. Tack vare stöd från Svenska institutet kunde jag och Jan Myrdal återvända till New Delhi och ta del av gruppens summering av sina erfarenheter. Det hölls en mottagning på svenska ambassaden och ett särskilt rörande inslag var den äldre trotjänare som plötsligt kom fram till Myrdal med ansiktet upplöst av glädjetårar:

– So you are finally back home! utbrast han. Då hade det gått fyrtio år sedan deras förra möte på Alva-tiden.

Det svensk-indiska projektet fick sedermera en egen fortsättning med utgivningar av översättningar i båda riktningarna. Förhoppningsvis kommer nya författarkonstellationer att möta varandra i framtiden, växelvis i Sverige och i Indien.

Att resa är att lära känna varandra. Hela tiden uppstår nya och oväntade situationer då man snabbt måste bli överens för att inte en irritation ska uppstå och förgifta samvaron. Men det har alltid varit lätt att resa med Jan Myrdal för ingenting tycks vara honom främmande eller överraska honom. Inte ens

ett par förslagna tjuvar på ett indiskt tåg kunde få honom att tappa humöret. Att resa med honom i Indien var en upplevelse, dels för att han själv verkligen kunde så mycket av indisk historia och verklighet men också för att så många tycktes veta vem han var, till och med besättningen på Air India. Hans nyfikenhet på världen är, med ett strindbergskt ord, närmast kannibalistisk. Dessutom är han bokhandlarnas och väskförsäljarnas bästa vän. Han åker ut med 15 kilo bagage men hem med 45 – alltid.

Sen kan man fråga sig varför han blivit specialist på donationer av politiska affischer och andra rariteter till olika muséer i världen!

Peter Curman, poet, ordförande Författarförbundet 1987–1995, ordförande KLYS 1996–2006, drivande i internationella författarcentra på Gotland och Rhodos, Stockholm–Horndal

Myrdal Farm

ANDERS EHNMARK

Skolan är borta nu. Den låg vid Haga Norra inne i skogen. Några år på tidigt 1970-tal förbereddes framtiden där.

Blåställ vandrade i trädgården. Vackra skådespelerskor parkerade sina Renault 4 L och gick in i klassrummen för repetitioner. Det var Fria Proteatern. Folket i Bild/Kulturfront fanns en trappa upp. Kerstin Ostwald höll handen för telefonen och frågade: Vad heter »kollektiv« på engelska? Vi svarade: Säg det på göteborgska.

En dag kom civilklädda säkerhetspoliser och stoppade allt papper i säckar. Senare återvände de med novellerna. De fick vara. En hade ett gammalt lektörsutlåtande fasthäftat, minns jag: »Bra men rolig«. Lars Gustafsson skrev från Tyskland: Jag har ont i mitt hemland.

Det var mitt i det berömda 60-talet, som sträckte sig från 1965 till 1975, ungefär.

*

En rund man med kapsylliknande basker läste från ett papper med dånande röst.

Jag hade känt Jan Myrdal länge men flyktigt. Vi sågs i Uppsala med Sten Ljung och Dagny. Lite bohemisk stämning vid

kyrkogården. Verdandismens tid. Allt var väldigt oklart. Man skulle säga det med högt *-a* som Tingsten. Jan hade inget fördrag med oklarhet. Jag tror han gillade Verdandi.

Sedan var det Vendelsö. Jan och Pinnen skulle till Afghanistan och stannade över natt. På morgonen körde de fast i garaget med sin Lill-Cittra. Vi fick loss dem. Sen dess har de varit på resa.

Folket i Bild förbereddes i en konstig lokal vid Kungsholmstorg. Det var nån som kände nån. Så var det alltid. Svenstedt var med. Det var Lanestrand som ordnade Haga skola. Han hade försänkningar i centerpartiet.

Jag minns styrelsemötena. Många stenansikten. Jan Guillou och jag brukade säga att när de här får makten är det bara att kasta sig på färjan till Helsingör.

Parollerna var antiimperialism, yttrandefrihet och folkets kultur – en sammanfattning av det bästa i 60-talsvänstern.

*

Jag tar fram det svarta numret för den 3 maj 1973. SVERIGES SPIONERI står det i vitt. »Reportage: Peter Bratt och Jan Guillou«.

Jag läser om texten. Otroligt bra. Staten svarade med statsterrorism och satte journalisterna i fängelse. Det kom långt bortifrån men var plötsligt väldigt tydligt. Den nästan obscena effekten besannade reportaget.

Jag var i Luleå vid denna tidpunkt och minns hur stolta vi var över Folket i Bild/Kulturfront.

*

Vi hamnade här ute i Sörmlandsskogarna några stycken fibbare. Sedermera drog sig Jan och Pinnen längre norrut till

en röd stuga utanför Skinnskatteberg. Började bygga till och förlänga uthus precis som i Hedlandet. Böcker fordrar i Jans fall ekonomibyggnader.

Fibbarna i Haga skola eller ute i skogarna hade ett radikalismens urbeteende. De var olydiga. Jan och de laglösa, kunde man säga. Jag tänker på den gamla Billboken. Göra egna lagar. Jan har alltid varit lagbrytare och lagstiftare. Till rollen hör att vara säker på sin sak, men jag tror inte tvivel uppstått på den punkten.

Jan skulle ha funnit sig väl till rätta i Concord i Nya England på 1840-talet, tänker jag. Som Bronson Alcott skulle han ha startat skolor där barnen fick lära sig glömma allt dumt man tutat i dem. *Tabula rasa*, torka tavlan ren. Sedan skulle de förstå. Som Thoreau skulle han kanske ha klättrat upp i ett träd och bosatt sig där. Det var experiment på gång i Concord hela tiden. Man prövade framtiden.

*

Jag tänker på ljuset och skrattet i de olydigas krets. Haga skola var som Bronson Alcotts skola i Boston, Temple School, där man började med filosofi i första klassen. Det är ändå det viktiga. Så småningom skulle man landa på *high thinking and plain living*, som uttrycket löd i Concord. Det gällde även redaktionen för Folket i Bild/Kulturfront, och Fria Proteatern förstås, på nedervåningen. Man hörde när de sjöng. De sjöng alltid.

Transcendentalister kallades filosoferna i Concord. Överskridare. De överskred det inlärdas gränser, varvid klarhet i lyckliga fall uppstod. Sammanhangen var helt andra än de trott. Kom man bara över gränsen förstod man. Fibbarna var överskridare de också, tänker jag. Man hörde på dem hur långt de

kommit. Jag tror det var för att markera kunskapshorisontens förskjutning som de började med blåställ. Det var en svensk bondes arbetskläder och samtidigt på pricken likt en kinesisk kaderuniform. Perfekt. Man skulle ha några kulspetspennor i bröstfickan, som en konduktör.

Varken Jan Guillou eller jag hade blåställ. Jag minns inte varför.

*

Vi går mot de femtio, sa Jan en dag mörkt på Drottninggatan. Vi hade möte på ett kafé om en intrigfråga. Beslut fattades om att höja föreningens kulturella nivå. FÖRR OCH NU. Tidskrift för en folkets kultur startades. På redaktionen kallades den ibland Bland tomtar och troll.

*

Jan Myrdal har alltid skrivit bestämt. Tvekan har han inte ord för. Det är inte riktigt sant.

Det finns ett frivolt undantag, som jag alltid gillat, *Rescontra* från 1962 (sedermera införlivad med *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell*), en vårdslöst lyrisk bok som lämnar många frågor öppna. I vanliga fall är stilen myndig, nästan tvärsäker, som om han sett något, vilket han har. Han har överskridarnas tonfall. De vet för de har suddat tavlan ren.

Men samtidigt är det fortsatt undersökning. Svaret är provisoriskt. Det är som i Concord. Alla skrev dagbok och prövade sig fram. Det skulle vara löpande rapporter från överskridandet. Alcotts »journals« är en oceanisk bildningshistoria. Ett slags tidigt bloggande, kan man säga. Undersökningen har inget slut. Sanningen är sökandet efter sanningen.

Jan är tvärsäker och prövande på samma gång. Han kallar

sina »journals« för skriftställningar, och de slår fast allting, men prövar samtidigt, för det är en berättelse nära gränsen, och tvärsäkra detaljer bildar nya mönster. Så är det hela tiden. Börjar man pröva är det snart omprövning.

Marken gungar när han slår fast något säkert, men det är inte säkert. En tvärsäker sökare. Närheten till en upptäckt finns alltid i stilen. Det är inte så olikt Bronson Alcott.

*

Tingsten hade rätt på denna punkt. Oklarhet förtrycker. Det var ett slags kulturradikalism som inspirerade fibbarna och de vackra skådespelerskorna i Haga skola. Jag brukar tänka på dem när jag kör förbi på väg till Arlanda. Brook Farm kanske man kunde kalla skolan efter den filosofiska kolonin utanför Boston. Eller Myrdal Farm kanske.

Jag hör skrattet och sången. Jag ser blåställen tåga förbi och mannen i den kapsylliknande baskern läsa från papper med dånande röst. Det är en levande litterär miljö han skapat där inne i skogen. Myrdal Farm.

Anders Ehnmark, journalist, författare, Nykvarn

Komplicerad, refraktär, ifrågasättande

PAUL ELITZIK

Till Jan

Mitt sätt att se på folk och politik beror mer än jag kan mäta på trettio års samtal med Jan och Gun. Jag tackar dem bägge för samtalen, deras värdskap, brev, e-post där jag fått mig till livs idéer och utmaningar jag inte sett bland mina vänner och kamrater här.

Här är några av de mer värdefulla färdigheter jag försökt skaffa mig med hjälp av dessa konversationer.

Färdigheten att se alltings sammansatthet – särskilt en ständig uppmärksamhet på händelsers sammansatthet, behovet att spåra deras långa trådar i historiens väv. Jans samtal och skrivande är alltid fulla av historiska jämförelser som gör historien konkret genom att visa hur den förklarar nutiden. Detta gäller vare sig han talar om den roll de svenska eliterna under första och andra världskrigen spelade i motståndet mot en hotande ny tysk dominans i Europa eller om han visar hur berättelsen om en tolvåring kan förstås bara utifrån 1939 års verklighet.

Färdigheten att vara »refraktär«. Ett ord jag lärt mig av Jan, som varit refraktär alltsedan barndomen. Motstånd i barndomen mot anpassning leder kanske till en olycklig barndom men

kan bli en välsignelse senare. Ett återkommande ämne i våra samtal har varit medvetandeindustrin, sätten som kultur blandas med ekonomi och politik, som tvingar oss att anpassa oss, under tryck som ofta synes överväldigande. Anpassningen är uppenbar; och det är också ett problem som bör förstås – till och med en polisstat är mindre beroende av våld än av anpassning. En färdighet man bör skaffa sig är den att se den viktiga roll tron spelar, en annan att se att det finns hopp, även i de mörkaste tider, trots de stora maktmedel de styrande eliterna förfogar över när de försöker kontrollera tänkande och undertrycka sanningen. Hoppet är att sanningen måste betyda mycket – hade sanningen ingen betydelse skulle det finnas än fler lögner.

Vi har ofta hittat sanningen på gatan när den inte stått att finna i skolor eller tidningar. Under mitt korta liv har jag sett många mäktiga illusioner gå upp i rök. Det har inte hjälpt att de skapats i en imponerande föreställning av den mäktigaste regim. USA:s nederlag i Vietnam, och nu i Irak och Afghanistan, borde inte ha varit så överraskande eller svåra att förklara som de ofta varit för många av oss.

Färdigheten att vara refraktär hjälper oss att gå åt sidan och se tillbaka och det hjälper oss att respektera »trälens grå och misstrogna stirrande underifrån«. Om vi tror att vi förstår men inte har sett ur synvinkeln från de lägsta i samhället behöver vi ta oss en ny titt. Jans skrivande har hjälpt oss att se de växande, ofantliga, uteslutna, överflödiga massorna i de »framskridna« samhällenas slumområden och även i tredje världen. Hur progressivt är det att inte bry sig om dem eller se dem som främmande eller fiender?

Färdigheten att ifrågasätta sig själv och vår kultur. Jans an-

grepp på idén om västs överlägsenhet är hans viktigaste läxa åt oss. Han var den skribent som reste till platser som västerlänningar sällan reste till, utom för att göra sig en hacka, spionera eller erövra – Turkmenistan, Afghanistan, Kina, Albanien, Iran eller Saudiarabien. Det är lätt att angripa västs politik och handlande, det gör även politikerna. Men att gå bortom politiken och handlingarna för att angripa rasismen i vår kultur, angripa själva kulturen och dess anspråk – det är ett illdåd, det är är ett verkligt förräderi! Det största stödet för militarism och krig är vår tro att det är vi som är de goda – den andra sidan av rasismen. Ju mäktigare staten är desto svårare är detta att se. Efter invasionerna av Irak för friheten och Afghanistan för kvinnans frigörelse har självbedrägeriet om de ädla avsikterna bestått länge efter att det ohyggliga resultatet blivit uppenbart. (Minns vi hur britterna koloniserade Afrika »för att avskaffa slaveriet«?) Den dåliga regim vi i första hand ska störta är vår egen.

Vi lever i mörka tider. Det är ofta lätt att förlora hoppet när man ser alla mäktiga krafter som arbetar i det sluttande planet från demokrati till diktatur, för krig utan slut, miljökatastrofer, förlusterna av arbete, hem, skolor och sjukvård ... samtidigt som de bygger alltfler fängelser. Vi behöver färdigheten att byta synvinkel för att se att det någonstans, alltid, finns folk som slår tillbaka i motstånd. Ödmjukheten kanske säger oss att vi i dessa mörka tider är betydelselösa och att vårt liv är utan mening. Men ödmjukheten kan också säga oss att ljuset aldrig släcks helt och hållet om vi bara ser världen i det ljus andra håller upp.

Tack Jan.

Paul Elitzik, förläggare, konsthistoriker, Chicago

Man bör resa med Jan – och Gun – i Frankrike

ANDERS FOGELSTRÖM

Ingen kartläsare kan, vad gäller franska landsbygden, slå Jan. Utrustad med Michelins oumbärliga, detaljerade gula kartblad, Michelins gröna vederhäftiga guidehäften, Michelins kompletta förteckning över franska ortnamn med dess praktiska hänvisningar till kartorna, några solida sakligt lyriska restaurantguider, Hachettes uppdaterade beskrivning av franska vingårdar samt lite kompletterande, i förväg och under resans gång införskaffad, referenslitteratur om de tilltänkt besökta områdena, kan det reflekterade avnjutandet av det franska kulturlandskapet börja.

Jan beskriver hur det uråldriga franska vägnätet finns kvar under de pålagda nyare autostradorna. Hur de gamla ledernas vindlingar samspelar med historiens utveckling.

För den som kan – och Jan kan – dechiffrera Michelinkartans subtila och detaljerade kodsystem är det möjligt att finna – för den förbisusande bilisten dolda – små vägar, stigar och vägstumpar som meandrar in bland vinrankorna och där kartans streck och tecken visar att strax kommer en kulle från vilken man har en slående utsikt.

Lunchtiden nalkas – på franska landsbygden den stund på

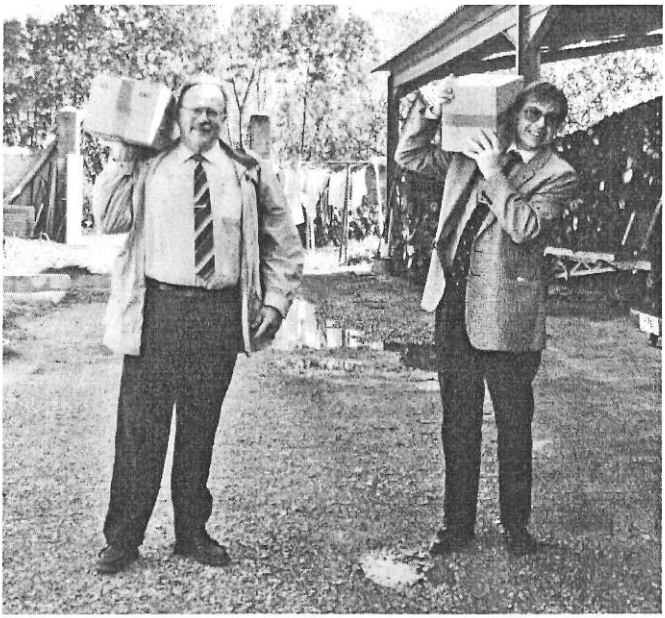

Jan Myrdal och Anders Fogelström bär vinkartonger till bilen.
Foto: Marianne Ström.

Jan Myrdal, Gun Kessle och Marianne Ström.
Foto: Anders Fogelström.

dagen då allt avstannar utom bordets och vinets lugna ritual och civiliserade fröjd. Jan och Gun söker under förmiddagen efter rätt bykrog. Plockar bland guider och minnen, undrar lite oroat om utvecklingen möjligen har förändrat utbud och kvalitet på crepinetter, lokala charkuterier och traktens viner. Jan läser högt och översätter den franska textens sensuella krogbeskrivningar till egensinnig och aptitretande myrdalsk svenskfranska. Det högtidliga ögonblicket när restaurangvalet är avgjort, byn funnen, bykrogen hittad och man går in i matsalen för att studera meny och vinlista nalkas äntligen.

Vingårdarna skall helst vara små, familjeägda i många generationer och med oansenliga bostadshus, med vinkällaren i ett betonggarage. »Man skall inte göra som vinsnobbarna som bara dricker etikett!« dundrar Jan. Vin är historia, hantverk, jordbruk och med pregnant lokal karaktär. Efter degustation och om vinet passerar smak- och kulturtesten bärs vinkartongerna till bilen, vars bagagelucka redan blivit oroväckande fylld av böcker och annat nödvändigt.

Romanska kyrkor, kloster och små befästa byar besöks när tillfälle gives och Gun fotograferar och kommenterar medan Jan vandrar tyst och ser från alla vinklar.

Jan och Gun passar så perfekt i Frankrike och på den franska landsbygden. Blandningen av den lugna naturen, det genom seklerna framarbetade kulturlandskapet, den dramatiska och oftast våldsamma historien, böndernas lugna kraft och den regionala arkitekturen. Det lokala gedigna köket, vinet som är landskapets buteljerade essens och kyrkornas gripande form med de både kristna och mänskligt egensinniga skulpturer som Gun och Jan så länge skildrat och avbildat. Allt detta blandas

med Jans och Guns pågående diskussion och blir för den som fått vara med en sublim totalupplevelse.

Men – viktigast är böckerna och bilderna förstås.

15 maj 2007

Anders Fogelström, affärsman och Marianne Ström, fotograf, Paris

Kusin Jan Myrdal – 80 år!

INGELA GESTAD

Kusin Jan Myrdal fyller 80 år! Den äldste i vår kusingrupp på släkten Myrdal – med fyra barnkällor från farfar/morfar Carl Adolf och farmor/mormor Anna Sofia. Båda från Solvarbo by i Gustafs socken i Dalarna. Gifta och med tio barnbarn i gruppen. Sex av oss har förmerat gruppen och den fortsätter att växa.

Vi har alla varit länge och ofta hos framför allt farfar/morfar Carl Adolf (död 1934) och farmor/mormor Anna Sofia (död 1965). Hela denna grupp av yngre släktingar växer och växer och förmerar sig vidare.

Jan är och har alltid varit nr ett i skaran och gjort mycket i livet – och fortsätter både i verkligheten och konsten.

De första som verkligen tog hand om Jan var – förutom Alva och Gunnar – just farfar Carl Adolf och farmor Anna Sofia. Särskilt när Alva och Gunnar inte var hemma – speciellt i Sverige.

När Jans föräldrar fick ge sig ut runt i världen – till exempel till Amerika – var det farfar Carl Adolf och farmor Anna Sofia som kärleksfullt tog hand om Jan. Längsta tiden då var på Gesta Gård i Sörmland.

Eftersom Jan var barnbarnet nummer ett hade han ofta stark påverkan på de andra barnbarnen, de från Elsa och Gösta Gestad, Mela och Gustaf Carlman, samt från Robert och Greta Myrdal. Naturligtvis också på Jans yngre syskon – Sissela och Kaj.

Sammanlagt fanns alltså tio barnbarn.

Som en av de yngre i denna barngrupp minns jag väl när Jan kom och bodde hos oss – familjen Gestad i Sigtuna – senare i Solna.

Jan läste nyskrivna böcker och gav många – kanske inte till mig, åtta år yngre, helt förståeliga – men mycket intressanta synpunkter på tidens utveckling och om vad som skulle vara bra för framtiden. Särskilt för min syster Majt talade han om vad som skulle hända. Morgonstund har guld i mun!

Jans småsyskon, Sissela och Kaj, fick lära sig mycket av hans tankar.

Kaj och jag åkte en gång tåg till sommarstället i Bro och hämtade Kajs hund Dunlop på hösten. Hela Torpet och marken omkring var fyllda av äldre, då vi ju var småbarn och lyssnade och tittade. Men då talade de andra mycket om vad? Vad de diskuterade, var inte helt klart för barnen – de små.

*

Jan var ju från allra första början vår viktiga och äldsta kusin.

Och kusingruppen var mycket intressant. Även nu.

Jans syskon fick lära sig mycket. Jan blev den som slutligen tog hand om far- och morföräldrarnas gravar på Gustafs kyrkogård i Dalarna. Släkten och familjerna var och är mycket noga och uppmärksammade.

Jans arbete – i skrift och muntligt – är fortfarande mycket intressant och utvecklat.

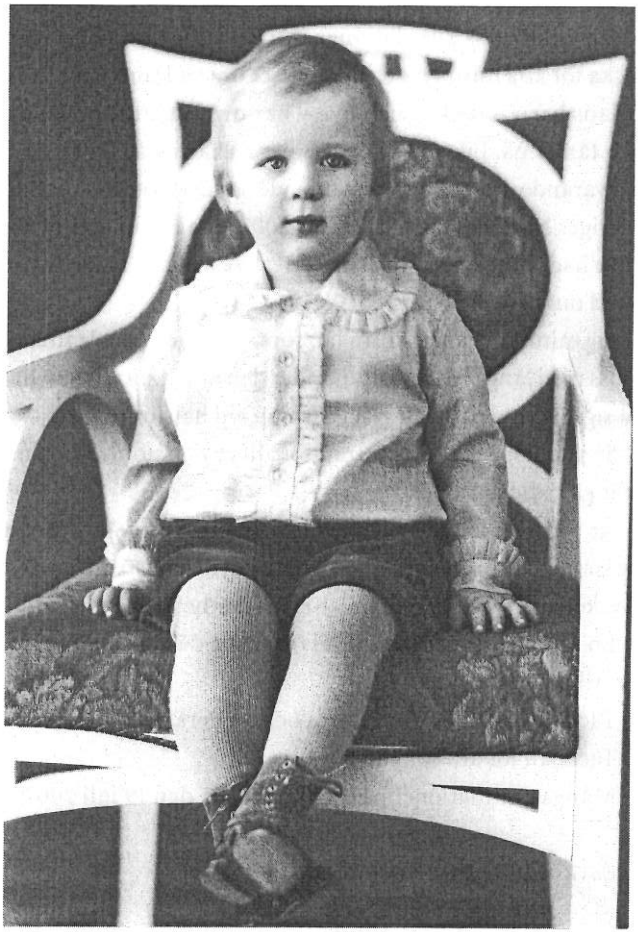

Jan, ungefär 3 år, när han bodde hos farfar och farmor på Gesta.
Bilden är tagen i Strängnäs.

Jag vill för oss alla släktingar – i växande grupper – varmt tacka för alla minnen och berättelser om vad som hänt.

Jans barn – Janken och Eva – har mycket att fundera över och tänka på. Liksom vi övriga nära släktingar. En av de för närvarande mest uppmärksammade händelserna är Jans tal på Sveriges Nationaldag i Säter i år, 2007, den 6 juni, där farmor Sofie hade bott länge, som änka efter 1934, och där tagit mycket hand om oss barnbarn.

Jag minns också att kusin Jan som yngre gosse hade små vita möss med långa rosa svansar under den vita skjortan han hade på sig. Svansarna stack svajande upp vid halslinningen.

Så satt han och lyssnade framför allt på den stora radion med många radiostationer.

År 1974 var jag med och ledde den första av två mycket intressanta kulturresor i Indien – med Jan och hustrun Gun som mycket viktiga intressehändelser att där berätta.

En fantastisk kulturresa då Jan – även då – helt fascinerade oss alla.

Tack för allt vi fick intressera och studera!

Tack Jan för allt som du lärde oss!

Många gratulationer på din 80-årsdag, den 19 juli 2007.

Ingela Gestad, kusin, konstvetare, Solna

Vilka rikedomar!

MAURICE GUIBERT

PARIS den 14 juli* 2007

Jan Myrdal! Och jag, Maurice Guibert!

Vem är han? Vem är jag? Vilka är vi?

Varför denna vänskap, mer än 30 år gammal?

Ödet kanske? Nej det tror jag inte.

Varför träffades vi, Jan Myrdal, skandinaven, jordenruntfararen, den beläste, och jag, från Provence, medelhavsmannen, handelsmannen som handlade med gamla papper och böcker?

Vilken otrolig historia, inte sant?

Kanske inte, eftersom en djup och oförstörbar vänskap finns.

Varför? För att den är enkel och invecklad och den har förstärkts från år till år tack vare att vi bägge upptäckt våra gemensamma intressen. Vilka gemensamma intressen? Historia kanske, fast framför allt revolterna, de politiska strömningarna i världen och inte minst ikonografin som uppstår ur dem, denna kortvariga och tidlösa ikonografi som skapats ur helheten;

* Ett symboliskt datum.

och inte minst nyfikenheten, upptäckten och eftertanken som aldrig kommer att släcka vår gemensamma törst efter kunskap. Detta är det som steg för steg fört oss samman.

Jan Myrdal har betytt mycket för mig eftersom mina insikter var ytliga, men med sin vidsynta entusiasm, gav han mig – inte lärde mig – nyfikenhet, eftertänksamhet, förståelse för sambandet mellan sakfrågor eller sambandet mellan skeenden, kanske underordnade för historiker, men väsentliga för de omedelbara eller framtida följderna för vår civilisations samhälleliga utveckling.

Vilken rikedom är inte humoristernas fantasi och konstnärlighet, de som översätter de dagliga händelserna till satir!

Vilken grafisk rikedom visar inte de politiska affischkonstnärerna när de försöker förvåna oss och påverka vårt tänkande!

Vilken rikedom i alla dessa knep för att skapa och sprida hemliga pamfletter!

Vilken fantasirikedom i den begåvade och listiga kampen mot de korrekta politiska förbuden och i undvikandet av den fasansfulla »Anastasias sax«!

Stora rikedomar kan man tänka sig, javisst för det är de som ständigt illustrerar historiens gång.

Det är därför jag känner djup vänskap med monsieur Jan Myrdal. Denne enkle och anspråkslöse, men framförallt passionerade man.

Bilden till höger: Anastasia och hennes fasansfulla sax. André Gills personifikation av censuren från 19 juli 1874. Den finns i Jan Myrdals bok *André Gill: konstnären som gav den politiska bilden ny form i skiftet mellan andra kejsardömet och tredje republiken i Frankrike* (1995).

Sankt Anastasius, katolskt och ortodoxt helgon. Att saxen med anknytning till hans namn fått symbolisera censur inom press och förlagsvärlden beror förmodligen på att han som påve Anastasius I (år 399–401) införde censur mot böcker som inte överensstämde med den kristna världsbilden. Han hade tagit sitt påvenamn efter två kvinnliga kristna martyrer.

Denne man har öppnat mina ögon och sedan mitt sinne för ikonografins varseblivning av åsiktsrörelser i världen och under seklernas gång.

Tack Jan, tack för att du delat stora emotionella ögonblick med mig.

Tack också till Er, min kära väninna, som delar ert liv med Jan, Ni som aldrig har slutat beledsaga honom i detta stora äventyr.

Tack än en gång ...

Maurice Guibert, bokinist, Paris
Översättning Janine Cottier

Entusiasmen för boken

LARS GUSTAFSSON

En vacker amerikansk dam som jag beklagade litet grann när jag hörde att hon just skulle fylla 80, lugnade och tillrättavisade mig snabbt:

– Du glömmer triumfkänslan.

*

Den 19 juli fyller Jan Myrdal 80. Jag misstänker att det finns en och annan som inte delar triumfen. Själv tillönskar jag honom den och många flera. Ett barn av denna Brommas mycket utskällda Äppelvik som har gett upphov till flera arga självbiografier från min generation än hela det väldiga Västerbotten tillsammans, författare till flera meter böcker, är han egentligen ganska representativ för sin generation. Vars bild han har varit med om att prägla, och i vars idéer han har satt åtskilliga spår.

I titeln till en viktig bok kallade han sig en samtida europeisk intellektuell och en sådan har han faktiskt varit. Något som inte alltid är ett lovord. Europeiska intellektuella misstar sig mycket oftare och på mera elakartade sätt än europeiska ointellektuella. Sanningen om de ointellektuella är att de helt enkelt inte är lika lätta att entusiasmera. Det är på sätt och vis litet tryggare hos dem.

Listan över de intellektuellas tillkortakommanden under förra århundradet är praktiskt taget ändlös. Och det är nog ingen risk att den blir kortare i detta; obegriplig beundran för avskyvärda totalitära regimer, svaghet för bisarra framtidsscenarier, daltande med mördarband och förakt för solida demokratier. Stalins skräckvälde, Kambodjas röda khmerer, Maos ohyggliga stora språng – det är väl de tre pinsammaste av Jans förhastade identifikationer. För all del; han var inte ensam om att hylla Pol Pot och kulturrevolutionen. Det finns uttalanden från den tiden här och var som knappast tål att tas fram i dagsljus. Generationen gjorde förvisso misstag. Jan gjorde sina något mer bullersamt och publikt – jag hade så när sagt; med större talang – än mången senare ambassadör eller statssekreterare.

Men om det bara vore för dessa ställningstaganden skulle Jan Myrdal inte vara den viktiga ort han är när man försöker rita kartan över andra delen av det svenska tjugonde århundradet.

En utomordentligt vital prosastil präglad av gott humör, elakhet och sylvass iakttagelseförmåga gör hans barndomsskildringar till några av de intressantaste i sin period. Han kan vara kritisk också mot sig själv. Han har ett eidetiskt minne som kan komma flodtrafiken på Hudson en senhöstdag på fyrtiotalet att framstå som om vi såg den på journalfilm.

Jag tror att en av hans viktigaste insatser i själva verket har varit hans entusiasm för boken. En man som, inte olik en bokmal, knaprar sig igenon decennier av *Revue des deux mondes* och ger bort exemplar av Augustine Thierrys *Le Tier État* till vänner till höger och vänster därför att det är en bok som de ab-

solut måste läsa, en sådan person kan aldrig undgå att påverka ungdomen. Jag tror han satte igång en hel yngre generation med att läsa. Och när vi talar om det bör vi inte glömma vad han har gjort för att fördjupa kännedomen om Balzac och – jag tvekar inte att skriva det – August Strindberg, hos unga människor. För dem som beundrade den obekymrade friskheten i »Söndagsmorgnar« i Stockholmstidningen på sextiotalet och för dem som följde de första årgångarna av Folket i Bild på sjuttiotalet blev Myrdal en förebild som läsare. Också av de svåra böckerna.

För mig är namnet förknippat med väldigt många minnen, privata och offentliga. Jag minns det gemensamma arbetet på *Den onödiga samtiden* ofta bisarrt och alltid trivsamt, som ett av dessa bisarra samtal med en helt galen man på ett tåg, som då och då visar sig begripa massor av saker bättre än man själv.

Plötsliga insikter, ögonblick av den största klarsyn. Det hör också till den sammansatta bilden av Jan Myrdal. Det finns en intressant motsägelse här. Medan han i vad som nästan ser ut som ett fantasiliv letar ursäkter och rationella förklaringar för Mao eller Pol Pot visar han helt sunda instinkter när hans egen värld, det vill säga den svenska demokratin förefaller direkt hotad av majoritetsorienterad maktpositivism.

– Var IB-affären verkligen så ruskig, frågade en ung människa, som hade sett en ny dokumentärfilm om den härområdagen.

Ja – skulle jag ha svarat. Den var mycket ruskig. När Bratt och Guillou hade arresterats, den ena på Centralen och den andre i sitt hem gick det en våg av skräck genom de svenska författare och andra intellektuella som inte helt identifierat sig

med det statsbärande partiet. Det gick så långt att P O Enquist ryckte upp de marijuanaplantor som han hade i trädgården och som han hade hemfört i romanförfattarens helt lovliga avsikt att lära känna världen. Han tänkte sig att det kunde bli husundersökning.

Ett majoritetsparti hade utan riksdagens hörande begagnat sig av ett statens hemliga underrättelseorgan för att spionera på sina meningsmotståndare. Och de journalister som avslöjade detta kastades i fängelse.

I de dagarna formades för all framtid mångas samhällsuppfattning. Jan Myrdal som så ofta försvarat obehagliga främmande totalitära system, visade sig vara en god demokrat när det gällde det egna landets frihet och respekten för demokratiska institutioner. I tal och artiklar, i den nystartade tidskriften Folket i Bild och inför en internationell offentlighet kämpade han för klarhet, parlamentarisk utredning och ansvarsutkrävande mot ett parti, socialdemokraterna, som så grovt överskridit gränsen mellan parti och statsmakt.

Här etablerades för all framtid nya klyftor, nya distinktioner mellan vi och dom. Ingen skall inbilla sig att IB-affären är avslutad. Än i denna dag vet vi inte vad som dolde sig under den så kallade sjukhusaffären i Göteborg. Det moraliska träsket kring Ebbe Carlsson och hans privata hemliga polis är bara tilldels utrett. Den gemensamma kamp liberaler och socialister av Jan Myrdals modell den gången gemensamt förde mot ett groteskt maktfullkomligt socialdemokratiskt etablissemang gör att en hel del av oss fortfarande hälsar varandra med vänskap och respekt.

När det kom till en verklig demokratisk kris visade alltså Jan

Myrdal, en samtida europeisk intellektuell, inte sällan förlorad i sina egna pojkaktiga fantasier, vad han verkligen gick för. Och det är det vackraste jag kan säga om honom på åttioårsdagen.

Lars Gustafsson, författare, professor emeritus, Stockholm

Myrdals hjärta

ANNIKA HAGSTRÖM

Jan Myrdal har ett stort och gott hjärta. Har man sett honom tala med katter och hundar vet man ... Eller hans sätt att »tillverka barndomsminnen« som han brukade säga när han lyfte vår son och vände honom upp och ner för att han skulle »gå som en fluga i taket«. Sonen ville alltid bli uppochnervänd när Myrdal hälsade på.

Sonen är vuxen nu och går inte längre i taket – men uppskattar mycket de vuxna som kan kallas barnsliga i ordets bästa bemärkelse. Myrdal tillhör dem.

Men hans goda hjärta har jag sett – rent påtagligt.

Det var snart tjugo år sen nu. Pinnen och Jan var hemma hos oss i Edetorp och åt middag. Som vanligt en trevlig och bullrig kväll trots att Myrdal var dålig. Han skulle skrivas in på sjukhuset dagen efter för att hjärtopereras. Jag greps av tanken att jag skulle få vara med och filma alltsammans.

Okej, sa Myrdal. Kan du ordna tillstånd från läkaren och hitta en fotograf som ställer upp så gärna for mig. Till Myrdals goda sidor hör att han aldrig bangar for publicitet – ens om det gäller livet. Nu blev det bråttom att ordna team och tillstånd.

Läkaren, Bengt Åberg, som visade sig vara David Cup-lagets

läkare hittade jag i Båstad och fotografen Bengt Jägerskog, som jag brukade jobba med, var på semester i Dalarna. Men båda ställde upp.

Jag minns stämningen uppe på Thorax kvällen före operationen.

Det är en ljummen augustikväll, tv:n står på i dagrummet, Mats Paulsson sjunger en visa om vindens ängar men sången förmår inte skingra det stora allvar som vilar i rummet. I sängen intill Jan Myrdal ligger en man och läser Herman Wouks *Krigets Vindar*. Myrdal visar *grace under pressure*. Vi är välkomna tillbaka i gryningen dagen därpå.

Ingen av oss vet riktigt vad som väntar oss.

När vi får på oss våra gröna operationskläder, mössor och munskydd känns det att det är på riktigt. Myrdal rullas in på en rostfri bår, vägs naken och görs i ordning för operationen.

I nära fem timmar står vi och tittar ner i Myrdals uppsågade bröstkorg. Det är en extremt spännande upplevelse. Läkaren berättar pedagogiskt vad som sker (alltmedan han får de senaste resultaten från Davis Cup-tävlingarna i Båstad). En ven tas från ena benet och får utgöra reservdelar. Plötsligt blir begreppet *by pass* helt tydligt. Läkaren syr fast delar av venen förbi de igenslammade kärlen och öppnar nya ingångar till hjärtat.

Bilden av Myrdals pulserande hjärta glömmer jag aldrig. Ett pulserande som under några kritiska moment övertas av hjärtlungmaskinen innan det riktiga hjärtat kan börja slå igen. Dramatiska ögonblick. Det sägs att en människa kan bli helt personlighetsförändrad av de minuter och sekunder som hjärtat står stilla.

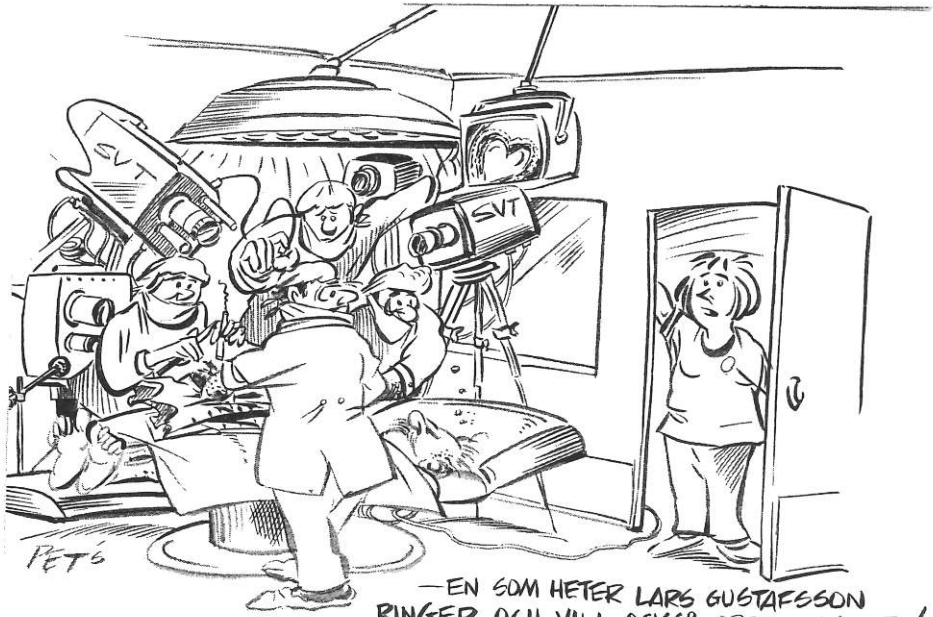

Illustration: Rolf Pettersson.

Myrdal var en strålande patient – och ett fantastiskt intervjuobjekt. Så fort han vaknade upp började han reflektera över vår moderna livsstil i relation till jägar/samlarsamhället. Det är bara att låta kameran gå.

Min fotograf och jag var både omtumlade och lyckliga över vad vi fått bevittna. Glada som spelemän kom vi till vår arbetsplats, Sveriges Television, med en trave inspelade kassetter. Vi visste att vi hade ett unikt material.

Men i stället for hurrarop möttes vi av sura miner. Ett brev låg på mitt skrivbord

»Det har kommit till vår kännedom att du filmat utan produktionsnummer ... detta är inte acceptabelt .«

Helt i Myrdals anda gjorde jag filmen ändå. Trots den korkade överheten som försökte spräcka projektet.

Och det blev en film som än idag används i undervisningen av läkarkandidater och visas för patienter som står inför ingreppet by-pass. Myrdals hjärta har varit till stor glädje för många.

När jag nu tar fram vhs-kassetten med programmet faller en liten lapp ut från emballaget. Den var från en av redaktörerna på Aktuellt som tagit emot samtal under sändningen av vårt program: »... en massa tittare ringde och sa att det var det bästa som visats på tv ...« skriver han.

I en låda i källaren har jag kvar allt inspelat material. Myrdal ville se allt. Timme efter timme satt vi hemma på torpet och tittade på de inspelade kassetterna tillsammans. Blod, sågar och skalpeller. Inget väjde han för.

Patienten i sängen intill, han som läste Herman Wouk, klarade inte av operationen. Men Myrdal repade sig snabbt, blev

frisk och kunde fortsatta att arbeta. Och jag vet att jag har rätt, för det finns dokumenterat: Myrdal har ett gott och ganska stort hjärta.

PS. En teckning har jag också sparat från den dag programmet sändes. DS.

Annika Hagström, journalist, producent och programledare
Rolf Pettersson, akvarellist, tecknare, Löderup

Första maj 2007

eller *Till Jan i talarstolen i Degerfors*

C H HERMANSSON

Jan! Jag vet att du talar 1 maj i Degerfors. Jag skulle ha velat vara med, men en trasig höft stoppar mig. Vi har stått i samma talarstol 1 maj några gånger och det har alltid varit tankeväckande. Några stora motsättningar har inte uppenbarats, men du har alltid sagt saker som manat till eftertanke. Bara en sådan sak som i Göteborg för några år sedan. Det var kallt och regnet öste ner när vi gick från Järntorget till Gustav Adolfs torg. Många svor över vädret, men du sa i ditt tal: »Det är bra att det regnar, det skiljer ut de medvetna!«

Släkten Myrdal är en av de två släkter som spelat en viktig roll i svensk och internationell arbetarrörelse. Alva, Gunnar, Jan, Gun Kessle – och fortsättning kommer. Den andra är Brantings – Hjalmar och Georg med flera. Georg hann jag träffa några gånger – Myrdals har spelat en nära roll genom hela mitt liv.

Jag var bara 17 år och nybliven SSU:are när jag första gången mötte Alva och Gunnar. Som åhörare förstås. De hade skrivit sin berömda bok *Kris i befolkningsfrågan* och reste omkring i landet med föredragsaftnar. Hösten 1935 talade de i min hemstad Sundsvall. Jag åhörde fördraget tillsammans med min flickvän och vi blev djupt engagerade. Makarna Myrdals för-

tjänst eller inte, men på kvällen älskade vi med varandra på riktigt för första gången.

Gunnar skulle jag sedan möta under mina studier i nationalekonomi vid Stockholms högskola. Han var den ene av lärdomsgiganterna i den samhällsvetenskapliga disciplinen – den andra var Herbert Tingsten. Tyvärr var Myrdal i USA under större delen av mina studieår. Han kom emellertid hem och höll uppskattade föreläsningar i doktrinhistoria. Mycket populär var naturligtvis hans deklaration att den som bevistat hans förläsningar ansågs ha godkända betyg i den delen av ämnet. Hela kursen blev hembjuden till den berömda villan i Äppelviken, där vi också fick se sovrummet med nedfällbar mellanvägg. Jan såg jag emellertid inte till.

Honom träffade jag emellertid några år senare. Jag hade blivit partifunktionär i SKP, sedan journalist och redaktör för Ny Dag. Det var under åren på tidningsredaktionen jag första gången kom i kontakt med Jan. Han försökte slå igenom som författare, levde på att sälja reportage och hade väl också en slant från Demokratisk ungdom, där han arbetade med ungdomsfestivalen i Berlin och övrig internationell verksamhet. Pengar var det ont om och ibland kinesade han i tryckerilokalerna. Det var där jag såg honom första gången.

Sedan försvann han till Göteborg och fick en del skrivuppdrag på Arbetartidningen. Knut Senander och Gunnar Adolfsson hjälpte till – de kände Gunnar Myrdal från riksdagsarbetet. Allt gick inte så bra. Det berättades länge om tullaren Senanders ilska när tidningen förlorade en storannonsör sedan Jan skrivit ett reportage från deras modevisning.

Tillbaka i Stockholm någon gång efter 1964. Jag hade blivit

partiledare och Gunnar ville tala med mig. Vi träffades hemma hos Jan som hyrde ett rum på Söder. Gunnar Myrdal ställde ett förslag som han sedan upprepade offentligt i ett tal till studenterna på Valborgsmässoafton i Kungsträdgården. »Ta med dig hela VPK och förstärk socialdemokratins vänsterflygel!«

Jag minns inte Jans reaktion, men för egen del måste jag säga att det inte var realistiskt. Det hade nog blivit bara en mindre del av VPK som kommit med om jag följt Gunnars förslag. Man flyttar inte partimedlemmar som man flyttar byggklossar. Det handlar om levande människor.

Men det betyder ju inte att Gunnars idé skulle varit naiv eller reaktionär. Den följande utvecklingen, där bland annat kampen mot USA:s krig i Vietnam stod i centrum, visade i hög grad behovet av enhet. Det gör också – för att göra ett hopp i historien – den nuvarande epoken med behovet av inte bara nationell utan internationell enhet i kampen mot USA:s krig i Irak och över huvud taget mot det växande imperialistiska hotet om nydelning av världen.

I enhetsarbetet mot USA:s krig i Vietnam träffade jag Jan mer nära. Ja, ibland var vi konkurrenter som inför mötet 20 december 1967 i Folkets Hus i Stockholm, där det fanns två förslag till talare. Jan vann – och blev den som i spetsen för demonstrationen blev hårt slagen av polisen.

Men jag kan inte erinra mig att vi under årens lopp någon gång varit djupt oense. När jag slutade som partiledare föreslog Jan också att jag skulle gå med i redaktionen för Folket i Bild/Kulturfront, där jag medverkade några år.

Jan Myrdal är en lysande inte endast europeisk utan internationell intellektuell. Utifrån en socialistisk grundinställning

har han analyserat och tagit position i vår tids avgörande frågor. Som hans främsta insats vill jag emellertid beteckna det vetenskapliga arbetet *Rapporter från kinesisk by: Lui Lin 1962–1982* (kompletterat med *En fest i Liu Lin*). Att denna undersökning av livet i den kinesiska byn inte belönats med ett hedersdoktorat är en skandal!

Lev som du börjat, Jan! Och varma hälsningar till Gun!

C H Hermansson, partiledare 1964–75, riksdagsledamot 1963–85, Stockholm

Om frihet och sinnet för historia

HANS ISAKSSON

Jag såg nog en apollofjäril igår. I varje fall var det ingen nässelfjäril eller citronfjäril. Eftersom apollofjäril är den enda större fjäril därutöver, som jag känner till namnet, men inte till utseendet, så måste det, antar jag, ha varit en sådan.

Insekten hade tagit sig in på verandan, där jag just avnjöt min middagsvila. Den väckte mig genom att föra ett envist, om än måttligt, oväsen genom att gång på gång göra utfall mot fönsterrutan som vetter mot söder och solen. Den ville uppenbarligen ta sig ut i friheten för att suga nektar, umgås med kollegor och se till att släktet fortlever – eller allt vad som en fjäril mänskligt sett borde åstunda.

Jag förmodar att apollofjärilar inte är några stora tänkare, ty det kan inte få plats så mycket hjärna mellan de öronen. I allmänhet är väl dessa små kryp ändå precis så begåvade som de behöver, vilket visas av deras förmåga att ha hankat sig fram här på jorden under avsevärt längre tid än vad mitt eget släkte 78888888 ,lk.,lk.,lk.,lk. µe* hittills klarat av.

* Om någon undrar över vad »78888888 ,lk.,lk.,lk.,lk. µe« betyder så var det faktiskt min smått uråldriga katt Leo som, sig själv ovetande, nyss illustrerade just den tanke jag höll på att utveckla, genom att promenera fram och tillbaka

Men fjärilar har, ur vår synpunkt, en brist: de må, liksom vi, ha en vision om vad de vill ha ut av livet. Men de har färre optioner, och mindre fantasi, vad gäller att förverkliga det. Bemälda fjäril ville uppenbarligen ut i solen men såg bara en väg dit – ut genom glasrutan. Att sätta sig ner och reflektera över sin situation och alternativa vägar att nå sitt mål medgav inte dess begränsade livstid, kanske fem–sju dagar. Ej heller tvånget att under denna korta tid flyga från ena blomman till den andra och sätta en ny generation till världen – även om den inte behöver bry sig om att klä och föda avkomman.

Om vi levde oändligen
skulle mycket förändras.
Men nu lever vi inte oändligen
och mycket förblir detsamma.

Och fjärilar har inget organ för lineär tidsuppfattning eller historiemedvetande. De kan aldrig förstå vad förändringar och kulturprodukter som en glasruta innebär vad gäller ändrade betingelser för deras liv. De gör aldrig någon historia.

Det är tragiskt att behöva se människor, klasser eller kryp bära sig dumt åt, även om man med uppbådande av lite kunskap och fantasi kan inse att de nog har rimliga, såväl subjektiva som objektiva, skäl för sitt beteende.

Det är tragiskt att med goda skäl leva i en onödig samtid.

över tangentbordet. Detta inte för att visa att det jag skriver är så trivialt att till och med en katt med begynnande demens skulle anse att han härigenom skulle förbättra (eller rentav kritisera) det sagda – utan helt enkelt eftersom han lärt sig att metoden är ett osvikligt sätt att få mig att avbryta skrivandet och i stället servera honom burkmat. Det fungerade även denna gång.

Desto mera så, när livet är så kort som för en fjäril.

Min apollofjäril kunde jag i alla fall ge individuell hjälp ut i solen genom att med ett hoprullat annonsblad från COOP mota ut den genom dörren, en halv meter bort.

Det hjälpte inte alla instängda apollofjärilar, men det hjälpte i alla fall mig, så att jag med gott samvete kunde somna om på verandan.

Hans Isaksson, läkare, filmskribent, Vislanda

Problem i en ny medieera

ÖSTEN JOHANSSON

Vi befinner oss i en ny medieera. Numera är det inte bara en och annan storföretagsledare, som till exempel Axel Ax:son Johnson på 1950-talet, som betalar stora summor till journalister för att säkert få sin uppfattning spridd i medierna. Idag är de ekonomiska intressena i medierna mycket dominerande och finns även bakom mediernas nyhetsredovisning och »opartiska« rapportering. Två internationella medieforskare (Bennet och Manheim i boken *The Big Spin*) anser att resurstarka grupper numera manipulerar medierna i allt större omfattning. Bakom finns intressen som har möjligheter att utnyttja tidningar, radio- och tv, Internet och den nya bloggvärlden för andra syften än de som kan anses ligga i medborgarnas demokratiska intressen.

Det är frågan om det i dag inte finns fler mediemanipulatörer än det finns journalister med uppgift att ta fram och seriöst berätta om viktiga förhållanden som har betydelse på djupet för människor.

Det nya som hänt under de senaste årtiondena i Sverige är att tusentals heltidsanställda mediekonsulter, lobbyister och spinndoktorer arbetar med att påverka journalister i syfte att

gynna uppdragsgivarnas intressen. Många av aktörerna har dessutom flera olika roller. Konsulter används ofta som experter på både det ena och andra. Detta påverkanstryck mot journalister och medierna har skett samtidigt med att ett fåtal mediekonglomerat fått alltmer makt.

Den starka mediekoncentrationen med ägare som Bonniers, Schibsted, Göteborgs-Posten, Mittmedia och några andra aktörer är hotfull mot den demokratiska utvecklingen. Lyckas de attacker som pågår mot presstödet så förvärras situationen snabbt.

Mot det här kontrasterar den syn som anses vara grunden för massmediernas roll i ett demokratiskt samhälle. Att mångfald ska vara målet, något som alla dessutom högtidligen lovordar.

Endast genom att många olika röster hörs, många olika skildringar av samma händelse lämnas så kan den enskilde medborgaren själv bilda sig en uppfattning. Var och en behöver förstås inte själv direkt ta del av alla olika skildringar men genom att många olika bilder ges i medierna får var och en genom vänner och bekanta, arbetskamrater och andra en nyanserad skildring att ta ställning till.

Medieutvecklingen under de senare åren har varit explosiv. En lång rad nya medier har tillkommit, alltifrån lokalradions start i mitten på 70-talet till dagens många bloggar. Detta skulle man kunna tro är positiva bidrag till mångfalden. Men utvecklingen av detta är lika gärna en bild av hur mångfalden förvandlats till enfald.

Lokalradion startade till exempel som en del i ett mångfaldsprojekt, man skulle ge en annan bild av vad som hände än

vad de lokala tidningarna gav. Men vad hände? Med tiden blev personalbesparingarna omfattande, kraven på längre sändningstider ökade och lokalradions egna journalister fick mindre tid att göra egna undersökningar, egna reportage. Arbetstiden gick åt till att prata mellan skivorna och under nyhetssändningarna läsa högt ur den lokala monopoltidningens publicerade nyheter. Den enfald som monopoltidningen tidigare representerat förstärktes av att lokalradion meddelade samma sak utan egna granskningar eller kontroller. Samma sak sker också när dagens eko ständigt och okritiskt refererar de nyheter som Dagens Nyheter serverar.

Ett annat exempel. När annonstidningarna startade, som till exempel Metro, var det lätt att konstatera att det innebar att flera tog del och blev tidningsläsare även om de fick nyheterna i snuttifierad form. Det är värt respekt. Men, det var ytterst lite av egna skildringar som presenterades, bara mer av samma nyhetsbyråtexter i ytterligare en tidning. Men kan knappast säga att detta innebar ökad mångfald, i stället förstärktes den enda skildringen genom att den, ofta, var den enda som läsaren mötte, oavsett vilket media man tog del av.

Ytterligare exempel. De reguljära dagstidningarna har haft olika problem. Ofta har de löst dem genom personalbesparingar. Den väg de slagit in på leder dock till långsiktiga problem. Det är de skrivande, undersökande journalisterna man dragit in på. Samtidigt har tidningarna ökat antalet redigerare. Konsekvensen av detta har blivit att tidningarna har blivit snyggare, texterna kortare och bilderna större. Men då det inte har tagits fram artiklar som är unika för just den tidningen, så har det fått bli samma innehåll som i andra medier. Undantag finns

förstås varje dag, men tendensen är helt odiskutabel – färre arbetar med att självständigt ta reda på fakta och redovisa resultatet medan fler arbetar med att göra materialet tilltalande i tidningen.

Till detta ska också läggas en annan tendens som hittills inte uppmärksammats särskilt i debatten. De flesta tror och påstår att journalistkåren är vänstervriden, att alltså en majoritet röstar på s, v och mp. Vid universitetet i Göteborg (JMG 2006 Kent Asp) har man specialstuderat de journalister som arbetar med samhällsfrågor i de stora medierna. Där är moderaterna största parti, folkpartiet är något mindre men nästan dubbelt så stort som hos allmänheten. Det mest underrepresenterade partiet – jämfört med allmänheten – är socialdemokraterna.

Det är alltså inte särskilt konstigt att samstämmigheten i många skildringar av det som är viktigt i samhället blir stor – även om alla journalister konsekvent påstår att de skildrar allt helt opartiskt. Det är många även utanför journalistkåren som anser att den personliga åsikten är utan värderingar, några journalister är med största sannolikhet drabbade av samma villfarelse.

Sammantaget ger detta en bild som skildrar en mångfald som är starkt hotad och som håller på att förvandlas till enfald.

Men för trettio år sedan ansågs medierna ha ansvar för att garantera en mångfald av uttryck. Tanken var att ingen part i samhället skulle kunna dominera. Medborgarna skulle tillförsäkras en fullödig information i olika samhällsfrågor och en livaktig debatt där olika röster skulle höras. Staten ansågs kunna medverka till en sådan utveckling, till exempel med

hjälp av presstödet, utan att det åsidosatte den grundlagsskyddade tryck- och yttrandefriheten.

Professor Kent Asps studier av den senaste valrörelsen visar att medierna i politiska frågor numera har intagit en annan roll. Starka nationella medier, som Dagens Nyheter, Expressen, Rapport, Svenska Dagbladet och Metro gynnade de olika allianspartierna.

I många tidningar spelar i dag kolumnister en stor roll, de är ofta mer opinionsbildande än tidningarnas ledarkommentarer. I radio och tv framträder mediekonsulter, lobbyister och spinndoktorer som »fristående experter« och lägger fram olika åsikter. I själva verket är de »fria« debattörerna oftast betalade av något intresse, ett företag, en konsultfirma, ett parti eller något icke öppet redovisat intresse. Tidningarnas kolumnister företräder bara sig själva, men har förstås i realiteten alltid någon bakomliggande, icke öppet redovisad politisk uppfattning.

Vem företräder vem?

Demokratin kräver att öppenheten är stor och att debatten förs av aktörer som visar sig tydligt och vars intressen kan identifieras. Baksidan av den så kallade liberala pressideologin, som öppnat för alla dessa konsulter och spinndoktorer, är ju att journalister och medier inte öppet står för någonting utan är ett slags frispelare. Samtidigt använder journalister allt oftare ombud för att föra fram »sina« åsikter. Experter med den egna/rätta åsikten anlitas för att legitimera budskap.

Med den brist på mångfald som gäller på de flesta orter i Sverige blir det mycket av konformitet i den debatt medborgarna har rätt att kräva som belysning av olika samhällsförhållanden.

Och genom att medieröster från olika intresseriktningar saknas, att mångfalden av yttranden inte längre är omfattande, så riskerar effekten att bli ensidighet och slutenhet.

Det var tankar om mångfaldens betydelse som var styrande för synen på mediernas roll i efterkrigstidens Sverige. Statens syn på mediernas roll belystes av en omfattande pressutredning som slutade sitt arbete 1975. Medierna ansågs ha fyra huvuduppgifter inom ramen för en reell tryck- och yttrandefrihet.

En uppgift beskrevs som mediernas informationsuppgift, det vill säga att informera medborgarna i olika frågor. Det skulle kunna ske genom tidningar, radio och tv så att olika uppfattningar kom fram.

En annan uppgift beskrevs som kommentarfunktionen. Här åsyftades i första hand de kommentarer som förekommer på tidningarna ledarsidor. Här har en kraftig uttunning skett med åren, inte minst genom åderlåtningen av socialdemokratiskt ägda tidningar. Kommentarfunktionen har i dag ersatts av många »fria« kolumnister medan ledarkommentarernas betydelse har minskat. På de flesta orter i landet finns ingen debatt eftersom det bara finns en medieröst. Kommentarfunktionen har blivit mera av en megafon för redan privilegierade intressen.

En tredje uppgift beskrevs som granskningsrollen, »att självständigt och obundet« granska myndigheter, organisationer och näringsliv. Den fjärde funktionen beskrevs som gruppkommunikation, en utlöpare av partipressens roll, det vill säga att stå för en kommunikation inom och mellan de politiska partierna.

Nu drygt trettio år senare är det inte svårt att se hur de

vackra och kanske lite naiva tankarna om mediernas roll i en demokrati är blott historiska minnen. I dag är det de kommersiella intressena som vuxit sig starka och som verkar styrande på medierna. Det är de intressen som ger intäkter och vinster till medieägarna som slår sig fram. Den idealitet som präglade 1970-talets medieklimat har ersatts med räknenissarnas ensidiga lönsamhetstänkande.

Det är hög tid att ta initiativ för att återupprätta den öppna och genomskinliga skildringen av politiska diskussioner. Det nyspråk som medierna till exempel accepterat på senare år från »det nya arbetarepartiet« och deras föregivna intresse för jobben och att bryta utanförskap är ett svek mot informations- och granskningsuppgiften. En seriös granskning i medierna av detta har uteblivit. Talet om mångfald klingar falskt.

Östen Johansson, journalist, ordförande Svenska journalistförbundet 1972–1987, Stockholm

Vad som ryms på ett kvitto

TORSTEN JURELL

»Jag har en present till dig«, säger jag glatt till Myrdal. »Jag har den i ateljén.«

För första gången i mitt liv hade jag varit i Paris och jag hade stannat en hel månad.

Där låg en fantastisk värld öppen, tillgänglig för den som letade och visste något om vad som fanns att söka. Och jag sökte. Den mesta tiden där ägnade jag åt att bläddra i gamla tidningar och se på bilder.

Det var 1983. Jag hade flyttat till Stockholm och jag hyrde sedan ett par år en ateljé i Klarakvarteren på Folket i Bild/Kulturfront. Nu var Myrdal och jag på väg upp i hissen till redaktionen på Herkulesgatan – och min ateljé.

Vad som är så märkligt med alla gamla trycksaker i Paris är att de letar sig ner mot Seines stränder. När någon dör som har udda tidningar och böcker i sina bokhyllor vilka inte är av intresse för arvingen kastas de inte som så ofta här. De hamnar hos bouquinisterna eller i mer specialiserade tidningsantikvariat. Hos dem finner du trave på trave av gamla tidningar, affischer, trycksaker. Tro mig, rätt som det är finner varje alster en ny lycklig ägare!

Från mitten av 1800-talet och framåt fanns det i Paris en uppsjö tidningar där unga konstnärer verkade – en litografins *YouTube*. I en butik på Rue St Denise hade jag funnit ett nummer av veckotidningen *L'Eclipse*. Omslaget på den fyrsidiga tidningen pryddes av två alsassiska författare tecknade av den genialiske André Gill. En av dem var så lik Myrdal (han var lite rundare då), så jag kunde inte motstå att köpa den som present till Myrdal.

På väg upp i hissen talade Myrdal upprymt om tidningsvärlden i Paris, om yuppiefieringen av priserna på viss grafik medan annan höll hyggliga priser »du vet...«. Han vaggade, bytte vikt på fötterna och skramlade med nycklarna i fickan så som han brukar när humöret är glatt. Inne i ateljén överlämnade jag presenten.

»Ett ögonblick...«, sa Myrdal och tog fram sin plånbok som inte var någon stor »pluska« – en ordinär plånbok och inte var det särskilt mycket i den för övrigt. Jag menar, han bar inte på ett digert kvittoarkiv som jag. Myrdal tog fram en lapp, inte särskilt stor den heller – ja, som ett kvitto ungefär. Han drog glasögonen upp i pannan och granskade tidningen väldigt nära.

»Hm, nummer 17, 1868...« Så synade han lappen. Satte glasögonen till rätta. »Jag är ledsen, men jag har den ... Stort tack i alla fall!«

*

Händelsen fick mig att grubbla. Hur kan man gå med en förteckning i fickan över vilka tidningar man har i sin samling?

Lappen innehöll naturligtvis de fåtal nummer av alla möjliga tidningar över mer än hundra år som Myrdal *inte* hade.

Den lilla lappens minimala noteringar angav den myrdalska samlingens svindlande omfång!

Trots en liten samling tidningar hemma så har jag aldrig blivit samlare. Men jag har många av Myrdals böcker, filmer, kataloger. Inte allt. Till det behövs en stor lapp i plånboken.

Inte behöver jag gå till läggen nu. Jag kan blunda och minnas hur Myrdals konstpresentation i FiB/K för ett trettital år sedan fick mig att se Kees van Dongen. Myrdal skrev om van Dongens fantastiska kvinnoskildringar och politiska ställningstaganden i konsten i en presentation under vinjetten »Bilden som vapen«. Vidare så ser jag också framför mig i en annan myrdalsk presentation Steinlens skildring av några mördare i en lägenhet. De ser ut som hemvända franska kolonialkrigare, gestaltade som Daumiers »Mordet på rue Transnonain 1834«. Jag minns både titeln och just det där med franska kolonialkrigare. Det kom att påverka min väg som konstnär.

*

Om jag minns rätt, så nämner Myrdal i sin barndomsskildring betydelsen av Hjalmar Brantings *Socialdemokratins århundrade*, hur han som barn bläddrade och såg bilder från *L'Assiette au Beurre* och *Simplicissimus* som där hos Branting illustrerade tidsandan. Jag gissar i alla fall att det var så han har mött dessa bilder och att det blev en öppning in att blicka ut. Ge en bild av tiden genom historien. Också Brantings båda volymer och Förlaget Tiden anslår tonen för en bildningsuppfattning där bilden spelar en betydande självständig roll.

Men egentligen skriver Myrdal inte så mycket om bilderna som han brukar, i sig. Myrdal beskriver tiden och det politiska skeendet, klasstriderna kring bildernas tillkomst och på så vis

vad de ger uttryck för. Myrdal brukar bilden som ett verktyg att se. På så vis är han märkvärdig.

*

Jag vill lyfta fram några exempel: I hans bok *Fem år av Frihet* (Wiken 1991) finns flera berömda bilder av Kung Päron. Där finns också återgivet inledningen till den viktiga texten om Päronkungen och Medelvägens politik som Sébastien-Benôit Peytel skildrade i satiren »Päronets fysiologi« 1830. Därtill ger Myrdal en beskrivning om Peytels öde där han i en mening, liksom i förbigående jämför den unge Peytel med Balzacs romanfigur Lucien de Rubempré. Men utan att han nämner Balzac! Alltså, Myrdal beskriver historien utifrån konsten och för att göra bilden än mer begriplig hämtar han hjälp ur romankonsten. Eller som Mao beskriver konstens förmåga att kunna gestalta livet »*...(kan) livet, så som det återspeglas i litterära och konstnärliga arbeten, befinna sig på ett högre plan, vara mer intensivt, mera koncentrerat, mera typiskt, närmare idealet och därför mer allmängiltigt än vardagslivet*« (Mao Zedong, *Valda verk III*, sid 81). På detta vis tror verkligen Myrdal på konsten och att jag hänvisar till Mao är naturligtvis ingen tillfällighet.

Myrdal brukar konsten – gatukonsten – som en hävstång i sin historieskrivning. Bilderna blir till raster som han lägger i skikt och framhäver det allmängiltiga i dagens politiska skeenden. Han kan gå in och ut i händelser. Myrdal brukar exempel som Peytel för att höja ett varnande finger till vår tids kappvändare. Myrdal påpekar att vi skall veta att vissa aldrig glömmer och aldrig förlåter. Peytel giljotinerades 1839.

*

Det andra exemplet är i boken *Sälja krig som margarin* (Leopard 2006). Myrdal ger där en möjlig, rimlig förklaring till Dreyfusaffären.

Men vad jag finner särskilt intressant är hans beskrivning av konstnären V. Lenepveus verk. Den Lenepveu som Myrdal drar fram ur skuggorna vid sekelskiftet 1900, spred de djupt reaktionära affischerna »Skräckkabinettet« (*Musée des Horreurs*). Där tidigare konstnärer som Forain och Caran d'Ache i den antidreyfusska och antisemitiska tidningen *Psst...!* angrep judarna för att vara Preussens förlängda arm in i Republiken, beskriver Myrdal hur Lenepveu, när striden kring Dreyfus var över, angrep Republiken och dess företrädare som sådan.

Myrdal har i olika sammanhang tagit upp idékampen under Dreyfusaffären. Han gör det i *Sälja krig som margarin*. Han gör det i ett särskilt avsnitt i teveserien »Bilden som vapen«.

I den senare beskriver Myrdal den ideologiska kampen mellan den antisemitiska och antidreyfusska *Psst...!* kontra den dreyfusvänliga *Le Sifflet*.

Men i texten kring Skräckkabinettet i *Sälja krig som margarin* förs resonemanget vidare. När Myrdal släpar V. Lenepveu ut i ljuset, hjälper han oss att förstå hur Pétain senare blir möjlig. Bilderna propagerade mot franska folkets inre fiende.

Och också, fast Myrdal inte berör det i nämnda bok, kan vi se Le Pen idag och för oss, Sverigedemokraterna...

Myrdal rör sig i den bildvärld som hörde gatan till.

Och denna gatukonst sipprar endast sällan fram till vår kännedom genom den borgerliga konsthistorien.

Det är ingen konspiration bakom detta fenomen. I förhållandet mellan konst och politik kommer politiken främst.

Men det finns något väldigt viktigt som för de två exemplen samman; tidsfaktorn!

Att förändra tänkandet tar sin tid.

Två hundra år har gått sedan Den Stora Revolutionen, men det finns de som inte bara bidar sin tid. De har aldrig glömt och aldrig förlåtit.

*

Myrdal diskuterar i filmserien »Bilden som vapen« kring bildstriden mellan *Psst...!* och *Le Sifflet* uppfattningen att de »goda« idéerna föder den »goda« konsten och tvärtom. Ståndpunkten är en gammal vedertagen uppfattning. Särskilt inom vänstern. Myrdal resonerar på ett annat vis. Hans uppfattning om »det kritiska övertagandet« gör det möjligt att se och förstå reaktionens bilder som uttryck för materialiserande av idéer och visioner. De reaktionära konstnärerna i *Psst...!* var mästare på att gestalta sina vidriga idéer, emedan de något mindre konstnärligt skickliga, ibland formellt, ibland gestaltningsmässigt, hade svårare att formulera sina »goda« idéer. Och de var inga dåliga konstnärer i *Le Sifflet*. I den verkade både Villette och Vallotton.

Myrdal tar konstnärerna på allvar. Han ser att den vidrigt antisemitiska Forain (som hänger bland annat på Waldemarsudde) är en enastående tecknare och gestaltare av sina djupt reaktionära idéer. Forain är farlig just därför att han är skicklig. Forain handlar i övertygelse och är därtill en fantastisk konstnär. Alltså – en farlig motståndare. Ta honom på allvar och diskutera! Detta förhållningssätt återkommer Myrdal till gång på gång.

Denna konstsyn är rakt motsatt den till synes »radikala«

konstuppfattning som tog sig uttryck i ett stort vpk-manifest som publicerades i Dagens Nyheter 1985. I det manifestet citerades Peter Weiss och slutsatsen var att all konst är progressiv. Det som inte är progressivt är inte konst. På dessa sidor har ofta uppfattningen framförts att misshaglig konst bör förbjudas.

Myrdal har vid flera tillfällen lyft fram föregångare med stor betydelse för karikatyrkonsten och den politiska bilden, i synnerhet författare som J. Grand-Carteret och Eduard Fuchs. Myrdals enorma insats kring bilddiskussionen, hans generösa spridande av sina samlade bilder (då har jag inte nämnt de betydande donationer som Myrdal/Kessle gjort till museer som Musée d'Histoire Contemporaine i Paris, Nationalmuseum, Östasiatiska museet, KB med flera), utan den spridning i form av SvT:s filmserie »Bilden som vapen« och böckerna som bygger just på den myrdalska bildsamlingen, placerar Myrdal i linje och tradition med dessa författare. Myrdal tillhör vår tids mest betydande kännare i världsmåttstock.

Ändå, som en paradox, har jag undrat hur intresserad han är av konst? Om han egentligen sett något jag har gjort ordentligt. Jag har haft honom i publiken vid flera av mina utställningar och jag tror knappt jag sett honom gå runt för att se. Myrdal har bara stått och pratat...

När jag var ung konstnär, genom Folket i Bild/Kulturfront, kom Myrdal att få ett avgörande inflytande över min konstsyn och mitt konstnärskap. Och det lustiga är att av allt jag läst och hört av honom är kanske presentationen av Kees van Dongen den som blivit mest avgörande för mig. En slags riktmärke. Detta att det är livets goda, det lustfyllda i att leva, som gör att jag måste ta ett ansvar också för dess orättvisor. I van Dongens

vackra damer fann inte bara ett bejakande av de vackra ögonfransarnas lockelse...

Kanske det förvånar Myrdal?

Hade jag inte skrivit denna text så hade jag nog inte tänkt på det själv.

*

(Som ett PS vill jag uppmana ett förlag att försöka ge ut teveserien »Bilden som vapen« som DVD. Det vore en kulturgärning!)/DS

Torsten Jurell, konstnär, Stockholm

När jag intervjuade naxaliter

SIGRID KAHLE

Trots alla goda nyheter från Indien växer skillnaden i levnadsstandard mellan stadsbor och bönder överallt i de indiska delstaterna. Det gäller särskilt Andhra Pradesh, den indiska delstat som Jan Myrdal har skrivit så mycket om. Där kom kongresspartiets Y.S. Reddy till makten som premiärminister i maj 2004 efter att ha utlovat fri elektricitet till alla bönder. Han störtade det lokala Telugu Desam-partiets Chandrababu Naidu, som i nationella och internationella media hyllas som »Mr. IT« för att han lockat investeringar i software till Hyderabad, Googles indiska huvudkvarter.

Han hade inte gjort lika mycket för att förbättra livsvillkoren för de fattiga bönderna. Å andra sidan var det inte mycket han kunde göra mot fyra års torka i Andhra Pradesh. Tusentals bönder hade begått självmord för att de inte kunde betala sina skulder när skördarna slog fel. Naidus nederlag visade att Hyderabads framgång hade skett på bekostnad av bönderna. Kongresspartiets seger kunde till en del förklaras av att det slöt en pakt med en grupp maoistiska upprorsmän, naxaliterna, som kontrollerar stora områden i Andhra Pradesh.

Naxaliterna fick sitt namn efter staden Naxalbari i Väst-

bengalen där de startade ett bondeuppror i början av 1960-talet. De hade varit nära att mörda Naidu år 2003 och dödade ett antal kandidater i hans parti 2004 men skonade kongresspartiet. De fick sin belöning efter valet när Reddy föreslog eld upphör och fredsförhandlingar. Som många förutsagt sprack processen inom ett år. Naxaliterna, som nu kallade sig Indiska kommunistpartiet, marxistiskt-leninistiskt (CPML) begagnade vapenvilan till att omgruppera och beväpna sig. »Naxaliterna planerar ett utdraget spel med pauser och strategiska återtåg«, enligt Jayaprakash Narayan, som leder en respekterad tankesmedja i Hyderabad.

Naxaliterna är alltså fortfarande en kraft att räkna med i den indiska politiken. Vem utom möjligtvis Jan Myrdal kunde ha förutsett det på 1960-talet? Även undertecknad, sittande i byråkraternas lugna och upphöjda New Delhi, var fascinerad av dessa naxaliter. Det började 1961 med att den kommunistdominerade västbengaliska regeringen under tretton månader uppmuntrade landsbygdens folk att själva gå och ta för sig de rika böndernas överskottsjord, allt över tiotusen hektar, som regeringen med en föråldrad landlag och en orättvis författning inte själv kunde tilldela dem. I byn Naxalbari tog man tillfället i akt och utlöste en bonderevolt, som det starkaste kommunistpartiet CPM under Jyotu Basu till en början stödde, men snart tog avstånd från. Mot slutet av revolten fick naxaliterna oväntat kinesiskt stöd.

Naxalbarinlal salam! Mao Tse Tung zindabad! Vote na dom chot do! »Röd hälsning Naxalbari! Länge leve Mao! Makten växer ur en krutdurk!« stod det textat på murar och väggar när jag kom till Calcutta i mars 1970. Mao Tse-tungs ansikte

var lika välbekant som Indira Gandhis. »Ansiktet på regeringschefen i ett land som gått i krig med Indien!« påpekade man i Delhi. Vietnamkriget pågick, revolutionens Kuba och Che Guevara begejstrade vänstern och stämningen i Indien var helt annorlunda än när jag sist varit där 1961.

»Kinas väg är vår!« hette det. Stämningen i Calcutta var explosiv. Själva ordet naxaliter lät som ett sprängämne. I månader hade regeringskoalitionen ledd av Jyoto Basus CPI(M) varit på väg att brista; dess kommunistiska partier slogs mot varandra mer än mot kongresspartiet. Det ryktades att polisen hade fått order om att inte ingripa utan låta situationen i Västbengalen växa till ett kaotiskt tillstånd, som ofelbart skulle leda till revolution. Högerpressen jämförde med Weimarrepubliken före Hitlers tillträde.

»Ingen går säker på Calcuttas gator«, skrev The Statesman. Hemgjorda bomber exploderade och oskyldiga människor sprängdes i luften. Varje dag rapporterades våldtäkter och överfall. Bengalerna är inte främlingsfientliga. Ändå varnades utlänningar för att röra sig ute efter klockan nio på kvällen och helst inte åka ensamma i taxi. Särskilt om man bodde i Alipore och Balliganj, villakvarter som var omgärdade av murar med taggtråd och glasskärvor. Ända sedan franska konsulns hustru mördats i februari hade panik och hysteri spritt sig i den konsulära kåren. Tyska generalkonsulns hustru omringades av *goondas* när hon for i en Mercedes genom en gränd. Då utfärdade konsulatet ett skyddspass med Förbundsörnen som hotfullt emblem som man skulle ha på sig när man gick ut. Angreps man av en naxalit skulle man ta fram detta intyg ur väskan och hålla upp det varpå ens liv skulle vara tryggat.

Min vän Nirmal, en gammal vis och beprövad kommunist sedan 1928, och även min väninna skulptrisen Meera tyckte jag var vansinnig som ville bege mig till de naxalitiska studenternas huvudkvarter vid Jagdalpur-universitetet för att skriva en understreckare för Svenska Dagbladet. Men också Sunanda Datta-Roy i *The Statesman* hade sagt att han skulle vara intresserad av en artikel om jag lyckades ta mig in i det avskärmade universitetet.

Iklädd *duffle coat*, yllesjal och kraftiga skor tog jag mig in på området. Det var kallt och fuktigt i Calcutta och universitets lokaler var mycket ogästvänliga. Jag kom så småningom fram till ett rum fullt med studenter. Inga flickor. Inga böcker, bara nerslitna stolar och bord. En nyrullad cigarett gick laget runt. Det blåste kallt genom det rökfyllda rummet som i en film av Satayit Ray. Alla satt i överrockar och filtar.

Jag presenterade mig som svensk journalist. Det väckte inga kommentarer. De var villiga att prata, de ville ingenting hellre just då. De satt som bengaliska tigrar redo till språng. Vi började med dagsläget. »Vänta bara tills folkfronten faller, då är fristen slut för polisen, då ska vi utrota klassfienderna, inte bara i byarna utan i städerna och fabrikerna. Stora upplag av hemgjorda bomber och eldvapen finns i Midnapur inte långt ifrån där vi sitter.«

»Men ni är ju studenter, ska ni inte studera?« – »Det har vi inte tid med. Situationen kräver att vi ingriper.« – »Men varför med våld?«– »Det är en ny politisk stil. Den är radikalt skild från sovjetrevisionisternas och vänstermarxisternas. Vi ska smida starka band med massorna, integrera teori med praktik, öva självkritik«, utlade en student vid namn Surjit. »Revolten i

Naxalbari var den korrekta tillämpningen på Indiens situation av Mao Tse-tungs tankar«, tillade han

»Men är ni inte marxist-leninister?« – »Jovisst. Vi stöder CPML som har anhängare överallt i Bengalen och Andhra.« – »Varför bekämpar ni de andra kommunisterna, CVPI och CPI(M) när ni har gemensamma fiender?« – »De är den ryska imperialismens lakejer. De är värre än de amerikanska imperialisterna. Ryska och amerikanska imperialister är tillsammans i färd med att förstöra Indien. « – »Ryssarna är också kommunister.« – »Nej de är imperialister.« – »Men när jag var i Calcutta 1961 var det ingen som talade om Kina och Mao. Vad har hänt?« – »Vi läser Mao Tse-tungs böcker.« – »Vi lyssnar till Radio Peking.« – »Vi ser vad Mao har gjort för det kinesiska folket.« – »Och nu vill ni göra detsamma för Indien?« – »Som ordförande Mao har sagt ...«

»Men varför Kina? Ni har ingen indisk motsvarighet till Mao, ni har inte varit konfucianer eller trott på Lao-tse, ni har haft en helt annan historia, tror ni verkligen att kinesiska metoder passar för Indiens folk?« – »Indien har liksom Kina en stor bondebefolkning. Vi ska få de indiska massorna att resa sig.« – »Som Mahatma Gandhi ville?« – »Gandhi, ha!« fnystes det i korus.

Nu fick jag alla studenterna över mig, de reste sig, epiteten haglade, den föraktlige Gandhi, förrädaren Gandhi, spinnrockens, icke-våldets och kompromissens Gandhi, de rikas lakej ... nej vi bengaler är för våld, Gandhi var emot Subhas Chandra Bose ...« – »Är ni naxaliter alltså *för* Netaji?« frågade jag förvånad med bengalernas smeknamn på nationalhjälten. »Naturligtvis, naturligtvis! « – »Men Netaji var inte kommunist,

och hade han levat ... han förband sig ju med fascisterna ...« invände jag. Mitt yttrande dränktes i en upprörd talkör på bengali. Kom inte med kritik mot Bose i Bengalen!

»Ordförande Mao säger att man måste börja med folket, från gräsrötterna«, förklarade de för mig med stort tålamod. »Det sa Gandhi också«, insisterade jag. »Gandhi missledde massorna«, sa han som verkade vara talesman. Jag invände att Gandhi var den förste indiske ledaren som identifierade sig med de indiska massorna. »Ingen kan väl ta denna historiska förtjänst ifrån honom?« Pojkarna började munhuggas på bengali. Att det var tämligen meningslöst att diskutera Gandhi med revolutionärer och fanatiker insåg jag snart. Helt andra ledare var deras hjältar idag.

»Hur tänker ni er att föra er väpnade revolt då?« frågade jag istället. De såg hemlighetsfulla ut. »Vi har redan börjat.« Talesmannen stod upp och pekade med fingret rakt i ansiktet på mig: »Har ni hört om Skrikakulam? Där håller vi på att skapa ett nytt Vietnam. Där är varje by full av beväpnade bönder som ska stå upp mot Indiens armé som de gör i Vietnam.« – »Var får de sina vapen ifrån?« – »Vapen? Å, de tillverkar dem själva. Granatkastare, hemgjorda bomber.« – »Inga utländska vapen alltså?« – »Nej. Ordförande Mao säger att ett land ska lita på sig självt för sin nationella befrielse. De får inga vapen utifrån.«

I Skrikakulam hade Adibhatla Kailasam i ett årtionde arbetat bland de fattigaste och mest förtryckta bönderna i bergstrakterna. »Nu är han ledare för CPML och det är han som säger att tiden är inne för ett väpnat uppror.« – »Finns det då ingen chans att förändra böndernas villkor på fredlig väg?« frågade jag. »Som i Punjab där bönderna är rika och välmående och det

nästan inte finns några fattiga bönder.« – »Allt du har hört om Punjab är propaganda!« snäste en arg ung man. »Men jag har varit där«, protesterade jag. »Jag har sett det med egna ögon.« – »Du har sett fel.« – »Även om den gröna revolutionen kanske inte har nått alla bönder så är det ändå ett framsteg. Det är kanske en fråga om distribution«, försökte jag. »Nej, punjaberna är lika fattiga som vi bengaler«, fick jag till svar.

»Gör ni då ingenting alls för ert land på fredlig väg?« undrade jag. »Vi går ut i byarna och talar om för lantarbetarna vad som är fel i deras situation«, sa en grabb i en beige filt. Dessa studenter verkade yngre än sina svenska motsvarigheter. Magrare och fattigare. De bodde alla i dormitorier och åt ett mål mat om dagen. »Vi kommer alla från den lägre medelklassen eller från byar. Vi vet vad vi talar om«, fortsatte de.

»Det finns inga jobb för oss när vi har avslutat våra studier. Också för vår egen skull vill vi förändra de fattigas villkor. Vi måste skapa ett jämlikt samhälle. Kinas väg är vår« – »I Kina var den gamla samhällsstrukturen redan sönderslagen, men se hur i Indien kastväsendet lever!« invände jag. »Är inte många av er brahmaner? Jaså du är muslim, och du tillhör köpmankasten, och du är en kshatriya ...« Nu började det brännas. »Det går bara att förstöra kastväsendet med våld«, sa en pojke.

»Men det finns samhällen där en vis social jämlikhet har uppnåtts på fredlig väg!« skröt jag försiktigt. »Det finns bara två jämlika samhällen i världen!« svarade han. »Vilka?« – »Kina och Albanien.« Jag nämnde blygsamt Sverige. »Äsch Sverige! Det är ett borgerligt, kapitalistiskt land. Klasskampen är inte avslutad i Sverige«, sa en tvärsäker röst. »Vi talar inte om klasser längre«, ivrade jag. »Vi har tre socialgrupper, A, B

och C. Grupp A beskattas så tungt att det som blir kvar gör dem jämlika med grupp B. Men det finns fortfarande personer utanför dessa grupper. Vi försöker integrera dem, men det är inte perfekt än.«

»Där ser du«, sa en hostande ung man som tilltalades som Suchindra. En kille med ett stort adamsäpple, tydligen gruppens teoretiker, tog till orda:»I marxismen måste arbetarna äga produktionsmedlen. Äger de svenska arbetarna produktionsmedlen? Nej. Sverige är inte ett socialistiskt land. Det är ett borgerligt klassamhälle.«

Jag började ångra att jag hade fört Sverige på tal.

Jag kom på strejken i Kirunas järnmalmsgruvor, »en vild strejk mot ett stort statligt företag. Strejken hade skakat oss och gjort oss medvetna om de fel som fortfarande finns i vårt välfärdsamhälle.« – »Vilka fel?« frågade en kille skarpt. Jag ville inte sitta där och skryta med hur bra Sverige var, en mygga i jämförelse med Indien, men jag berättade i alla fall om skollunchen och folkpensioner, om fri utbildning och att allt tas ut av medborgarnas skatter.

En student som såg ut som ett barn hade kommit in i rummet. »Allt ni säger är propaganda«, sa han i en gäll diskantröst. »Sverige är svansen på den amerikanska imperialismen. Sverige stöder det amerikanska imperialistiska kriget i Vietnam.« Nu var jag tvungen att berätta för dem att Sverige tvärtom hade retat upp Amerika till den grad att de vägrat att ta emot en ny svensk ambassadör. Och att Sveriges statsminister medan han ännu var utbildningsminister hade gått i spetsen för en demonstration tillsammans med den nordvietnameiska ambassadören och att svenska studenter samlade pengar för FNL.

»Ja, vi hör en massa om schweiziska bankers imperialism«, missförstod barnstudenten. Teoretikern hyssjade ner honom, Switzerland var ett annat land än Sweden. Jag var en stor vän av det livliga bengaliska temperamentet. Men dessa studenter verkade barnsligare än jämnåriga svenskar. Och de visste inte så myckt om världen utanför Indien. Att framföra en modern europeisk demokratisk småstat som förebild till de fattiga bönderna i Bengalen och Andhra Pradesh var oanständigt. Jag bestämde mig för att återgå till attack.

»Hur kan ett gerillakrig lyckas i Indien?« Jag frammanade en bild av Kinas oåtkomliga berglandskap och Vietnams ogenomträngliga djunglar mot det lättframkomliga Indien. Men Radio Peking motsade mig varje kväll: »Ett gerillakrig kan genomföras under vilka förhållanden som helst.« Det var också dessa studenters övertygelse. »Varje by har enheter som bekämpar den indiska armén. Bönderna drillas i gerillataktik. Rödgardister besätter basområden och isolerade fickor. Därifrån ska de omringa mindre städer och industribälten.«

»Hur kan ni tro på terror som politiskt vapen?« En otroligt snabbtalande student reste sig. »Vi skapar röd terror mot reaktionens terror!« – »Men folk *dör*! Ni har begått sexhundra officiellt erkända politiska mord bara under detta år!« Nu böljar vårt samtal hit och dit, om det dumma kongresspartiet, om den tomma parlamentariska demokratin, om den bengaliska traditionen av terrorism som måste upprätthållas, om centralregeringens utplundring av Bengalen och andra delar av Indien, om CIA-agenter som Calcutta var fullt av, om universitetets professorer som alla var CIA-agenter, om nödvändigheten av att bränna bussar och utöva sabotage mot anti-kinesiska

element, om Nirmala Krishnamurty som var en hjältinna och martyr för att hon dödat så många poliser, om Venpatapu Satyanarayana, en Robin Hood i Andhras skogar, som tände eld på alla skuldsedlar, när rika bönder och ockrare i en by hade utplundrats och som inbjöd byborna att ta för sig av skatterna och lärde dem hur man hackar rika bönder i småbitar. »Våldet förändrar världen!«

*

»Naxaliterna är ett symptom«, skrev jag i den artikel jag tänkte erbjuda *The Statesman*. »Där det finns maoism är det något ruttet i staten Indien. Varför utnyttjas inte dessa studenters medkänsla, klarsynthet och osjälviskhet inom samhället? De är ju frustrerade. I deras ställe vore jag kanske också maoist. Spänning, handling och hoppet om en bättre värld, att få arbeta för ett högre syfte, det är ungdomens kännetecken. Bränna bussar och kasta bomber, var har jag hört talas om det förut? I Tyskland före 1933. Alla dessa frustrerade Calcuttastudenter, utan framtid, omgivna av förfallna hus och överfulla busspårvagnar på gator som är beströdda med sopor, med sitt sinne för rättvisa. Lyssna på dem innan de har blivit besvikna och desperata. De har kanske rätt.«

Jag gjorde en kort artikel av mina anteckningar och lämnade in artikeln till *The Statesman*, Calcutta. Några dagar senare fick jag den tillbaka, redan uppsatt för trycket. Sunanda K. Datta-Roy tackade varmt för artikeln och han hade ämnat publicera den, men i sista minuten – vågade han inte. Datta-Roy var en mycket respekterad journalist. Jag har brevet kvar. Min utförligare artikel »Naxaliterna – hot eller räddning?« stod i Svenska Dagbladet under strecket (13.7.70).

36 år senare är problemet med jordbruksbefolkningen i Andhra Pradesh ännu inte löst. Strax före Jan Myrdals 80-årsdag 2007 läser jag i International Herald Tribune följande: »Kropparna efter 24 indiska poliser hittades i torsdag i ett tättbevuxet skogsområde i centrala Indien efter att de lockats i en fälla av tungt beväpnade maoistiska rebeller i en häftig eldstrid. Rebellerna hade plundrat kropparna på vapen och ammunition efter striden. De vill störta den nuvarande regeringen och utger sig för att försvara de fattigas intressen ...«

»Maoisterna har ökat sina attacker på poliser och myndigheter under de senaste månaderna, delvis i protest mot regeringens poltik att skapa särskilda ekonomiska zoner som ska locka till sig investerare. Dessa zoner har kritiserats för att berika och bevilja skattelättnader för dem som vill köpa och utveckla egendom utan att gynna de fattiga och i vissa fall tvingar bort dem från deras mark.«

»I hela landet har år 2006 enligt regeringens uppskattning 746 personer dött i samband med maoistiskt våld, därav 157 medlemmar av säkerhetstjänsten, 272 rebeller och 517 civilister: De flesta dödsfallen ägde rum i delstaten Chhattisgarh i centrala Indien.« (*International Herald Tribune* den 12 juli 2007.)

Var är mina studenter från Jagdalpur idag? Om de lever är de i 60-årsåldern. Kanske de har förtroendeposter i CPML. Kanske de är en del av etablissemanget. Kanske de fortfarande är naxaliter. Jag önskar jag visste.

Sigrid Kahle, journalist, författare, Uppsala

Myrdal som demokrat

RUNE LANESTRAND

Det finns en intressant sida av Jan Myrdal som aldrig kommit fram i den offentliga debatten. Och som jag vill försöka belysa. Nämligen Myrdals demokratiska sinnelag. Då och då under åren har han i de stora medierna kritiserats för sin support till odemokratiska våldsregimer och därmed också stämplats som en maktfullkomlig och odemokratisk person.

Men hur är han egentligen, Myrdal? Hur går den av medierna skapade bilden ihop med Myrdal som föreningsmänniska i en grupp. Mina personliga erfarenheter går tillbaka till tidigt 70-tal och begränsar sig främst till tiden med Folket i Bild/Kulturfront. Att skriva om Myrdal blir därför med nödvändighet mycket om Folket i Bild.

Enligt Myrdal stötte vi på varandra första gången i radiohusets entré 1971 där han kort presenterade sina tankar på en ny fristående radikal tidning. Detta möte blev inledningen till en spännande period i mitt liv i bjärt kontrast till mitt uppdrag som landstingsman i Stockholms län och arbetet som generalsekreterare i Föreningen Norden.

Olof Palmes huliganer

Det var en tid av repression både från politiker, fackliga höjdare och media även för oss mera etablerade »upprorsmakare«. Genom mitt engagemang i Sydafrika-kommittén och i Svenska Kommittén för Vietnam hade även jag fått känna på hur styvmoderligt och nedsättande medierna behandlade den framväxande opinionen mot till exempel apartheidregimen i Sydafrika och USA:s krig i Sydostasien. Även rätt stora demonstrationer förtegs fortfarande i Dagens Nyheter, gavs ynkligt utrymme i radio och tv medan Svenska Dagbladet pliktskyldigt tog in korta notiser samtidigt som man rasade mot »pöbeln« på ledarsidan. Från makten kom allt oftare rop på motåtgärder i form av inskränkningar i yttrandefriheten.

Industriförbundet föreslog lagstiftning mot »ekonomiskt förtal« i syfte att förhindra journalistik kring arbetsmiljö och arbetsrättsfrågor. Sveriges Radio förhandsgranskade misstänkta »vänstervridna« program och Riksteatern upplöste Fria Proteatern. SAF bestämde sig för att göra en gigantisk kampanj för att få ökad kontroll över opinionsbildningen genom en mångmiljonsatsning i skolorna. Samtidigt som socialdemokraterna med sin hemliga SAPO-polis spionerade på och kartlade arbetarnas politiska sympatier i nära samarbete med den militära informationsbyrån IB som hade nära och täta kontakter med CIA, västtyska DND, brittiska MI6 och den israeliska underrättelsetjänsten Shin Beth. Men det visste vi inte då. Ja, Myrdal kanske anade.

Det var på den tiden då Olof Palme i riksdagen kallade vietnamdemonstranter för huliganer. LO-ombudsmän menade att ungdomarna som klättrade upp i almarna i Kungsträdgården

hotade demokratin och ridande polis slog vietnamdemonstranter, fredsaktivister och almförsvarare blodiga. Även om det demokratiska förfallet i dag börjar likna den tidens, är det ändå svårt att föreställa sig hur hårt motstånd radikala aktiva i fackföreningar, politska partier, kooperationen, politiska ungdomsförbund, FNL-rörelsen, byalagsrörelsen, hyresgäströrelsen och den spirande miljörörelsen mötte för 35 år sedan.

Missnöje med medierna

Det fanns således ett mycket stort missnöje med hur medierna behandlade de rörelser och enskilda som på allvar ifrågasatte och kritiserade Sveriges uppbackning av USA i Vietnam, loja folkrörelser och lomhörda partier. I motsats till i dag fanns inte heller Internet som ett syrehål för de som med allvar ifrågasatte det som var vrångt och lett.

Det var i detta samhällsklimat som Jan Myrdal kom med sitt förslag till en fri och oberoende tidning som skulle vara bred och demokratisk och skildra det hittills ganska nedtystade Sverige.

Jag tyckte omedelbart att det hela var en lysande idé och gick liksom många andra med stor entusiasm in i projektet. Som tidigare riksombudsman i centerns ungdomsförbund med närheten till partiledning och riksdagsgrupp hade jag upplevt en enorm tröghet, spel för gallerierna och ren slentrian inom partipolitiken. Inte minst i den förda utrikespolitiken och inom UD.

Med erfarenhet inom en folkrörelse från mina första stapplande steg som ombud för Landsbygdens Jul, Mors hyllning och kassör i Lane-Ryrs SLU-avdelning med 85 medlemmar (i dag

nedlagd), till riksombudsman i CUF tyckte jag Myrdals uppläggning var ytterst angelägen då även landsbygdens problem redan vid den tiden behandlades styvmoderligt och okunnigt i medierna.

Ville ha en bred rörelse

Jan Myrdal hade sett förfallet inom arbetarrörelsen och jag inom partierna och bonderörelsen. När han ville bygga en ny bred folkrörelse bakom en fristående tidning var detta vad jag och många längtat efter.

I filmen *Myglaren* och i sina artiklar som ofta stoppades på redaktionerna gick han hårt åt ombudsmannavälde och folkrörelsernas allt stelare struktur, nedlåtande attityd och begynnande förakt för medlemmarna, gräsrötterna.

Myrdal ville ha en folkrörelseägd tidning som stod på egna ben och var demokratiskt uppbyggd och fri från stat och kapital. Målsättningen var inte enkel. Huvudstaden sjöd av olika ytterst talföra vänsterfraktioner, svarta fanbärare och yrkesrevolutionära stalinister. Dessa testuggare ville inte Myrdal ha med utan det skulle vara en bred rörelse som byggde på engagemang och personligt medlemskap.

Det skulle finnas en vald styrelse, protokoll och stadgar. Myrdal avskydde stormöten som var lätta att kuppa för en liten sammansvuren klick. Han ådrog sig också ett stort missnöje från ädelmarxister som tyckte att plattformen var både småborgerlig, för bred och alldeles för tam.

Men det var en bra plattform som Myrdal med tio års mer erfarenheter av politik och samhälle, än många av oss andra, formulerade. I motsats till de flesta av oss hade han som ton-

åring upplevt andra världskriget och läst in sig särskilt på Europas historia med eliternas ständiga krig och elände.

Plattformen var genial och låg helt rätt i tiden; försvar för yttrande- och tryckfriheten, för en folkets kultur, antiimperialism. Den kunde både fritt tänkande socialister och borgare som jag ställa upp på. Den präglades av en demokratisk grundsyn.

Ett demokratiskt projekt

Hur kom då Myrdals personliga syn på demokrati ytterligare till uttryck i uppbyggnadsarbetet av Folket i Bild/Kulturfront? Ett exempel var när det blev tal om stadgar. Då bad han mig – som han uttryckte det – kom från en rörelse med folkrörelsetraditioner att hjälpa till med stadgarna. Jan Stolpe och jag utsågs av styrelsen att utarbeta förslag till föreningsstadgar. Det intressanta inträffade att Folket i Bild, som i etablerade kretsar uppfattades som väldigt omstörtande även i mitt dåvarande parti, fick i stort sett Svenska Landsbygdens Ungdomsförbunds stadgar (föregångare till (CUF).

Jag minns också bildandet av föreningen i Uppsala när överliggaren och anarkisten Hellberg (tror jag han hette) som åkt upp från Lund försökte sabotera mötet genom att stämpla den spirande tidningsrörelsen som en ren KFML-förening.

Han angrep mig som satt ordförande och undrade vilken hög position jag hade inom KFML När jag svarade att jag var landstingsman för centerpartiet blev han utskrattad, lommade ut och reste tillbaka till Lund där han utfört en stor revolutionär »bragd« genom att skära ut Karl XII-tavlan ur sin ram i universitetets aula.

Tummen i ögat

Jag har aldrig hört en rörelseledare så ihärdigt som Jan Myrdal påpeka för medlemmarna att ständigt se upp med sina valda och inte låta dem bli översittare och lyfta från sina medlemmar. Detta talade han ofta om och ville inpränta i rörelsen.

Här ett exempel ur provtidningen som kom ut i oktober 1971:

> Lär av erfarenheten! Vi som nu begär era pengar och ert förtroende och ett frivilligt arbete vi kommer också vi att förskingra era pengar och missbruka ert förtroende och använda ert arbete för att skaffa oss välavlönade poster – om ni inte sätter tummen i ögat på oss.

Han hade sett förfallet inom folkrörelserna och socialdemokraternas svek mot gamla Folket i Bild som såldes till Bonniers och ville inte gå samma öde till mötes.

Hur det har blivit finns inte utrymme att gå in på i detta sammanhang. Men att själva förekomsten av tidningen påverkade journalistik, redaktioner och bidrog till ökad tryck- och yttrandefrihet och en bättre utrikespolitik råder det enligt min mening ingen som helst tvekan om. Synd bara att man missade miljöfrågorna och att inkrökta fundamantalister, med överhetssyn, tidtals dominerat tidningen sedan Myrdal lämnat ledningen. Med åtföljande medlems- och prenumerationsras.

Den offentliga bild som *Mediatan*, för att använda Maria-Pia Boëthius beteckning på de bedrägliga medierna, gett av Myrdal stämmer inte med min bild från arbetet i Folket i Bilds arbetsgrupp och sedan styrelse.

Därför får jag för mig, rätt eller fel, att Myrdal i rädsla för att indefinieras och bli politiskt korrekt och medias gullgosse framhärdat i att inte ta avstånd från alldeles omöjliga regimer. Det finns ju gott om riktiga skräckexempel på före detta vänsterfolk som konverterat till Mediatans favoriter.

Tänk vad tiderna förändras. I dag är det helt korrekt att umgås med det förhatliga Kina. Alla, från Condolissa Rice, Reinfeldt, kungen, kommunalråd till näringslivets toppar vill göra affärer med och gärna sola sig i glansen från den lika ekonomiskt framgångsrika som miljöförstörande kommunistiska diktaturen i Kina.

Ville ha diskussion

I motsats till en del fisförnäma typer inom vänstern var Myrdal aldrig överlägsen mot oss som inte var lika belästa, som kom från landsbygden och inte tillhörde vänstern.

Ett annat sympatiskt drag som jag uppskattade var att han verkligen ville ha debatt och att alla skulle få yttra sig. Det blev långa möten när han satt ordförande. Allt skulle diskuteras grundligt och eventuella fraktionsbildare, som Myrdal ogillade, fick under hans tid inte breda ut sig. I motsats till vad många har för sig tålde Myrdal också kritik och ifrågasättande.

Min käpphäst vid diskussioner om tidningens uppgift och inriktning var att folk runtom i landet skulle skriva om sina egna liv och erfarenheter på sitt eget språk i tidningen. Detta hade också Myrdals öra men föll långt ifrån alla på läppen. Det framgår bland annat av ett diskussionsprotokoll där Myrdal inte var överens med Sture Källberg som ansåg att tidningen främst var till för skribenternas skull.

Ursprungligen fanns också en rejält tilltagen budget för honorar som jag ifrågasatte och ville i stället att tidningen mer skulle drivas av ideella krafter även bland skribenterna. Kontot för honorar bantades från ursprungliga 16 000 för 16 sidor till ett par tusenlappar per nummer.

Det kom ibland till nappatag mellan skrivproffsen och det folkliga. Att ifrågasätta skrivandet som stående över annat aktivistarbete var verkligen som att svära i kyrkan.

Även om Myrdal drabbades ekonomiskt av bantningen accepterade han utan knot. Hörde honom för övrigt aldrig tala i egen sak. Hans auktoritet vilade helt och hållet på hans breda politiska och samhälleliga kunskaper och insikten om hur tidiga bonderesningar och – i nutid – arbetarnas kamp lett fram till våra demokratiska fri- och rättigheter. Och som ständigt måste försvaras.

Tålde kritik

Vid flera tillfällen framhöll jag vikten av att det inte skulle bli »Myrdals tidning«. Och inte ens när jag av den anledningen på ett möte strax innan det första numret skulle gå i tryck, bestämt motsatte mig att Myrdals text skulle stå som ledare blev han förbannad eller sur. Jag ville i stället att någon person gärna ute i landet skulle skriva om sin arbetsplats eller annan vardagssituation, bland annat för att slippa stockholmscentreringen, som fortfarande präglar de flesta medier.

Däremot blev Jan Guillou ytterst upprörd. – *Hur kan du sitta här och underkänna de främsta pennorna i landet.* Han kokade av indignation och det blev ett himla parlamenterande på styrelsemötet.

Folk kunde eller ville inte förstå vad jag menade. Kanske var jag dålig på att förklara. I den något upphetsade debatten föreslog några som kände sig kallade att Myrdal skulle få göra utkast till ledare som sedan skulle granskas och godkännas av några överrockar. Strunt menade jag. Myrdal ska inte petas i utan tryckas i original men han kan skriva på annat ställe i tidningen.

Mitt i all upprördhet säger plötsligt redaktören Jan Stolpe. *– Jag tror att det är något sånt här som Rune menar.* Och så tog han fram en artikel som låg bland papperen på redaktionsbordet. Den var inskickad av Elsa Nordendal, från Undersåker i Jämtland. Stolpe läste högt och jag minns hur tyst det blev runt bordet. Jag såg frågetecken i mer än ett ansikte – är detta verkligen skrivet av en »helt vanlig människa«?

Myrdal tände också på idén säkert starkt uppbackad av sin hustru, Gun Kessle som långt senare blev ordförande för att rädda tidningen undan sekterism och för att få den mera folklig och ursprunglig. Gun har också alltid rasat mot kultursnobbarna som från och till gjort sig breda i tidningen. Ofta mallstroppar som ser mer till spektakulär och tillkrånglad layout än till innehåll.

Första numret kom ut och Elsa Nordendals ledare uppmärksammades och uppskattades av såväl läsare som recensenter som menade att detta var något nytt och banbrytande som gav fibban en alldeles speciell profil. Inte minst då både vänster- och högerradikala aviser oftast var elitistiska med ett ovanifrån-perspektiv. Då som i dag.

När jag tar fram och läser om Elsas ledare visar den sig vara tidlös. Smaka bara på ledarens rubrik, citerat ur texten: »*Ju*

fler blanketter hon fyller i desto mer bortglömd står människan.« Sedan dess har blankettraseriet exploderat och inte bara de Elsa ömmar för tvingas fylla i ännu fler blanketter och de gamla, sjuka och fattiga är troligen mer bortglömda i dag än de var då.

Vilket fräscht anslag säger min hustru Kristina som inte kan sluta läsa ur de första numren av Folket i Bild som vi letat fram. Bred, angelägen och folklig.

Myrdal tände ett hopp

Vill sluta med ett par citat ur Elsa Nordendals historiska ledare:

> Vi har snart inte möjlighet att åka buss eller tåg i vår del av riket. Bilindustrin kräver så stort livsrum överallt. Landsbygden dör, därför att storföretagen kräver koncentration och centralisering. Jordbruket försvinner därför att skogsindustrin kräver mark att plantera skog på, sedan skogen totalskövlats på de naturliga växtplatserna. Kapitalintressena styr hela samhällsapparaten med priser, hyror, skatter m.m. in i minsta detalj.
>
> Själv är jag bara en utsliten byggstäderska som hankar mig fram på en liten förtidspension. Till sommaren fyller jag sextio.
>
> Ibland undrar jag om vi som tillhör arbetarklassen har återgått till apstadiet, där vi bara kan härma varandra. Men så händer något som får hoppet att vakna. Ett gryningsljus vid horisonten, en glimt av något ur människans djup, som får en att lyssna efter svar på de

många frågorna. Det lever ännu en glöd som väntar på fnösket. Hur innerligt vill jag ändå att Folket i Bild/Kulturfront kunde bli fnösket som tänder glöden.

Med regeringens tysta stöd för Irakkriget och Israels murbygge, med växande klyftor och en ekonomisk och politisk elit som tappat alla proportioner och som hugger för sig utan minsta skam i kroppen är den lika aktuell som 1972. Och som ett ödets ironi när jag lägger sista handen vid detta manus sitter före detta socialdemokraten Olle Ljungbeck i Gävle polishus och förhörs av två från Stockholm uppresta SÄPO-män i slips och mörka kostymer. Ljungbeck har i ett brev till EU-minister Cecilia Malmström (fp) jämfört EU-fördraget med Stalins Sovjetunionen och kallat Malmström för ohyra.

*

Utan att överdriva tror jag mig våga påstå att suget och längtan efter ett nytt hopp som Jan Myrdal med sina idéer gav samhällets utsatta och fritt tänkande, ansvarskännande människor 1972 är minst sagt lika starkt idag.

Rune Lanestrand, bonde, redaktör för tidningen Småbrukaren, hedersordförande i Förbundet Sveriges småbrukare, Vänersborg

Meccanogossen

PETER LANGHORST

Mitt första egna minne av Jan är från gamla Eskader, vår lilla tätt packade butik, en modellaffär på Gumshornsgatan på Östermalm i Stockholm. Skulle väl hjälpa till i affären efter plugget som vanligt, då Jan kom in. Jag kände genast igen honom. Filmen *Myglaren* hade just visats på tv och i en scen sköt någon med ett gevär på en ångmaskin. Tillsammans med mina föräldrar hade jag sett filmen, svartvit, på familjens 17 tums tv-apparat av fabrikat AGA. Min Far, som bland framför allt yngre kunder (läs: pojkar) var känd för att vara tämligen barsk, blev förbaskad när han såg detta: Hur kan man med berått mod skjuta med gevär på en modellångmaskin? På tv och allt! Och maskinen var dessutom köpt hos oss på Eskader. Helt obekymrad om symbolik, scenisk handling, motiv etcetera for han ut mot stackars Jan: »Hör Ni Ni! Vad i helvete menar Ni med att skjuta sönder en felfri Stuart-ångpanna? Är ni helt från vettet! Ångmaskinen hade väl för i hela glödheta inte gjort något ont!?« Och på det där sättet gick han på i flera minuter. Stackars Jan, som var helt oförberedd, backade något steg (det fanns inte plats till flera – det var en liten butik) och samlade sig, medan min Far Hans fortsatte ösa sin vredes skålar. Ef-

ter en stund repade Jan dock mod och sa: »Men snälla Herr Langhorst, maskinen är helt oskadd! Det var bara fejk. Vi hade riggat upp ett snöre så vi kunde manipulera säkerhetsventilen, så den for ur – och så det såg ut som om den gick sönder när skottet avlossades!«

Det tog säkert en halvtimme för Jan att lugna ner min Far, vilket bland annat skedde med erbjudandet att han kunde ta med sig och visa upp både ångpannan och maskinen, så att han själv kunde övertyga sig om att de var oskadda. Och Rune Hassner, fotografen, om han kände honom, kunde också intyga att maskinen inte lidit någon skada. Jodå. Hassner hörde också till de kända kunderna, så det var ju lite lugnande. Så gick samtalet så småningom in i lugnare fåror och Jan berättade om hur de hade riggat upp det hela för att få det att se verklighetstroget ut, varefter konversationen gled in på subtilare ämnen, som olika typer av omkastarsystem för ångmaskiner (ni skulle bara veta hur många det finns!), olika ångpannekonstruktioner (ännu fler), olika lokkonstruktioner och hjularrangemang och deras för- och nackdelar, samt annat som är livsviktigt för en ångmaskinskonnässör. När Jan gick så var friden återställd, min Far mer än nöjd och jag en erfarenhet rikare.

Tiden gick.

Jan träffade jag då och då i affären. Men det dröjde ett bra tag innan vi fick riktig kontakt. Jag minns att jag hjälpte Jan med att få tag i en rad kraftfullt illustrerade handböcker till Märklins så kallade Metallbygglådor – motsvarigheten till Frank Hornbys Meccano och att Jan vid något tillfälle berättade att han flyttat till trakten av Mariefred. Och planerade en liten Meccanoutställning på stationen därstädes. Eskader

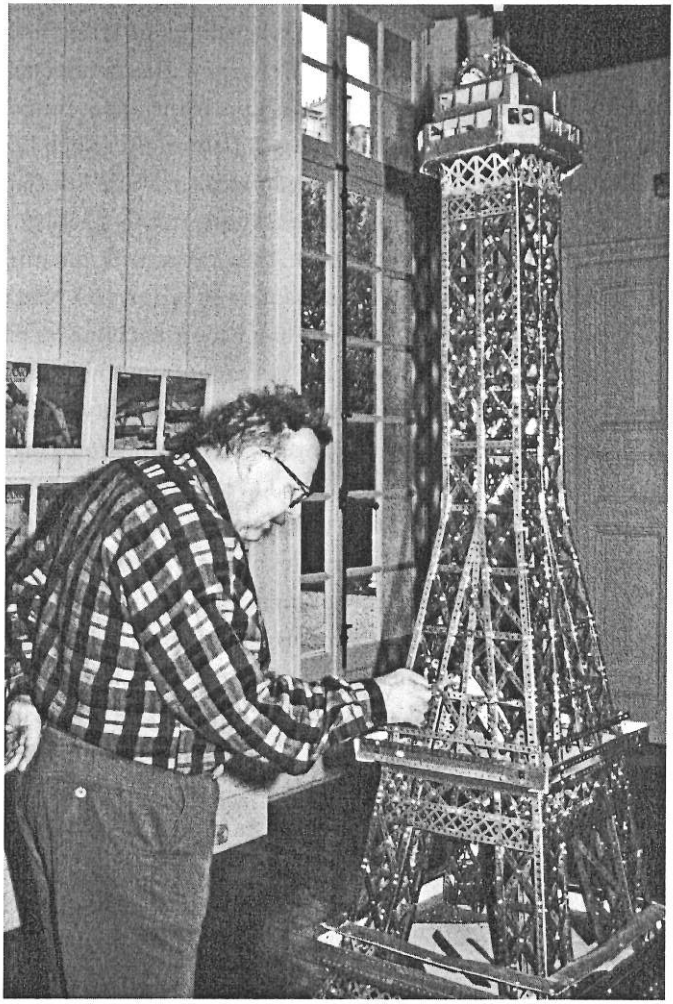

Foto: Marianne Ström.

ställde ut lite ångmaskiner och tåg i vagnslidret på Mariefreds station, så vi åkte dit och tittade. Det var en ganska imponerande Meccanosamling som visades upp, bland annat minns jag ett praktfullt, men ofullständigt Eiffeltorn. Bilar och tåg och annat var också med. Vi kom i samspråk och Gun, som jag träffat flera gånger tidigare i affären, visade stor förståelse för Jans djuplodande Meccanointresse. Själv var hon, liksom min egen Maj, inte främmande för att hantera en skiftnyckel. Nästa gång ringde Jan och berättade att han hade arbetat vidare på utställningsidén. Bakgrunden till Meccanos framgångar över världen hade ju sina rötter i dåtidens teknologiska utveckling och idéer om barnuppfostran. Inget Meccano utan föregångare som Mått-Johansson och Fröbel (Vet ni inte vilka de är? Skäms!) vilkas insatser faktiskt till stor del är förutsättningen för utvecklingen av den moderna tekniska industrin (Johansson) och för utvecklingen av pedagogik innefattande så kallade pedagogiska leksaker, till exempel byggklotsar, uppmuntrande till systematik och därmed inlärande av praktiska färdigheter »handens kunskap« vilka i sin tur är oumbärliga för att senare kunna begripa de mer avancerade teoretiska sammanhangen (Fröbel).

Jan planerade en utställning i Eskilstuna, den tidiga svenska maskinindustrins Mekka.

Det lät kul. Gun var med och satte sin konstnärliga prägel på upplägg och presentation. Det blev en fin – ja, riktigt vacker Meccanoutställning som började ta form. Jag tror att det var efter det som den exporterades och visades på Svenska Institutet i Paris – under stort rabalder. För att sedan komma tillbaka till Sverige och få sin slutliga grundform till utställningen

på Banverkets Museum i Ängelholm hos Lars Olov Karlsson, museiman, och Maj Kurdve, skicklig utställningsformgivare, som formgav utställningen tillsammans med Jan och Gun. Det var här Eskader blev indraget på allvar: Jan hade skrivit den mångomtalade Meccano-boken *En meccanopojkes berättelse* (den bästa i ämnet på 1900-talet, enligt många teknikhistoriker), hittat en rad intressanta ingångar till ett antal tekniker, filosofer och andra tänkare som Polhem, Goethe och Tennyson. (Jodå. Båda de sistnämnda var dokumenterade modelljärnvägsentusiaster.). Ångmaskiner i modell – från rågodssatser som måste bearbetas i svarv, maskiner i förarbetade delar, till färdiga, måleriskt vackra skapelser i blänkande stål, mässing och koppar. Det var det vi bidrog med. Eller som Jan kärnfullt formulerade det: »Här ser man det! Alltihop. Från rågods till färdig maskin. Från ax till limpa.«

Och faktum är att Meccanoutställningen efter detta, med sina ideologiska rötter dissekerade av Jan, väckt intresse bland konstnärer, tekniker, journalister, historiker och kreativt folk snart sagt överallt. Ingen går oberörd från Jans Meccanoutställning.

Raden av utställningar har blivit rätt lång nu. Först Ängelholm, sedan Kristianstads Läns Järnvägsmuseum, därefter Järnvägsmuseet i Gävle, en kort sejour i Örnsköldsvik, vidare till det norska järnvägsmuseet i Hamar, där man specialbyggde en helt egen lokal med fantastiska montrar för utställningen. Jan och Gun stuvade oförtröttligt om, lade till rätta, gav sakerna en mer sparsmakad infattning. Här tillkom också pojkrummet från ett obestämt 30–40 tal, med en säng, ett nattduksbord och Meccanodelar strödda här och där. Mycket uppmärksammat och uppskattat. Måste ses.

Utställningen gick vidare till det danska järnvägsmuseet i Odense. Nya lokaler, nya montrar, åter en utmaning. Ny teknik tas i anspråk för att presentera en klassisk lek som tas på allvar. Stor succé. I skrivande stund är Meccanoutställningen presenterad på det finska järnvägsmuseet i Hyvinge/Hyvinkää – det är intressant att se hur olika den blir och upplevs beroende på interaktionen mellan de utställda objekten och lokalernas utformning och omgivning.

En gång blev jag uppringd av Svenolle Ehrén, konstnär, modellångloksentusiast, barndomsvän och trätobroder till Jan från Brommatiden – och allt framgent. (Om jag inte är felunderrättad gjorde Svenolle omslaget till Jans första bok.) Jan och Svenolle brukade som pojkar olovandes cykla från Bromma till Eskader vid Karlaplan – göra sitt studiebesök, som av naturliga skäl blev rätt kort (det är långt från Bromma till Karlaplan!) – för att därefter cykla tillbaka som galningar hem till Bromma. För det att exkursionen till Eskader inte skulle upptäckas av någon förälder (Källa: Svenolle).

Nåväl: Svenolle bodde vid detta tillfälle i Zorns gamla vackra lägenhet uppe vid Slussen. Han berättade att Jan hade kommit upp till honom med ett par kompletta Stuart D-10 ångmaskiner med slidomkastning och ångpannor. De var i »starkt behov av vård«, som han uttryckte det. Vi kom överens om en lämplig tidpunkt och träffades alla tre för att titta på maskinerna och se vad som kunde göras. Maskiner av denna typ är tillräckligt starka för att orka driva en kanot vardera – och dessutom bogsera en roddbåt med ett par passagerare efter sig – Leksaker?

Foto: Peter Langhorst.

AUTO-CONSTRUCTION

Nej. Modeller: Ja. Var går gränsen? Diskussionens vågor gick höga medan vi dissekerade de stackars maskinerna.

I det här fallet slutade det med akutoperation: Vi plockade ner maskinerna i sina beståndsdelar – jag har nog aldrig haft så intresserade elever – avlägsnade gammal cylinderolja och annat, putsade kolvringar, rengjorde slidskåp och hade det otroligt trevligt. Efter någon timme låg maskinerna i delar och – enligt mitt tycke – snyggt sorterade, inte helt olikt skelettdelar på ett naturaliemuseum. Eftersom det rörde sig om modellmaskiner i storlek med ett par vanliga knytnävar och ångpannor stora som brännvinsflaskor, så räckte ytan av ett ordinärt matsalsbord för övningen. »Skelettdelarna« var i detta fall således mer lika mus- eller fågelskelett än mammut-diton.

Nu greps Jan och Svenolle dock av misströstan. Åsynen av maskinerna i delar (det är rätt många bitar) gjorde att de nog ville bryta övningen och hämta andan på något lämpligt matställe. Jag insåg snabbt att maskinerna i så fall nog skulle bli liggande rätt länge i sina lätt splittrade tillstånd. Därför föreslog jag att vi skulle uppskjuta näringsintaget till efter att maskinerna var klara och provkörda. Vilket uppenbarligen gjorde att de bägge vännerna för sin inre syn såg sig själva sittande utmärglade och halvt ihjälhungrade i var sitt hörn i Svenolles vackra ateljé. »Om två timmar så går vi och äter – om ni hjälper till, vill säja«. Sagt och gjort. Har nog aldrig haft en så intensiv uppvaktning under ett teamwork. Under slutmontaget kokade Jan vatten i Svenolles kök, för att korta uppvärmningstiden på ångpannorna. Svenolle trimmade spritbrännarna till maximum och efter exakt två timmar var de bägge maskinerna i gång. Och de spann, mjukt som katter. Triumf!

Gun anslöt något senare till firandet som bedrevs på en restaurang med blå dörr, praktiskt anlagd i samma hus som inrymde Svenolles ateljé.

*

Jans insatser för breddandet av intresset för och förståelsen av miniatyrteknik kan inte överskattas. En annorlunda infallsvinkel har väckt djup respekt hos seriösa tekniker på alla plan. Teknikfilosofer som Krister Brandt, gamla Meccanopojkar som professor Jan Hult, författaren och konstnären Mark Sylwan och många, många andra har fått perspektiv på sitt intresse för små och stora tåg, på sin fascination av verkligheten i miniatyr. Jag ska inte gå in på detta – Jan gör det så mycket bättre i sina böcker och skrifter i ämnet. Så jag ber att få citera baksidestexten (Det borde överhuvudtaget inte vara tillåtet att citera baksidestexter!) till utställningskatalogen/boken *Ingenjörsvetenskap för gossar* från Jans tankeväckande stora Meccanoutställning på järnvägsmuseet i Gävle:

> En utställning om Meccano är ingen leksaksutställning. Meccano var från 1901 till ca 1960 medvetet ideologiskt fostrande av pojkar. Den blivande unge ingenjören skulle hålla sig ren i tanke, ord och gärning och sträva efter framgång i skolan och utveckla sitt tekniska kunnande. Tills helt nyligen var många chefsingenjörer och industriledare vid de tekniska högskolorna gamla Meccanogossar!

*

Jan, du skriver på flera ställen att du inte blev ingenjör: Visst blev du det!

Dina byggen är mycket avancerade konstruktioner av ord, minst lika imponerade och viktiga som – egentligen viktigare än – aldrig så mäktiga konstruktioner av mässing, koppar och stål. Och de kommer att vara längre – mycket längre – än både Eiffeltornet och Firth of Forth-broarna. Fortsätt bygga!

Vännen

Peter Langhorst/Eskader

Peter Langhorst, Eskaderchef, journalist, Stockholm

Till Jan Myrdal på hans åttioårsdag

Inledning och utdrag ur fyra brev

STIG LARSSON

»Se på Strindberg [...] vilken vanlig människa – vilken annan än en stor diktare – kunde något så när helskinnad gå igenom vad *han* gått igenom. Och inte bara helskinnad, men stärkt! Allt ont han genomlidit har *tjänat* honom – till stoff, till näring, till läkedom! Nästan till hälsa! Jag såg honom ute en morgon härom dagen, då jag var på väg till tidningen. Och jag kan inte påminna mig att jag nånsin har sett en man på nyss fyllda sexti år se så frisk och stark och glad ut som han.«

(Hj. Söderberg: *Den allvarsamma leken*. Fabel förlag, Stockholm 1993.)

»När jag fyllde sextiofem borde jag lärt mig att alla ord redan skrivits, menade jag när jag nu såg mig i spegeln nyrakat rosig och välskrubbad. Smorde in mig i luktvatten. Old Spice. Det märket började jag med ombord på M/S Bengal när vi gick genom Suezkanalen våren 1961.

Visst har jag skrivit det. Men orden bestämmer inte tillvaron. Idealist är jag inte. [...] Fast jag är ju inte

plattmaterialist. En viss bestämd roll spelar orden. I det hade Marx rätt. Och Mao. Säg så här: exakt likadant hade det inte sett ut i världen mitt arbetsliv förutan.«

(J. Myrdal: *Inför nedräkningen*. Norstedts, Stockholm 1993.)

Jag vet ju inte, men det skulle förvåna mig om inte de allra flesta – i synnerhet svenska läsare – uppfattar den sista meningen av Myrdal som, kanske inte anstötlig, så långt vågar man nog inte gå, ens när man tänker det tyst för sig själv. Snarare snudd på komisk, ett tecken på hans bristande självdistans.

Det är fortfarande bara en gissning. Men jag är rätt säker på att det inte är många som har stannat upp i läsningen och (en smula överraskade) konstaterat att karln faktiskt har rätt.

Få, om någon svensk har betytt så mycket för inte bara den nationella, i kanske lika hög grad (men på ett annat sätt) den internationella opinionen. Tänk bort den amerikanska utgåvan av *Samtida*! Och betänk när den publicerades!

För ett par år sedan läste jag en intervjubok med Chomsky, som beskrev det tidiga motståndet mot Vietnamkriget i USA. Mellan fem och tio personer samlades i olika kyrkor. Fackföreningslokaler var det inte tal om.

Myrdals rapportböcker och – som jag skulle beteckna det – litteratur med politiska reflektioner har varit av sådan betydelse att fler än en läsare riskerar att hisna och känna sin egen litenhet.

Dumt. Ingen människa är liten.

Att han dessutom tillhör den handfull eller säg tiotal för-

fattare på svenska under 1900-talet som genom sin litteratur har gjort något som dessförinnan inte funnits, gör inte saken bättre.

Men vad göra?

Läs honom! Läs om honom! Och le.

Tillåt dig det.

Le. För han tillhör oss.

Stig Larsson

*

Stockholm, den 4 mars 2003

Till Jan Myrdal

I fjol skrev jag dig ett kort handskrivet brev som jag sedan aldrig skickade. Det var efter att jag, faktiskt för tredje gången, hade läst ut *Inför nedräkningen*. Jag vet inte, kanske jag tyckte att det var lite genant. Vi känner inte varann.

I går läste jag *Gubbsjuka*. Där märkte jag att du hade tagit bort *Inför nedräkningen II* i din serie av jagböcker.

Det är naturligtvis din business. Fast plötsligt tyckte jag att det var – jag väljer ett gammalt ord – orättmätigt av mig att inte delge dig åtminstone skälet till varför jag på så här kort tid har läst boken hela tre gånger.

Det är ju inte för att den är svår: så där som när jag först efter, jag överdriver inte, sjunde eller åttonde genomläsningen, fick något verkligt utbyte (kraft, bensin) av *Företal till Andens fenomenologi*.

Nej, det är snarare så att den gör mig glad eller stärkt. Den

liksom utandas fågelsång. En sån där mitt-i-pricken-beskrivning av hur underbart det är att skriva.

Jo, skriva.

Men också leva.

Jag misstänker att mitt sätt att läsa dig skiljer sig från – ja, jag bara gissar – flertalets. (Märk väl: detta är inte något slags braverande). Det tror jag har att göra med en, till en början motvillig, identifikation från min sida.

Du måste förstå att jag, när jag 1976 flyttade ner till Stockholm, trots att jag fortfarande ansåg mig som kommunist, betraktade mediavänstern, FiB, ETC, rubbet, som direkta fiender. När jag 1979 gick ut regilinjen på DI var jag så illa tvungen att ha ett någorlunda okej budskap när jag skrev filmmanus.

Identifikationen bygger på något mycket enkelt: Jag tror på att du tycker det du skriver (eller säger). I dagens läge förstår jag att det inte är så där alldeles självklart. Så tidigare var det nog en rent intuitiv känsla: kanske rösten, bristen på pokerfejs.

Så när jag läser till exempel uppgörelsen med Anders Ehnmark (och de där andra dominobrickorna bakefter), då ler jag. Jag som gillar inte bara Ehnmark. Även Rosenberg. Och uppriktigt sagt (för du vet, en personlighet är ju ändå alltid en personlighet), så tyckte jag nog att det var lite tråkigt att jag aldrig hann träffa Stenbeck.

Varför detta leende (inte något maliciöst, ett varmt ett)?

Jo. Hur du än bär dig åt går det inte att få fram en elakhet i texten. Det gäller även beskrivningen av föräldrarna (Jag menar: Du beskriver, med blickkontaktsnabb inlevelse, faktiska händelser. Är det elakt?).

Stig Larsson

Stockholm, den 6 april 2003

Till Jan Myrdal

Jag tänker på citatet som inleder förordet till andra upplagan av Den onödiga samtiden. Roland Barthes: »Vill man veta varför en bok har ådragit sig yrkeskritikernas kollektiva motvilja skall man söka efter vad det är som har kränkts.«

Jag har länge funderat över det – hur man än vrider och vänder på det – oproportionerliga hat som än i dag riktas mot Strindberg.

Eller som i det här fallet, *Den onödiga samtiden*.

Jag har tyckt mig ha nytta av att göra ett grovt särskiljande av två typer av aggressorer.

Den vanligaste typen (som jag ser det, idag nästan allenarådande) kommer från människor som jag nog vill beteckna som schysta.

De som – antagligen även i sin egen självförståelse – har onda motiv, verkar vara rädda för att sätta sitt namn på papper.

De flesta som står där med namn är folk som av ett eller annat skäl har något emot en. Detta behöver vi inte fundera så mycket på. För just det, vad det är som har retat upp dem, har verkligen ingen betydelse. Alltsomoftast är det nog bara en olustkänsla som drabbar dem som inte känner sig få rum i ens närhet. Mera i din generation, än i min – och än mindre bland dem som idag är runt tjugo. Långsamt lär man sig att mjuka upp de attityder som hämmar en.

För att återgå till den underliga reaktionen på din och Gustafssons bok i pressen. Jo, för att den är konstig tror jag nog att alla som inte är personligen inblandade i fallet måste gå med på.

Jag tror att det som är känsligt – *för* känsligt – är vissa konkreta iakttagelser.

Om du tänker på allt gullande som visas personer med häpnadsväckande samhällsomstörtande idéer, revolutionära kommendanter i Mexikos djungler som till råga på allt (ja, om det nu inte tvärtom är det som utgör deras passerkort?) har en positiv inställning till homosexualitet, tror jag även att du drar slutsatsen att det kanske inte, som på femtiotalet, är din ideologi, och huruvida den som ett kitt kan verka som positiv samlande kraft till dem som har skäl att vilja en förändring, som känns hotande.

Jag tror snarare att det är konkreta iakttagelser av hävdvunna skurkstreck. Eller – det är bättre att välja ett mindre laddat ord! – medvetna mystifikationer.

Ta *Svarta Fanor*!

Det är väl klart att det rör sig om iakttagelser från Strindberg. Även om det kan verka fantasteri och överdrift, finns det en uppenbar verklighetsförankring.

Och *att* det framstår så, att det är så vi tolkar det idag, som orealistiskt och överdrivet när Strindberg går igenom bedragaröden, har nog också att göra med hans text (betänk alla mikroiakttagelser av socialt spel som finns i *En blå bok*!).

En annan slutsats (en djärv sådan): Det verkar – obegripligt nog! – inte vara så helt avgörande att texten blir läst. Hur många svenskar är det som har läst *En blå bok*?

Är den alls översatt?

Det är lite grand som i illusionistkretsar, inbillar jag mig. Är ett trick väl omskrivet, blir det inte längre så lustfyllt att ha det på repertoaren.

Det som jag kände på mig var den ömma punkten, när jag i julas uppe hos mina föräldrar i Umeå låg och läste *Den onödiga samtiden,* ja, faktiskt för första gången, jag fick syn på den i pocketshopen på Arlanda – är, bland mycket annat, men kanske i första hand, din beskrivning av hur enkelt det var för högre indisk administrationspersonal att bli ansedda kolleger till sina brittiska föregångare? Och sedan jämförelserna med Sverige: Ack, ack, ack, tänkte jag. Där har vi något skumt.

Stig Larsson

*

Stockholm, den 30 juli 2003

Till Jan Myrdal

Tidigare i juni läste jag din *Johan August Strindberg.* Två formuleringar i den som jag känner för –

men

då jag nu har tänkt efter är jag inte ens säker på att de kommer därifrån (jag har under året läst flera böcker av dig). Hur som helst tycker jag att de ger ett slags grundackord till Strindbergboken.

1) Strindberg är snarare att betrakta som övernormal.

Redan någon gång hösten 1992, när jag läste *Fadren* tillsammans med några scenskoleelever som jag var lärare för, började

jag undra om inte uppfattningen som har stadfästs om detta drama är en medveten mörkning.

Ryttmästaren, skulle han ha lidit av förföljelsemani?

Klart att du reagerar om du börjar ana och sedan blir allt mer klar över att det faktiskt också tycks vara så att du är utsatt för en konspiration! Hade han tagit det med ro, hade ryttmästaren varit indolent!

Eller Strindberg själv, jag kan plötsligt gå och känna mig arg över hur han behandlades – 100 år senare! Hade någon av litteraturdocenterna gått omkring i hans ställe i Paris vid tiden för *Inferno* tror jag att denne skulle haft svårt att komma tillbaka (obruten).

Strindberg – och jag tror nog att det gäller merparten av författarna som jag har haft utbyte av – framstår som ovanligt robust.

Jo, visst går det att vara stabil, utan att för den skull vara känslokall.

Oftast handlar det nog bara om att personen ifråga inte skämts över det som han (eller hon) är.

Vi måste kämpa för våra döda kamrater!

Jag måste erkänna att jag i alla dessa år har haft en – om man tittar på det utifrån – nästan förbryllande naiv uppfattning om hur det går till i litteraturvärlden, som jag ju ändå är en del av. Jag trodde att det, hos alla, fanns en god vilja. + Samma oreflekterade öppenhet och positiva inställning till det som fascinerar – som när man tänker sig småbarn som har känt av en röklukt och sedan får syn på majbrasan.

Angående dina anmärkningar om konstigheter i *National-upplagan*.

Jag är inte insatt i ämnet.

Fast sättet som du månar om Strindberg och Balzac befinner sig som på en annan planet än kriarättandet som finns på universiteten. Eftersom det på tonfallet märks att man där försvarar en egen position. Och du, du försvarar orden från vad man måste kalla en vän.

Det helt oreflekterade – jag tror inte att man tänker på det – psykologiska överläge som du därigenom får gentemot akademikervärlden är säkert en av anledningarna till deras griniga bemötande.

Inte alls trevligt; men låt dem hållas.

För även de gör nytta.

Jag tror att det är så här: Varje gång som en oegentlighet påtalas, blir det svårare för en som känner sig frestad till sådant.

Sanning är som berg.

De som funnit ut fördelarna som måste finnas med att inte vara alltför nogräknad med hur man återger exempelvis minnesbilder eller – som du brukar framhålla – ett i lägg konstaterat faktum, alla de personerna får det allt svårare i sin verksamhet. De känner nog sig som snattaren som står och tittar efter bevakningskameror.

Eftersom en lögn, för alla inblandade parter, när den har avslöjats, uppenbart är lögn, blir den som en cigarrettrök i luften, ingenting blir kvar av den.

Det som däremot tillkommer är en skepsis, detta att bara vara halvt-om-halvt-trodd som lögnaren därefter får leva med.

Stig Larsson

Stockholm den 7 april 2005

Till Jan Myrdal

Jag kan förstås ha fel. Alla vill överdriva sin egen betydelse. Men när det nu gått mer än ett decennium har jag från flera källor fått bekräftat att jag har del i upprinnelsen, själva den tändande gnistan, till att det just då skar sig mellan dig och Anders Ehnmark.

Det här skedde på den där återkommande sommarfesten hos Anders och Annika: du vet, folk från Expressen, du och Gun och några till.

Det är lite grått ute. Och är det inte också så att det börjar dugga? Vid ett gående bord där jag plockar för mig av maten, kommer Jan Stolpe – som jag inte ens vet om jag skulle ha träffat dessförinnan – fram till mig och säger en smula besvärat att han måste berätta en sak för mig.

Han hade varit på KB för att låna den norske etnologen Morgenstjernes bok från trettiotalet om burushos i Karakorambergen, nordligaste Kashmir, som vad jag vet är den första skildringen av detta folk – som, vilket du kanske känner till, är den lilla gnutta verklighetsbakgrund som ligger bakom föreställningen om Shangri-La.

Stolpe var så häpen över att en annan var intresserad av boken ifråga att han, i strid mot KB:s regler, försökte få reda på vem som lånat den. När han hörde att det var jag, blev han än mer förvånad.

Jag är ingen professionell lingvist. Men sedan tonåren har jag varit nyfiken på hur språken i världen står i relation till varann. De senaste femton, tjugo åren har jag utan överdrift lagt ner cirka en månad varje år på att dels fräscha upp mina kunskaper, dels läsa in mig på de senaste rönen. Tidigare bedrevs denna forskning i USA och framför allt Sovjet. När så muren föll försvann samtliga ryssar över Atlanten – utom en, Dolgopolsky, som redan hade utvandrat till Israel.

Det speciella med folket som har skapat föreställningen om ett Shangri-La är att de talar burushaski, ett språk som lite schablonmässigt anses för ett av fem isolat i världen. Det vill säga språk där ingen har lyckats ge någon övertygande indikation på en gemensam härkomst med ett annat språk.

Jag och Stolpe står kvar där med våra tallrikar i någon minut, medan jag redogör för Starostins teori om en relation, om än ytterligt avlägsen, mellan burushaski och de nordväst- och nordöstkaukasiska språken. (Den kartveliska språkgruppen – det vill säga georgiska, laz, svan, mingreliska – är det ingen idag som tror har en gemensam bakgrund med de nordkaukasiska språkfamiljerna.) Som jag nu minns det, skulle jag, just då vi var på väg in, nämna några glosor i de nordöstkaukasiska lezgiska språken som ligger så nära burushaskiska att detta att de skulle höra samman på ett så kallat genetiskt vis inte är så långsökt som det i förstone verkar.

Min konkreta minnesbild: Precis när vi stiger in i halvdunklet där man hade ställt in de två långborden då det hotade börja regna, nämnde jag glosan *'chorfu'*= fisk både på burushaski och ett flertal lezgiska språk.

Jag kan inte svara på om jag ser eller inte ser att Gun Kessle

redan hade satt sig vid ena långbordet, jag har inget minne av det. Men uppriktigt sagt, skulle jag ha lagt märke till det hade jag nog ändå struntat i det.

Du – och dessförinnan sådana som Stendhal och Strindberg – har genom, inte argumentation, precisa beskrivningar gett mig en insikt om i hur hög grad bättre kretsars *form* för umgänge (det vill säga överdriven hänsyn till att alla ska få säga lika mycket + detta tabu som finns emot ett engagemang i de samtalsämnen som man har råkat snubbla in på), i hur hög grad denna *form* i praktiken förlamar livgivande samtal och gör livet, som ju faktiskt handlar om varje timma i det liv som vi lever, dystrare. Och som jag ser saken, helt utan anledning!

Hur som helst var jag och Stolpe ensamma vid det bordet då vi satte oss. Strax därefter kommer P-O och Göran Rosenberg; de sätter sig ner vid oss. Rosenberg kan jag ju inte säga att jag känner. Men vad gäller P-O, som jag inte träffat mer än sju, åtta gånger, säger ändå mig min näsa att han är kliniskt ren på elak beräkning.

Alltså: jag är så gott som hundra på att din häftiga reaktion, som måste ha varit ett ögonblicks verk, att helt plötsligt resa dig upp och gå, inte hade någon som helst grund, enbart byggde på missförstånd.

Men – och det här är viktigt! – att jag nu upplever det som att jag nästan är skyldig att låta dig veta detta, är ingen omskrivning för att jag på något sätt vill rätta dig och säga »titta nu så snurrigt man kan tolka en situation!«

Som du förstår av mitt brev 2003 om *Inför nedräkningen*, hål-

ler jag den boken högt – och detta på ett annat vis än låt säga *Barndom* och *Maj. En kärlek.*

Följande låter flummigt, men i dagsläget kan jag inte uttrycka det mer exakt:

Tänk dig att all god litteratur, allt som är värt att bevaras, befinner sig i två åtskilda områden. Du måste alltså för tillfället bortse ifrån att en hel del böcker existerar på båda platserna samtidigt.

Det första området: Det är den litteratur som genom ett skarpt ljus gör det möjligt att se relationen människor emellan på ett annat sätt. Strindberg, du och Norén har återgett situationer som får som effekt att det svarta i just detta agerande – när vi stiger ut i den verkliga världen – sakta, sakta tonar bort. Eller ta Bergmans *Höstsonaten*: Mamman, pianisten (Ingrid Bergman). Tänk dig en kvinna som är så. Barnet knackar på dörren, knackar på dörren – hon sitter där – och hon småler. En sådan kvinna måste efter att ha sett *Höstsonaten*, åtminstone ibland, få något stelt över sitt leende.

Kort sagt: dessa böcker, pjäser eller filmer gör att världen pyttepyttelite, fast ändå pyttepyttelite – blir en, objektivt sett, bättre värld.

Det andra området: Jag måste säga att jag har lärt mig mer om människor av Graham Greene än Samuel Beckett. Ändå känner jag spontant en högre aktning för Beckett. Det finns författare och poeter, säg Dostojevskij, Montale, Kafka, Keats, som gjort mig lycklig bara av det enkla skälet att jag genom dem helt plötsligt har fått tillgång till ett annat sätt, ett i någon mening intressantare sätt att se på det som jag ser på. Om jag tänker bort dem – vips, jag tänker mig att det finns *inga* böcker

av Céline – känner jag en saknad. Och den saknaden är faktiskt av ett annat slag än om jag skulle få för mig att tänka bort – ja, säg Graham Greene.

Då jag läser *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* och *Inför nedräkningen* upplever jag det, helt oreflekterat, som att jag står inför ett ting som inte tidigare har funnits till i världen. Det är som att det grävs fram något som inte i första hand har med mänskliga relationer att göra, utan, hur konstigt det än låter, att det ligger djupare än så.

Det som Strindberg benämner Makterna, det som man omöjligt kan tänka sig *inte* var en realitet när han satt och skrev *Ett drömspel*, är något som jag tycker att man inte ska fundera så särskilt mycket över. Men så mycket kan jag väl ändå säga att jag uppfattar det som uteslutet att man av pur beräkning och allmänkompetens skulle kunna vara i stånd att skapa konst av det slaget.

För att återgå till scenen hos Anders och Annika: Handen på hjärtat är det nog säkert så att jag känner mig stolt över att ha del i ett skeende som tände en misstanke, ogrundad eller ej, hos dig. Att en av dina gamla bekanta inte skulle vara vad han framstod som. Nästan som om ni två på något skumt vis var i grund och botten olika.

Som jag läser *Inför nedräkningen* är det detta som är bensinen, den omedvetna drivkraften, då du driver dig själv att gå vidare med just den boken. Det plus kanske några av minnesbilderna mot slutet, den där drunkningsolyckan, det knottrade sig på armarna när jag låg och läste det; ett tecken om något.

Stig Larsson, författare, regissör, Stockholm

Liu Lin, rapport från kinesisk resa 2004

GUN LAURITZSON

Lössjorden är gul och torr, luften dammig. Det är berg runtomkring i alla väderstreck. Jag är flera dygns oändlig resa hemifrån, har rest över enorma bergsmassiv, genom obygd, fattigdom, långt ifrån renhet och svenskhet, lämnat Shanghais myllrande folkliv, enorma skyskrapor och glittrande neonljus. Jag har rest ut i de kinesiska bergen för att se om Jan Myrdals by Liu Lin finns i verkligheten. Han var en av de stora inom vänstern på 1970-talet, skrev ett oändligt (tycks det) antal artiklar och en uppsjö böcker och slog igenom med sin *Rapport från kinesisk by,* Liu Lin 1963.

Men efter mitten av 1980-talet blev han hårt kritiserad och nära utdömd för sina kinarapporter och kallad för lögnare – kritiken mot honom var bitvis så hård att jag till slut undrade om han skrivit något överhuvudtaget som varit sant om Kina.

Jag bestämde mig för att ta reda på hur det var.

Det blev så småningom en resa till Kina, där jag frågade efter Liu Lin by, men de jag frågade skakade på huvudet, kände inte till orten. Efter en tids letande hittade jag en karta med kinesiska tecknen för Liu Lin, söder om staden Yanan i västra Kina. Där var det nog.

Med tvekan och nyfikenhet reste jag iväg och stod nu framför en port med flagnade guldtecken: Liu Lin. I en plastkasse hade jag stoppat ned en bok, Gun Kessles fotobok *Kvinnoliv i Kina* från 1982, om nu någon skulle fråga ...

När jag stod där såg jag i ögonvrån en kinesisk man i brun kofta som iakttog mig. Så kom han fram och sa:

– Hej!

Och så:

– Känner du Jan Myrdal?

Jag tappade nästan plastkassen. Där, mitt ute i bergen! Inga européer, bara jag. Raskt, för jag ville ju inte förlora ögonblicket, hivade jag upp Kessles bok och förklarade. Och nu samlades en ring av människor runt omkring oss. Alla ville titta i boken. De pekade och sa: Henne känner jag, och hon var gift med den och den och hon här, jag minns så väl när hon sydde sina skor, men hon här hör inte hit, och hon hennes barnbarn bor i närheten.

Mannen i brun kofta presenterar sig:

– Gao Runming, propagandachef, ja, vi kommer alla väl ihåg Jan Myrdal, vi är tacksamma för att han skrev om oss.

Då måste jag fråga:

– Var det han skrev om er rätt och sant?

Men Gao bara ler, och säger:

– Han är författare, Jan Myrdal, och en duktig författare.

Då måste jag ta reda på vad som hänt i byn efter *Rapport från kinesisk by* och 1962.

Jag ser mig omkring, gamla grottor högst uppe, obebodda, förfallna, längre ned nya grottor och många platta, ganska nya en- och tvåvåningshus av cement och tegel. Som i Kessles bok,

ungefär. En skillnad är förstås parabolantennerna och långt ner i dalen längst bort mycket höghus, en bred väg och tågspår.

På sluttningen finns små odlingar, träden är torra och dikena uttorkade, några kålhuvuden och resterna av majsplantor ligger på marken. Det är mycket små lotter och allt är skördat, såhär i oktober, majskornen torkas i solen framför husen. Några höns pickar utanför ett hus och en gris hörs i en liten stia.

Försäljningen av grönsaker är i gång på marknaden. Lök, morötter, vitkål, kinakål, pumpor, auberginer och pepparfrukter. En av de kvinnliga försäljarna, Wang Shuiqing, berättar att de inte odlar något själv, bara köper in och säljer, hon vet inte var hennes grönsaker är odlade.

En liten kvinna i keps dyker upp, hon har en trefingrad grep i handen och vantar. Hon måste vara bonde, tänker jag och frågar.

– Nej, jag är skräpsamlare, jag är 61 år och jag har sex barn, säger Cao Yuying. Med den här grepen samlar jag skräp, som jag har i den här säcken. Hon visar säcken hon bär på ryggen och i den ligger brädbitar och papp.

– Min man är 72 år och sjuk, vi måste leva på det jag tjänar. Jag är inte rik och jag känner att många ser ned på mig. Jag tycker att det var bättre under ordförande Mao, då var det mer jämlikt. Jag är nu en av dem därnere och det känns inte bra.

Bredvid henne pockar en 37-årig man, Liang Jun, på uppmärksamhet. Han har hittat sin mor i Gun Kessles bok.

Bilden visar hans mamma, Wang Yulan, 39 år 1969. Hon tittar rakt in i kameran. Hon hade varit ansvarig för barndaghemmet som upprättats 1958 i Liu Lin, står det i boken. Sju år

senare var hon medlem i revolutionskommittén. Intervjun är gjord under Kulturrevolutionen och hon säger så här:

> Jag hade varit flitig i jordbruksarbetet så 1965 valdes jag in i brigadstyrelsen. Men jag sade inget på mötena ... Men genom att studera ordförande Mao förstod jag hur fel jag gjort när jag suttit tyst på styrelsens möten och tänkt på hushållet i stället för på statens affärer. Före kulturrevolutionen hade kvinnorna varit alltför bundna av det egna hemmet ...
>
> Nu studerar vi kvinnor ordförande Mao ...
>
> Jag har två flickor som går i skolan. När de kommer hem läser de ur *Citat ur ordförande Maos verk* för sin farmor. Hon blir mycket lycklig över detta.

Jag läser texten högt med hjälp av studenten som rest med mig, det blir leenden, för den låter högtravande och politisk under så här informella former och så många år senare.

– Men jag tycker om bilden på henne, den är jättefin, säger Liang Jun.

Vid ett flak med uppstyckat griskött, fett och fint, en tre centimeter tjock fettrand, står charkuteristen Li Shuqing, 55, i blå bomullsjacka över ett lager av tröjor. Han berättar att grisköttet kostar 14 yuan per kilo, det är dyrt. Han föder inte upp grisar, han vidaresäljer bara.

– Jan Myrdals första bok har jag sett i översättning, det är en bra bok, han är en bra författare. Jag tror att boken väl uttrycker det gamla Kina, Liu Lin- och Yanan-mentaliteten. Under Maos tid vad det bättre, säger han. Men jag tycker ändå att samhället är gott, att Kina är bra.

Gamle sekreteraren Feng Zhangye, 80, dyker upp och säger:

– Vi har inga dokument eller några data om Jan Myrdal, det var så länge sedan han var här. Så förklarar han att Liu Lin by har organiserats om flera gånger, det var en by före Befrielsen 1949, sedan blev det en folkkommun och nu är det efter Deng Xiaopings politik en by igen.

– Jan Myrdal kom hit för att han var intresserad av Kina och för att se hur det blivit efter Befrielsen. Han var mycket intresserad av revolutionen, det var *guanxi*, förbindelser och vänner, som gjorde att han kom. Under Mao undrade ju många om Kina var bra eller dåligt och då kom först amerikanen (Snow) och sedan Myrdal och så skrev de om hur vi hade det här. Mao Zedong hade ju funnits alldeles i närheten så ville man lära något om revolutionen var det bra att resa hit. Nu har Liu Lin vuxit. Lantbruket har minskat, det finns nästan inte kvar. Det finns inte heller någon industri här, i stället en mängd småföretagare och småbutiker. Invånarantalet är drygt 500.

– Om det var svårt förr? Ja, det var fattigt och vi svalt under Stora Språnget, det var en svår och misslyckad period.

(I Rapportboken hittar jag Feng under rubriken Feng Changyeh, brigadens ordförande, 38 år. Han berättar där bland annat annat om trygghetssystemet, som man infört, med socialbidrag för dem som inte kan arbeta, om ömsesidig hjälp och kampanjarbete i byn. I senare böcker om Liu Lin finns Feng med – han har under åren blivit utsatt för mycket hård kritik för sina åsikter i olika frågor.)

En äldre man kommer ut under ett tygtak, som skyddar hans varor på ett slitet försäljningsbord. Där finns godispåsar, kex,

tilltugg av olika slag, dockor, pennknivar, läsk och vattenflaskor. Mannen med stora, tjocka glasögon säger att han känner Jan Myrdal väl, att han heter Gao Bingying och är 79 år.

(I Rapportboken hittar jag berättelse om Gao Bingying; under rubriken »Kao Pin-ying, han som hängdes, 37 år«. Det är en fasansfull historia om hur han torterades för att han misstänktes tillhöra Folkets befrielsearmé. Han överlevde misshandeln, för grannar smög in till honom och gav honom mat. På tjugonde dagen kunde han resa sig upp.)

Han var med i Liu Lin från början, var med om att organisera byborna, först i lag för ömsesidig hjälp och sedan i kooperativer och så i folkkommunen Liu Lin där han var med om att genomföra stora vattenreglerings- och terrasseringsarbeten.

Han berättar att han arbetat som ekonomisk kontrollant i kommunen före sin pensionering, nu säljer han de här småsakerna tillsammans med sin fru. Han sätter sig på den smala bänken intill väggen bakom bordet och talar om sina möten med Myrdal och Kessle.

– De har varit här många gånger, faktiskt åtta gånger, säger han. De är mycket goda vänner och jag är väldigt förtjust i paret Myrdal.

Han säger också att tyvärr finns det inte dokumenterat eftersom mycket av arkiven har förstörts under de turbulenta åren och planeringen ofta ändrats. De stora förändringar som senast skett syns tydligast på de tio nya höghusen, som just nu byggs i Liu Lin.

Jag vänder mig och ser dem. Upptäcker dem, faktiskt.

Höghusen står där på rad, likadana, mörkrosa och med vita bårder nedanför det grå taket och sex våningar höga. Ingen har

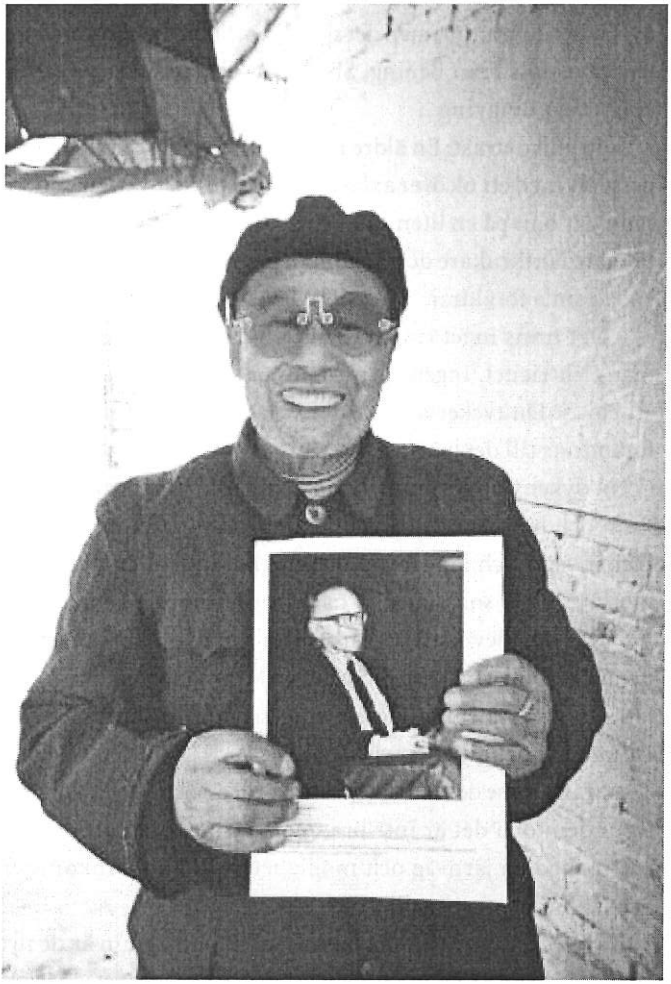

Gao Bingying, som känner Myrdal sedan 45 år, är veteran från Folkets befrielsearmé. Hans historia berättas i Myrdals första rapportbok. Foto: Gun Lauritzson

flyttat in i dem ännu, men det ska bli bostäder för 200 personer, troligtvis folk från Beijing, Shenzhen och andra stora städer enligt Gao Bingying ...

Som en kontrast: En äldre man i slitna kläder, Li Jiansheng, passerar med ett ok över axlarna och två hinkar vatten, mödosamt går han på en liten smal stig på väg till sitt hus. Han var tidigare lantbrukare och nu är han pensionär och hjälper sina båda gamla föräldrar.

– Det finns inget rinnande vatten i den här delen av byn, men elektricitet. Ingen värme i husen, men kaminer och kärl att elda i. Du tycker nog att det är fattigt men samhället har förändrats till det bättre.

Nu dyker Gao Runming upp, han har klätt om till blå uniform och berättar att hans uppgift är att lösa motsättningar mellan stad och landsbygd och mellan individer. Nu är det motsättningar som uppstått när järnvägen drogs genom byn.

– När det blev klart att järnvägen skulle dras rakt igenom byn fick bönderna löfte om årlig ersättning för inkomstbortfall. De fick ersättning bara en gång, sen tog det slut, säger han. De kände sig lurade.

– Man kan se det som en tvåstegsprocess. Först togs marken ifrån dem och det är inte bra, men nästa steg är att det blir bättre med en järnväg och möjligheter till andra inkomster. Snart blir det ett spår till.

Han tycker också att det bästa som hänt i Liu Lin är de nya 200 lägenheterna i höghusen, de ska ha rinnande vatten, elektricitet, tv, luftkonditionering, telefoner, vara helt moderna.

– Vi i Liu Lin vill gärna bli stadsbor, vi tycker det är bra att staden byggs ut mot byn. Tidigare var detta en by av lant-

Gao Runming, propagandachef som bytt från brun kofta till uniform inför fotograferingen: Ja, vi kommer alla väl ihåg Jan Myrdal, vi är tacksamma för att han skrev om oss. Foto: Gun Lauritzson

brukare, men de har försvunnit. Vi är en del av staden nu. Vi tycker att den utvecklingen är bra, det tycker även bönderna själva, säger han och berättar att han snålat och sparat ihop till åtta hus, som han får inkomster från.

– Jag var fattig och blev rik, säger han stolt.

På frågan om Mao Zedong varit i Liu Lin by säger han jovisst. 1940 var han här nere och det finns dokumenterat, ingen av de andra kända ledarna var nere i byn, men Mao var det och denna by blev den första byn i Kina som organiserades enligt ordförande Maos principer.

– Mao Zedong och hans soldater skulle slåss mot en fiende härifrån, därför måste armén och kommunistpartiet kunna köpa varor som matolja, kläder, och annat från byn och det var nödvändigt att utveckla ekonomin här.

Jag går vidare, passerar en rad ungdomar som sysslolösa hänger längs en vägg och jag stannar vid Zhang Lifei, 32, som sitter på huk vid en gammal symaskin. Hon lagar skor. Hon har ett svart däck bredvid sig och sin lilla symaskin som hon vevar för hand. Däcket har hon skurit i bitar och nu sular hon en sko till en ung kund. Hon har en tjock nål med tråd och drar den igenom sulan och skon. Hon har sin son på nio år bredvid sig och säger att det hon tjänar är det hon försörjer dem på.

Plötsligt hör jag en äldre kvinna på kryckor, Xue Cuilan, ropa och skrika. Hon är änka, vill ha sitt ärende framfört; att hon är offer för ettbarnspolitiken, gammal, fattig och sjuk och hjälplös. Jag lovar att skriva om henne och några män föser milt iväg henne och jag fortsätter.

Träffar kvinnliga småföretagaren Cao Hong, 30, som har

lastat sin trehjulings framflak med ett fat med kokta ägg och en stor kokgryta för att ta det ner till centrum och sälja.

– Jag flyttade hit för att kunna göra bättre affärer, säger hon. Jag har två barn på 13 och 11. Jag betalar för skolgången och jag betalar när vi blir sjuka för vård, förut var det gratis, det är det inte längre, men vi klarar oss.

Hon står utanför sin lägenhet, ett rum, där hon bor med sin familj och vi bjuds in. Innanför dörren står ett emaljfat med tandborstar, här är en föräldrasäng och en våningssäng för barnen. I bortre änden av rummet är köket, hon har ett skynke hon kan dra för och hon har en tv. Hon berättar att hon inte har så långt att bära vatten, ledningen går här utanför men när hon och familjen ska bada eller duscha går de till det gemensamma badhuset. Hon har ett kylskåp, bjuder oss på marinerade småäpplen. Hon har ingen central uppvärmning. Vid dörren finns en liten koleldad spis. Fönsterna är av enkelglas och utanför dörren hänger draperier. Väggarna är oisolerade, så det blir troligtvis ganska kallt inne, åtminstone under de tre månader om året som är frostmånader.

– Ska du flytta till de nya husen, undrar jag.

– Nej, det ska jag inte, de är inte för mig.

Utanför hennes dörr möter jag systrarna Song, släkt till en kvinna i Kessles bok. Den yngsta, Xiumei, 40, har långt rakt rödfärgat hår, är sminkad, har en vit ullig jumper, helveckad kjol och axelremsväska. Hon har varit frisörska, har tre barn och har gjort sig i ordning för att ta sig in till Yanan och shoppa.

– Nu får man spela Mahjong och schack, det fick man inte förr, det är bra, tycker jag.

Hennes syster är helt olik henne. Hon är tio år äldre, har brun jacka med storblommigt brunt mönster och bruna långbyxor och kort svart hår:

– Jag var lantbrukare, säger hon. Det var mina föräldrar också, de bodde i byn. Jag är fortfarande litet av lantbrukare, annars hade jag inte klarat mig. Jag odlar majs och vete men jag har inga maskiner. Jag har min lilla bit mark nere i byn, den arrenderar jag. Jag sköter den själv med min hacka.

– Det förflutna var inte bra, det var hårt, säger hon. Vi hoppas att vi snart kommer att leva som stadsbor, det blir bekvämt.

Då suckar hennes väninna Mao Xiaopin, 34:

– Jag vet inte vilken tid som var bäst, kanske under Mao Zedong för människor hade rena sinnen då. Jag vet för mina föräldrar har berättat om det. Nu drömmer jag om att mina barn ska komma in på universitetet och studera, att de ska flytta från Liu Lin. Jag vill inte att de ska vara som jag, jag vill att de ska få kunskap.

Efter fyra dagar lämnar jag Lui Ling, tar tåget till Xian och flyger sedan vidare hem. Då har jag samtalat med 22 människor som dykt upp på mina promenader i Liu Lin. Varje dag har jag tänkt att de kanske inte vill prata med mig, men i stället har jag mött öppenhet och förtroende och jag kände att om de inte hade litat på Jan Myrdal och sett honom som en vän, hade de inte pratat med mig. Han kunde återvända åtta gånger och var välkommen varje gång. Han skrev det de sa. Som jag kan bedöma var det rätt och sant och det är nödvändigt att se hans *Rapport från kinesisk by* i sitt sammanhang, i ljuset av den tid han skrev den i, de nationella och internationella omvälvningar som ägde rum just då, den blev ett tidsdokument.

Småföretagaren Cao Hong, 30, som säljer kokta ägg i centrum, anser att de nybyggda lägenheterna i höghusen i Liu Lin inte är till för henne och hennes familj. Foto: Gun Lauritzson

Jag reser ifrån byn, eller rättare den by som blivit förort, med en önskan att komma tillbaka för att fråga mer, mycket mer och inte bara få fragment som nu.

Människorna finns kvar, deras barn och barnbarn. Släkt och grannar.

Och höghusen, vem bor i dem? Och den flagnade skylten Liu Lin – har den ersatts med en ny?

Fotnot: Jan Myrdals bok *Rapport från kinesisk by* kom ut på svenska i en första upplaga 1963. Den översattes till ett 25-tal språk.

Boken kallades av en del recensenter för en sociologisk rapport. Den innehåller nära 30 jag-berättelser plus fakta om personer, familjer, organisation, priser och produktion.

Gun Lauritzson, forskare i ekonomisk historia, Lund

Händelse för 42 år sen

HENNING MANKELL

Det bör ha varit i maj 1965. Jag kan se mig själv stå vid ett av de fönster som vette ut mot Södra Torget i Borås. Det är skymning, förmodligen lördagskväll. Snart ska jag gå ut. Runt torget ringlar en oavbruten karavan av raggarbilar. Jag är 17 och bedriver sporadiska studier på Högre Allmänna Läroverket. Det hela är tämligen ointressant även om jag har några bra lärare. Särskilt gamle Holmgren i svenska. En ensam man som älskar en romanssångerska som heter Elisabeth Schwarzkopf. Han lär vara född på en fyrplats nånstans. Hans ensamhet är beryktad. På somrarna cyklar han med klämmor kring byxbenen genom Skottland, och sedan, under terminerna hävdar åsikten att gamla människor som inte förmår arbeta bör skjutas. Mina klasskamrater skrattar åt honom när han bekänner sin brinnande passion för Fröding. Mig lär han dock mycket om litteratur. Det finns också andra lärare. Lars Sundin är en hårdhänt men skicklig historielärare. Han tål inte slöa elever. Eva Jönsson är min häpnadsväckande vackra latinlärarinna. Hon spelar piano på kvällarna som jag tjuvlyssnar till. Man kan inte överleva ett gymnasium om man inte älskar en av lärarinnorna.

Problemet är dock lärdomen. Kunskapen. Jag minns fortfarande den där majkvällen för 42 år sen. Nånting oroade mig. Jag visste mycket väl vad det var. Jag närmade mig beslutet att en gång för alla gå ut ur mitt klassrum när klockan ringde och sen aldrig gå tillbaka mer. Skälet var enkelt. Jag hittade inte den kunskap jag ville ha. Det egna läsandet, strövandet om nätterna i den tomma textilstaden, oavbrutet skrivande av dagböcker, gav så mycket mer.

Just den dagen i maj 1965 hade jag av en händelse fått tag på en bok som hette *Samtida*. Det var en pocketutgåva. Jag har den fortfarande kvar. Sidorna är allt gulare. Redan den gången i början av 1960-talet hade böckerna börjat tryckas på så dåligt papper att de knappast skulle gå att läsa efter ett antal år. Det var som med bilindustrin. Fortfarande väntar jag på att en teknikforskare ska tala om för oss exakt vilket år som Volvo medvetet började göra sämre bilar.

Men jag hade läst den där boken under dagen. Jag bodde i ett rum som vette mot en gränd. Det viktigaste var att dörren gick att låsa. I en brun länsstol som jag ropat in på auktion för 5 kronor läste jag boken.

Den var en uppenbarelse. Den handlade om något så enkelt som att man måste ta ansvar för det man tänkte och den värld man såg runt sig. Jag tycker fortfarande, efter alla dessa år, att den handlar om just det: att våga se det man ser, inte låta illusioner styra ens bilder och föreställningar om världen.

Det vore både romantiskt och felaktigt att påstå att den boken ledde till det beslut jag ändå kom att fatta. Men den påverkade. Dessutom gav den en lustförnimmelse. När jag bläddrar i den nu kan jag minnas den där känslan fortfarande.

Hur som helst: Jag gick aldrig tillbaka till läroverket den hösten. En annan sorts kunskap gick att finna längs andra färdvägar.

Nu fyller Jan Myrdal 80 år. Det är utmärkt. Han har levt ett långt liv, sett fruar och hundar komma och gå, sett barn växa upp och barnbarn leta sig fram i världen. Nu finns han där med Gun och katterna. Och böckerna.

Han har varit en skrivande människa som knappast lämnat någon oberörd. En av hans riktigt viktiga böcker, *Samtida*, står i min bokhylla. Då och då tar jag fram den.

Det tänker jag fortsätta med.

*

Nånting fattas, märker jag. Det bör sägas. Att utan Gun hade det nog varit svårt. Hon förtjänar i sanningens namn en alldeles egen text.

Den ska jag skriva nån gång. Nu får hon dela den här med Jan.

Henning Mankell, författare, Stockholm och Maputo

Sann och ogenerad tacksamhetsskuld

GAUTAM NAVLAKHA

Jag minns inte exakt vilket år jag läste Jan Myrdals *Confessions of a Disloyal European* första gången, men det måste ha varit något av de första åren av 1970-talet. Men boken har lämnat ett bestående intryck hos mig. Jag fångades av dess prosa som var kraftfull, obeveklig och vinnande, även när han satte sig själv, eller sitt eget jag, under lupp. Jag fastnade på kroken. Bortsett från allt ordflöde kring den hjälpte *Confessions* ... många med mig att bli medvetna om nödvändigheten att vara självkritisk mot vårt samhälle, stat och oss själva och att vara en aktiv kämpe, utan att göra avkall på intellektuell hederlighet eller att vara ängslig för tillrättavisningar, kritik eller till och med ovett. Fortfarande den dag som idag är har sista meningen i hans bok förblivit tankeväckande och kraftfull: »We are not carriers of consciousness but whores of reason.« Efter detta läste jag hans kolossalt populära *Rapport från kinesisk by*. Därefter försökte jag läsa vadhelst jag kom över. Det tog tid eftersom stora delar av hans produktion inte är tillgängliga för icke-svenskkunniga läsare. Men som tur var hade jag börjat läsa och följa svenska och bland dessa tidiga romaner minns jag att jag läste *Karriär* på svenska. För mig framstod en kommunists förvandling som

en skönlitterär framställning av det förfall som skedde i hela samhället som ansåg sig socialistiskt.

Men de två första böckerna förblir de över tiden största favoriterna. De följs nära av hans övriga reseböcker och jag blev en beundrare av Jan för livet. Med detta menar jag inte att hans senare böcker var mindre betydelsefulla men vissa böcker gör intryck på grund av många samverkande faktorer. Till detta bidrar att jag hade växt upp i Calcutta på 1970-talet som var en stormig och tumultartade tid och att det fanns en lockelse i den kamp som fördes överallt i världen. Men vad var det som kom att göra dessa böcker så omtyckta? Det var inte alls hans polemiska stil, hur intressant det än var att läsa honom i Folket i Bild. En del av hans ståndpunkter i frågan om dödsstraff och kärnkraft förbryllade mig. Detsamma gjorde hans lovordande rapportering från Saudiarabien. Och ändå måste jag i ärlighetens namn säga att hans övertygelse om att han skulle ta upp politiskt obekväma ståndpunkter inte skrämde bort mig. Faktum är att en intellektuell som står över strider snarare visar sig tråkig. Den som tar upp ämnen och frågor som tvingar läsaren till tanke, eftertanke och debatt är att föredra i högsta grad. Eftersom detta är viktigt behöver ståndpunkterna inte nödvändigtvis vara bestående. Vad var det alltså som, till den dag som idag är när min dagskunskap om utvecklingen i Europa i allmänhet och i Sverige i synnerhet är ganska mager, gjorde mig till en så stark beundrare? Var det för att jag till slut lärde känna honom personligen? Att jag träffade honom var en tillfällighet och även om detta gav mig möjlighet att följa honom på nära håll när han arbetade med *Indien väntar* vågar jag säga att intrycket hans arbeten redan gjort på mig skulle ha

bestått även om jag inte träffat honom. Men att följa honom på nära håll klargjorde för mig att han var medveten om många debatter och kontroverser i Indiens moderna historia (hur ser folk på första självständighetskriget 1857; oenigheten inom Indiens befrielserörelse under andra världskriget om huruvida man skulle förena sig i kriget med de allierade; och att ta eller inte ta ställning för japanerna, etcetera), sådant som inte särskilt många utanför de lärdas krets är medvetna om. Anledningen är enkel, eftersom han för mig kom att representera den anmärkningsvärda revolutionära demokratiska tradition som finns i Europa, den som är både antiimperialistisk och egalitär. Hans reseskildringar och reportage representerar kärnan i detta.

Detta kanske verkar retoriskt för många. Men för människor som jag är det den upplevda verkligheten som vi alltid ställs inför, eller utsätter oss för, situationer där vi, om vi inte säger ifrån, slutligen genom vår tystnad ger vårt medgivande till fruktansvärda brott mot människor. I denna situation kan jag återvända till Jans skriverier, och jag gör det då och då, för att hämta styrka från dem. Det är också en påminnelse om att vi alltid måste undersöka våra egna ståndpunkter och aldrig vara nöjda med svaren, utan alltid ställa frågor oavsett hur obekväma de är. Men allt detta måste göras utifrån ett ställningstagande för kamp för en värld där ingen utsugning och inget förtryck förekommer. För detta och mycket annat står jag i sann och ogenerad tacksamhetsskuld gentemot honom.

Gautam Navlakha, aktivist för mänskliga rättigheter, journalist, New Delhi

Skrivandet och läsningen som köttslig njutning

CARSTEN PALMÆR

Nu kan det sägas: när klass V70B på journalisthögskolan i Stockholm gick till val i klassrummet på hösten 1970 röstade en tredjedel av oss på KFML. I den mera högerinriktade parallellklassen vill jag minnas att hälften röstade på VPK. En välmenande lärare stack in huvudet och uppmanade oss att hålla tyst om valresultatet om vi ville ha jobb i framtiden. Och jag har tigit. Ända tills nu.

Jag ska inte berätta vilka som röstade på vad. Men jag kan ge en ledtråd: Om en Stockholmsjournalist på sin bylinebild i tidningen uppträder med väl synlig slipsknut så rör det sig med nittioprocentig sannolikhet om en ångerköpt före detta maoist.

*

Den här texten om Jan Myrdal kommer i pinsamt hög grad att handla om mig själv. Det har att göra med att det ofta är svårt att förklara de värderingar som styrde oss 1970 för dem som är 20–30 år yngre. En ny generation har intalats att vi blev kommunister på 1960-talet därför att vi tyckte om brunkolsrök, klumpigt sydda kostymer och övervakning av oliktänkande. Emellertid lyssnade vi på rock, blues och bebop och det var

på våra egna svenska säkerhetspoliser som de östtyska kostymerna satt som gjutna.

När 60-talet började hade vi morgonbön i skolorna. Det fanns inga p-piller och aborter var förbjudna. En gymnasieflicka som blev gravid relegerades. Tolv procent av ungdomarna gick igenom gymnasiet, ytterligare några procent tog realen och resten började jobba efter åtta års folkskola. Äldre personer ur medelklassen tilltalades med titel: Fröken, magistern, herrn, frun, farbror, tant, konstapeln, professorskan (det »Ni« som man idag riskerar att tilltalas med i dyrare affärer klingar bara ohövligt). Homosexualitet betydde social utstötning. Daghemsplatser fanns för några procent av familjerna. Brödet hade mjuk skorpa, alla affärer var stängda på söndagarna och sockerdricka och varmkorv smakade olika i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Den enda radiokanalen sände föredrag och musik under arbetet och den enda tv-kanalen sände nyheter och ibland teater. I vartannat kvarter i Stockholms innerstad låg det en biograf och på kvällarna var gatorna fulla av folk. Det fanns inga pizzerior och restaurangerna var få, dyra och tråkiga. Det fanns inga pubar men massor av ölkaféer som inte fick servera något starkare än pilsner klass II och stängde vid sjutiden. Gick man ut så drack man kaffe på kafé, serverat i kanna av en sur servitris.

Sverige hade ännu inte blivit ett socialdemokratiskt land, trots att socialdemokraterna dominerat partipolitiken i trettio år. Vi uppfostrades i en luthersk monarki där flit, punktlighet och läraktighet var centrala dygder. Att vi på anmodan skulle vara beredda att offra livet för fosterlandet var en självklar sak. Det fanns kristna och nationella värden som hölls för större och viktigare än de individuella.

Någon gång i denna veva, i första halvan av 60-talet hittade jag en tunn bok som hette *Rescontra* i mina föräldrars bokhylla, slog upp den och fastnade omedelbart.

*

När jag 30 år senare läste om Myrdals tidiga 60-talstexter, bland dem *Rescontra* i pocketvolymen *Samtida* blev jag förundrad över hur mycket av mig själv jag hittade i den boken. Det handlade inte framför allt om politik, utan om tankar, känslor och temperament. Antingen hade jag lånat min personlighet från Jan Myrdal eller också var det någonting som hade stämt mellan hans texter och ynglingen som var jag. För min självkänslas skull vill jag gärna satsa på den senare förklaringen.

Vad var det som stämde? Dels kände jag igen mig. Myrdal är en av mycket få svenska författare som skrivit inifrån den kommunistiska miljö som jag växte upp i.

Men han skrev kritiskt och illojalt.

Han lyfte fram länder och folk som man knappt hört namnet på. Det var han inte ensam om. Den tredje världen vandrade från alla väderstreck in i våra medvetanden. Indiska kastlösa, afghanska nomader, kinesiska bönder och vietnamesiska gerillasoldater. Den politiska analys som Myrdal gjorde i artikeln om Vietnam och de kommande krigen i Vietnambulletinen 1966 spelade en mycket stor roll för oss FNL-are.

Många äldre författare skrev texter som var viktiga för oss: Sara Lidman, Göran Palm, Peter Weiss, Olof Lagercrantz, Folke Isaksson och Lars Forssell för att nämna några. Men det som hade en alldeles särskild betydelse hos Jan Myrdal var en hållning. I hans texter bryts det privata mot det allmängiltiga, individualism mot kollektivism. En både mycket stark och

mycket bräcklig självkänsla mot en vilja till kollektiv handling och en (ofta obesvarad) kärlek till breda folkrörelser. Myrdal uppmanade oss att sky kompendier och färdigtuggade åsikter: Gå till källorna! mässade han om och om igen. Som självvald autodidakt föraktar han den entoniga samstämmigheten bland universitetens politruker och dyrkar samtidigt demokratin i frikyrkor och fackföreningar.

Motsägelsefullt? Ja, för fan. Vi är väl dialektiker?

Inkonsekvent? Någon gång, kanske. Men sist och slutligen är det bara lögnare som behöver vara konsekventa.

*

Vi lever alla i den existentiella konflikten mellan det individuella och det sociala: Det som jag kan få lust att göra som privatperson vill jag som samhällsmedborgare förbjuda. Visst var det bekvämt att kunna köpa ett gott mellanöl på Konsum. Men ungdomsfylleriet sjönk som en sten när mellanölet förvisades till Systemet. Jag och mina kompisar hade mycket roligt när vi rökte marijuana och lyssnade på John Coltrane. Det tunga haschandet som några år senare skickade ut hela årskullar i förorterna i beroende var inte lika festligt.

Revolten mot det sura och inskränkta 50-talet var, som revolter plägar vara, både individuell och kollektiv. 1960-talets individuella revolt – *turn on, tune in, drop out* – överlevde, för den gick det att tjäna pengar på. Den gav oss vin, kvinnor och sång. Eller i alla fall vinklubbar, nätporr och hissmusik. Den kollektiva revolten lyckades begå harakiri och fes ut i intet ett par decennier senare – i alla fall i vår del av världen. Och inte för evigt, vill jag tro.

För det var angenämt att leva i en tid då man trodde att

det gick att förändra världen. Att det var en plikt att förändra världen. Att det var en glädje att förändra världen.

Allt skulle ifrågasättas och allt skulle prövas – nyckelorden var »varför inte«. Resultaten blev ibland förfärande, vare sig det gällde droger eller politiska projekt.

För mig och många andra blev politiken det viktigaste. Jag minns det mesta med glädje – bulletinplockning, möten, nattlånga diskussioner, vänner, förälskelser. Men om jag plockar fram texter jag skrev på den tiden – artiklar, debattinlägg – så läser jag en stel byråkratisk prosa där varje formulering andas vetskap om att den ska nagelfaras och dess korrekthet prövas. Mitt liv, mina tankar och mina ord gick inte ihop. De verkliga politiska passioner jag kände kunde jag inte uttrycka i ord. Men det kunde Myrdal, åtminstone när han punkterade sin egen majestätiska prosa, såg världen i ögonen och sig själv i spegeln och mumlade: Hördudu, din falske jävel ...

*

Nej, sa damen som jag tjuvlyssnade till på Operakällarens bakficka, nej, Jan Myrdal läser jag inte. Inte nu längre. Inte sedan han bjöd in den där Faurisson till Sverige.

En modigare person än jag kunde ha lagt sig i samtalet och påtalat att det inte var Myrdal som bjöd in den franske historierevisionisten, men att han ihärdigt försvarade dennes rätt att ifrågasätta den planlagda förintelsen av Europas judar. Jag vet inte om damen hade förstått skillnaden. Att det inte är samma sak att dela en människas åsikter och att försvara hennes rätt att yppa dessa åsikter är fortfarande oklart för många av mina landsmän, trots att demokrati i praktiken varit statsreligion i Sverige i mer än ett halvt sekel.

Många avskyr Jan Myrdals åsikter. Andra hans sätt att formulera dem. För somliga framstår han som en förutsägbar och tröttsam motvalls käring. Eller som den stökiga ungen på daghemmet som välter klossarna för de skötsamma barnen och får all uppmärksamhet. Att Myrdal blir glad av gräl är ett faktum, både de väldiga och principiella och de privata och bagatellartade. Som bäst är han när han möter kvalificerat motstånd, något som sällan inträffar. Det är synd att han inte föddes som tvilling så han hade haft någon att käfta med.

En hederlig svensk går inte i svaromål när han läser en avvikande åsikt i sin tidning: Han säger upp prenumerationen. I vårt djupt konsensusberoende fosterland, där de flesta debattinlägg handlar om att instämma med föregående talare, har Jan Myrdal förblivit en främmande fågel (som Svenska Dagbladet på 60-talet kallade Joachim Israel). Att han inte fått några vänner på sin uppfattning om det som hände på Himmelska Fridens Torg och i 70-talets Kambodja är väl bekant. Men han har inte heller varit lojal med de stora vänsterströmningarna: Han tog ställning för kärnkraften och mot grafiska fackförbundets kamp mot den nya tekniken. Han stödde Thorbjörn Fälldin när denne stämde Aftonbladet för en satirisk artikel. Han har skrivit utmanande om Moskvaprocesserna, Iran och Saudiarabien och för säkerhets skull uttryckt förståelse för motståndet mot kvinnliga präster inom svenska kyrkan. För Jan Myrdal skriver inte när han håller med, utan för att anmäla avvikande åsikt. Jag menar att han i grund och botten gör rätt i detta och att den svenska pressens samförståndstradition, med rötter i andra världskrigets informationsstyrelse och pressråd, är farlig.

Hans uppfattningar om framgångsrika författarkollegor,

barnuppfostran och vådan av att använda toalettpapper har inte alltid samma tyngd. Men till skillnad från de flesta av sina vedersakare är han för det mesta väl påläst och intressant.

*

Värderingarna i mitt fosterland har förändrats en hel del på fyrtio år. Någon gång i början på 90-talet gick jag från Norra Bantorget ner i Centralens tunnelbanestation och upptäckte att all reklam på lyktstolpar och husväggar undantagslöst handlade om samma sak: Hur man ska vinna stora penningsummor via trav eller lotterier och därigenom kunna sluta arbeta. All denna reklam kom från statliga företag.

Sparsamhet är närmast kriminell och vartenda föreningsblad håller sig med en vinspalt (jo då, Myrdal förestod den i *Vår Bostad*). Tror någon på allvar att kombinationen av välfärdsstat och hedonistiskt konsumtionssamhälle kan visa sig konkurrenskraftig i längden? Folkhemmet har omärkligt förvandlats från strålande framtidsvision till oförglömligt minne. Frågan är om vi någonsin levde i det.

När Sonny Rollins spelade på Konserthuset försommaren 2007 tittade jag och mina kompisar på våra jämnåriga och frågade oss var alla gubbar kom ifrån. Gubben som är jag ser sig omkring i nutiden och trivs inte. Jag är inte hemma i denna tid men denna tid är hemma i mig. Glänsande bilar och människoansikten i solglasögon gör att det känns som att leva på en främmande planet, befolkad av insekter. Via televisionens dokusåpor och talangtävlingar har folk skaffat sig ett sätt att tala om sig själva och sina liv som någon sorts produkter att designas, marknadsföras och försäljas. Gör om mig! skriker individen. Gör om mig, gör inte om världen!

*

Jan Myrdal förblir Sveriges, i ordets alla betydelser, viktigaste författare. När han en gång är död och begraven så kommer han att räknas till de stora. Hans polemik från 60-talet känns fortfarande frisk att läsa, som att tälja i gammalt virke som legat länge i vatten men luktar kåda inuti. Vad beror det på?

– Teaterns uppgift, skriver Per Lindberg i *Bakom ridån*, är att höja skådespelarens livskänsla så att denna fortplantar sig ner i salongen och höjer publikens livskänsla.

Denna skådespelarens livskänsla kallas i Frankrike för *présence* – närvaro – och det är samma närvaro som gör att det är svårt att ställa tillbaka en bok av Jan Myrdal i hyllan när man har tagit fram den. Även om lärdomen är bedövande och polemiken viktig så är det den förhöjda livskänsla som gör att hans texter kommer att leva mycket länge. Det handlar om tidiga morgontimmar framför skrivmaskinen. Hantverket i köket på en trestjärnig restaurang i Bryssel. Värk i knäppande leder, skryt och självförakt. Hotellrum i Bangkok, bilresor i öknar. Handen i pälsen på den gamla hunden. Skrivandet och läsningen som köttslig njutning.

Carsten Palmær, dramatiker, Stockholm

Jan Myrdal i Bukarest 1953

LENNART PARKNÄS

Det var 1953 och Demokratisk Ungdoms Världsfederation (DUV) ordnade en världsungdomsfestival i Bukarest. Amerikanarna gick i taket och försökte på alla sätt att sabotera (jämför med vad Jan skriver om vad de gjorde vid Berlinfestivalen 1952 i inledningen till artikelsamlingen *Ett femtiotal*).

Jag hade fått i uppdrag av SKU att arbeta på festivaltidningen. Det var en ganska stor tidning med upplagor på sju språk, också svenska, och jag skulle vara ansvarig för tryckningen av den svenska versionen. Jan Myrdal hade länge arbetat i DUV med att förbereda festivalen och nu satt han i den internationella ledningen av *Festival*, som tidningen hette. En andra svensk på tidningen var Birgit Ehrén.

Vi som jobbade på tidningen som journalister var ett internationellt gäng. Jag minns särskilt två människor: Ileana Vrancea och Bob Leeson.

Ileana Vrancea arbetade med sin man på *Scanteia*, kommunistiska partiets huvudorgan. Ileana och jag kom varandra mycket nära. I det exemplar av Galina Nikolayevas roman Harvest, som jag fick av henne som avskedsgåva, uttryckte hon det på det sätt man gjorde då: »Jag hälsar dig av hela mitt hjärta, för ditt stora mod i den kamp du för.«[1]

Engelsmannen Bob Leeson gjorde ett starkt intryck på mig. Han var en väldigt intellektuell, gedigen marxist, som charmade alla med sin franska med klart engelskt uttal. »Seıt ynn outre chouse!« (*C'est une autre chose!* – Det är en annan sak!) Franska var ju ett vanligt språk här eftersom rumänskan är ett romanskt språk. Man kunde faktiskt läsa en rumänsk tidning och förstå rätt mycket. Jag skrev dock inte på franska. Jag skrev på engelska. Möjligen missminner jag mig och det var kanske så att var och en skrev på sitt modersmål och så gjordes det översättningar centralt.

Innan festivalen började bodde vi ganska flott på ett stort hotell. Naturligtvis roade vi oss. Jag minns särskilt en fest uppe på den översta våningen som var indragen med en altan utanför och en bred mur som gick runt hela hotellkvarteret. Plötsligt säger Svenolov Ehrén: »Var är Slas?« Stig hade druckit till

1. Jag flyttar till Stockholm just när jag tar fram material för den här artikeln. På baksidan av invigningskortet hittar jag Ileanas adress:

Alea Parfumului No 6, ap. 2

R.T.Vladimirescu

Bukarest

Det föranleder mig att försöka ta reda på vad som hände med Ileana. Jag har gjort några lama försök för att spåra henne. Det jag fått fram är ganska osäkert. Jag har haft hjälp av svenska ambassaden i Bukarest. Ileana Vrancea föddes den 19 april 1929 i Birlad i Rumänien. Det bör stämma ganska bra då hon var jämnårig med mig. Hon arbetade på *Scânteia* (»Gnistan«, jfr ryska *Iskra*). Blev litteraturhistoriker och litteraturkritiker. Hon lämnade dock Rumänien 1983 för Israel och bosatte sig i Jerusalem där hon tog sig namnet Heda Katz. Gifte sig senare med Sergiu Popper. Hon skrev kritiska artiklar i rumänska tidskrifter. Hon skrev under uppropet till stöd för israeliska officerare, som vägrade arbeta i ockuperade delar. Jag har inte kunnat spåra något mer om hennes liv i Jerusalem. Några källor uppger att hon dog 1996.

ganska redigt men nu var han försvunnen. Mitt i letandet fick någon syn på honom. Intensivt koncentrerad på att promenera på muren sju–åtta våningar över marken! Han hade bara varit ute på en promenad. Gått på muren åt ena hållet och hade nu fullbordat varvet runt hela kvarteret. Han förstod inte alls uppståndelsen.

När festivalen började fick vi flytta på oss för mer prominenta gäster. Jag hamnade på ett ganska sjaskigt hotell med löss i sängen.

Och så började arbetet. Det var ju ganska intensivt. Tidningen skulle ut varje dag. Skrivas och tryckas. Jag var ju inte utbildad journalist (även om jag hade gått Göteborgs Högskolas första journalistkurs med Arne Thorén bland andra). Vid avslutningen gjorde jag mitt stora misstag. Tvärs över hela första sidan en bild från ceremonien och över den satte jag en stor rubrik: »I dag på festivalplatsen!« Det var ju bara det att det var i går! Tablå!

I juni 2006 hade Gun Kessle sin 80-årsfest på Långholmens folkhögskola. Där träffar jag Birgit Ehrén. Hon heter numera Birgit Öhrn-Baruch. Vi konstaterar att det är 53 år sedan Bukarestfestivalen. Birgit kom ihåg att jag och Janne på grund av värmen låg i ett badkar med kallt vatten och dikterade medan hon och Barbro Segerström satt på toastolen och antecknade!

Jag minns att jag till tidningen skrev flera slags personporträtt av festivaldeltagare grundade på intervjuer och min egna analys. De blev uppskattade och trycktes flera av dem (det var inte självklart att ens bidrag blev tryckta, det var en hård granskning från den centrala redaktionen över vad som blev tryckt).

*

Kortet som öppnade dörrarna för oss journalister.

Men vi hade ju också stunder där vi kunde vara mer deltagare. Jag minns en konsert vi lyssnade på utomhus. Jag satt lutad mot ett träd och Ileana satt framför och lutad mot mig. Mycket nära under Bukarests kvällshimmel.

I redaktionen fanns två italienskor, som alla sprang efter. När jag 2006 nämnde det för Jan Myrdal berättade han att han minsann var en av dem som sprang, Och i hans *Maj. En kärlek* liksom i *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* (jag har läst om den men i den amerikanska upplagan från 1990 *Confessions of A Disloyal European*) berättar han om sin historia med den ena, Maritsa.

Festivalen var slut och den svenska delegationen åkte hem med tåg. Vi som arbetat skulle »städa« och utvärdera arbetet på *Festival*.

Gunnar Myrdal kom i något uppdrag för FN till Bukarest. Då bjöd han Jan och alla hans vänner på middag på Atenee Palace. Gunnar gick med gipsat ben för han hade varit med om en mycket omskriven bilolycka. Det var första gången jag åt vitlök, jag svepte en gräddkanna på bordet, det var pressad vitlök, ingen bra premiär.

Efter festivalen blev alla som arbetat på *Festival* inbjudna att tillbringa tre veckor i Sinaia, Karpaternas pärla, vackert belägget vid foten av Bucegibergen.

Jag hade sökt tjänstledigt från min tjänst som folkskollärare för att kunna vara med på hela festivalen och en tid efter också. Men jag hade inte fått något besked om att ansökan beviljats. Och nu började det bli hög tid. Jag kunde inte riskera att vara frånvarande utan tjänstledighet, det skulle ge skolstyrelsen en anledning till repressalier.

Det ryska visumet och järnvägsbiljetten Berlin-Ostbahnhof–Sassnitz–Göteborg.

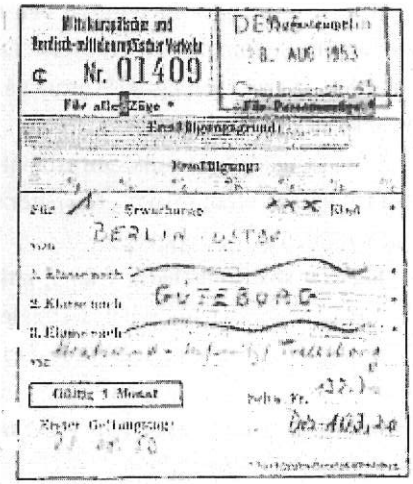

Att åka till Sinaia var inte att tänka på, nu gällde det att hinna fram i tid.

Det blev en äventyrlig resa, som innefattade arrestering av en rysk kapten i Bad Schandau vid tyska gränsen (för att förklara min frånvaro vid skolstarten för skolstyrelsen), rysk militärjeep till Berlin, en vecka som Freie Deutsche Jugends gäst och äntligen ryskt visum för att komma ut ur DDR (!) plus järnvägsbiljett Berlin-Ostbahnhof–Sassnitz–Göteborg. Detaljerna får berättas i ett annat sammanhang.

Det måste också sägas att bakom all glädjen fanns ett djupt allvar. Allvaret låg i vår bakgrund. Kriget. Segern över fascismen. Bygga en ny värld. Men lära av våra misstag.

Bertil Gedda uttryckte det så här i en dikt i Clarté 1947:

Oss väntar handlingens dagar,
en naken och bävande vår.
Ve oss, om vi följer lagar
som vi inte förstår.

På de följande sidorna visas några bilder där medlemmar av redaktionen för *Festival* visas omkring i Bukarest.

Lennart Parknäs, psykolog, Spånga

I främre raden är andre från vänster Trang Trong Quat från Vietnam, bredvid honom i prickig klänning den ena italienskan, och så Mitra från Indien. Så kommer den andra italienska också i prickig klänning, det är Maritsa. Bredvid henne Sasmito från Indonesien och till höger Birgit Ehrén. De två längst till höger kommer jag inte ihåg.
I bakre raden står Lennart Parknäs längst till höger och så en värmlänning vars namn jag glömt och bredvid honom Jan Myrdal

Här är vi på museibesök. I första raden från vänster tjecken Jiri Hrych, så Ileana Vrancea och Bob Leeson. I bakgrunden samtalar Jan Myrdal (i profil) och Lennart Parknäs.

Utanför en regeringsbyggnad. Bob Leeson berättar. I mörk skjorta: Lennart Parknäs. Jan Myrdal skymtar i bakre raden mellan de två som samtalar och Ileana Vrancea bakom axeln på den mörke.

Här inspekterar vi den stora stadion där bland annat öppningshögtidligheten ägde rum. Det är Bob Leeson som pekar för bland andra Lennart Parknäs. I mitten av andra raden troligen Jan Myrdal.

Det här har jag fått av Jan. Han skriver: »Det användes i tidskriften *Working Youth of Roumania*. I bakre raden: Maritsa och jag (hand i hand – förälskade), du (Lennart Parknäs) längst till höger. I främre raden: Tran Ton Quat, Birgit (Ehrén), Sasmito och så den andra italienskan.«

Myrdal i Münster

RIKKE PETERSSON

Münster är en stad på cirka 300 000 invånare i nordvästra Tyskland. Staden har 52 kyrkor, huvudsakligen katolska, och Tysklands tredje största universitet med 55 000 studenter. Skandinavistinstitutet brukar ha uppemot 300 studenter varav hälften har svenska som huvudspråk.

I slutet på 80-talet hade vi, det vill säga de nordiska lektorerna, en dansk, en norsk och en svensk (jag), fått pengar från Nordiska ministerrådet till ett projekt om realismen i de nordiska länderna. En författare från varje land inbjöds att komma till Münster. Espen Haavardsholm från Norge, Klaus Rifbjerg från Danmark och Jan Myrdal från Sverige. Alla tackade ja. Jan ringde tämligen omedelbart och undrade om han skulle ta med sig något från Sverige. Han och Gun tänkte köra bil från Mariefred till Münster. »Jo, dina tidigare böcker«, sa jag. Böcker äldre än två år gick ju inte att köpa via bokhandeln i Sverige.

I början av december kom Jan och Gun. I Sverige hade den första snön fallit och i Münster hade man börjat julskylta. De körde upp på parkeringsplatsen framför institutet och började packa ur. Ett hundratal böcker, cirka 20 exemplar av varje bok, hade de lyckats få in i bilen. Det var *Strindberg och Balzac*, *En*

illojal europés bekännelser och så vidare. Lyckan var stor på institutet.

På kvällen läste Jan på svenska ur *Barndom* i en fullproppad föreläsningssal. Studenterna var djupt fascinerade inte bara av innehållet i boken utan även av författarens vitalitet, hans sätt att läsa och hans uttömmande svar på deras frågor. Diskussionerna fortsatte till långt in på natten i institutets kaffehörna där vi hade dukat fram öl, vin, och smörgåsar. Guns humoristiska skildringar av olika resor hon och Jan hade gjort runt om i världen bidrog starkt till den trevliga stämningen.

På vårterminens översättningskurs beslutade studenterna enhälligt att vi skulle göra en kollektivöversättning till tyska av *Barndom*.

Tretton studenter deltog och arbetet började. Det var många ord och uttryck som vi fick fråga författaren om. Vad är till exempel »ett lokträ« eller hur gör man när man »lurar skymning« och så vidare? Jan ställde upp och svarade på allt via telefon eller per brev. För att bli färdiga fick vi översätta på veckosluten och i slutspurten hyrde vi in oss på ett kristligt ungdomshem utanför Münster.

Där var vi helt ostörda och kunde arbeta dag och natt. Vi läste hela texten högt för att behålla samma stil genom hela boken, upptäckte fel i översättningen, röstade fram nya förslag och så vidare. Vi satt runt ett stort ovalt bord och i mitten hade vi bland ordböckerna lagt upp alla möjliga sorters godis, chips, coca-cola och annat osunt för att hålla oss vakna. Men oj, vad roligt vi hade! När vi läste om det lilla barnet Myrdal erinrade vi oss också vår egen barndom. Hur ensamma vi kunde känna oss och vilka fantasier och drömmar vi hade. Skoltiden

med de olika lärarna, en del hopplösa, andra fantastiska. Den Myrdalska stilen, som är direkt, skenbart enkel och informativ och analyserande med satser där man som läsare sugs in i ett flöde av ord som sätter i gång tankar och känslor, ofta med en humoristisk snärt på slutet, var svår att återge på tyska. Men svårigheterna sporrade och Myrdalgruppen, som vi kallades, gjorde stora framsteg som översättare. Den lärde sig också mycket om Sverige, svensk historia och svenska förhållanden, om folkhemmet och modernismen.

I slutet av terminen var vi färdiga med översättningen och frågade Jan om vi skulle ge ut boken i Tyskland. Jan tyckte det var en bra idé och Agneta Markås på Norstedts tyckte också att vi skulle försöka. Det tog inte lång tid förrän ett förlag anmälde sitt intresse. Jan skulle godkänna förlaget men han och Gun befann sig just då i någon djungel i Mexico och gick inte att få tag på. Svenska ambassaden i Mexico City gjorde emellertid efterforskningar och en vecka senare fick vi ett telegram där Jan gav sitt tillstånd och tyckte det var roligt för studenterna att det hade gått vägen.

Det blev Hitzeroth i Marburg som gav ut *Barndom*. Förlagslektorn kom till Münster och diskuterade en del ändringar. Boken blev färdig i oktober 1990 och presenterades på bokmässan i Frankfurt. *Kindheit in Schweden* fick den heta. Vi åkte dit alla fjorton och Jan kom också ner från Sverige. Vi fotograferades på mässan med Jan i mitten.

Boken fick fina recensioner och ingen kritiserade översättningen. I det välkända förlaget Dumonts resehandbok om Sverige står det till exempel att *Kindheit in Schweden* är ett måste för varje Sverige-resenär.

Jan skickades ut på föreläsningsresa i Tyskland med den nyöversatta boken och kom till Münster på våren och läste på svenska för flera hundra personer i skolan mittemot institutet som hade betydligt större lokaler än vi. Studenterna fick läsa motsvarande partier på tyska. Publiken som bestod av helt vanliga människor från Münster, studenter, lärare och professorer applåderade våldsamt och Jan besvarade frågorna på tyska. Dagstidningarna var där och intervjuade och fotograferade.

Jan och Gun fortsatte att komma till Münster. De deltog i andra projekt bland annat ett om biografiskt skrivande och ett annat om text och bild. Gun Kessle som fotograf och bildkonstnär höll en mycket intressant föreläsning om hur det är att arbeta med dessa medier.

Översättarna skrev flera intressanta litterära analyser av *Barndom*. En av dem skrev en magisteravhandling med titeln *Strindbergs Tjänstekvinnans son och Myrdals Barndom. En jämförelse* som belönades med högsta betyget.

Studenterna i Myrdalgruppen har klarat sig bra och arbetar på olika sätt med att informera om Sverige i Tyskland som journalister, lärare, översättare och så vidare.

Projektet med Myrdal blev mycket lyckat. Det var oerhört arbetskrävande men studenterna var starkt motiverade inte bara för att texten var så bra men även på grund av författarens entusiasm och välvilliga inställning . För studenterna i det starkt katolska Münster med en strikt skolgång bakom sig och på ett universitet med starkt hierarkiska strukturer blev det något av en befrielse att läsa Myrdals antiauktoritära texter. Att sen en av Sveriges främsta författare visade sig vara mycket kooperativ, gärna svarade på frågor och dessutom

satte sig ner och drack öl med studenterna bidrog förstås till förtjusningen.

Och hur skulle det ha sett ut i det inte särskilt debattglada Sverige utan Jan Myrdal, brukade vi fråga oss. Vem skulle ha orkat läsa dagstidningarnas kultursidor? Vem skulle ha informerat oss om att det finns en värld utanför Sverige?

Denna mycket speciella person fick vi uppleva i Münster! Tack för det Jan!

Rikke Petersson, svensklektor, Berlin

Vänskap och opposition – tankar och minnen efter 65 år

LENNART RUDSTRÖM

Jan!

Det är tyvärr så mycket som har försvunnit i dimmorna eftersom det har gått över sextio år sedan det begav sig. Vi har inte haft särskilt tät kontakt sedan dess. Korta samtal i telefon, korta brev, korta möten. Men för mig intressanta och betydelsefulla.

Ett viktigt samarbete hade vi också på 60-talet med den lilla boken om Afghanistan när jag som redaktör på Bonniers startade en serie bredvidläsningsböcker. Senare mer om detta.

Under alla år har jag ändå följt dig, ofta med uppskattning, ibland med förvåning och stark oppositionslusta. Och ofta har jag haft svårt att hänga med i svängarna. »Vad menar han egentligen med det här, det är ju inte klokt. Säjer han det här bara för att föra debatten vidare. Eller?« Men så har jag tänkt: Så här var det ju faktiskt i början också och så har det alltid varit. Du har vänt och vridit och ställt dig på tvären i många sammanhang. Ibland med konsekvenser som drabbat dig hårt. Ibland tycker jag att kritiken har varit rättvis, ofta bara hänsynslös och ovederhäftig. Du har ofta fått en hårdhänt behandling.

*

Början: Din bok *Pubertet* var tänkt att komma ut 1946 som debutbok men den refuserades då med alla tänkbara motiveringar. Du skriver 42 år senare – 1988 – i samband med den fördröjda utgivningen:

> Alla i vår kultur skriver, diktar, under puberteten. De flesta bränner sedan det skrivna när de blivit vuxna nog att lära sig skämmas. Den nittonåring som var jag ville medvetet ställa fram sin pubertet.

När jag nu läser din bok gör den intryck. De pubertala åren ligger under ytan hos oss alla. Jag tror att det är osanning om någon förnekar det.

Det var bra att *Pubertet* sent omsider kom ut och att den finns kvar. Du sa till mig i ditt senaste telefonsamtal att det var angeläget att själv redogöra för alla turer runt refuseringen och vad som senare skrivits och sagts om den. De orden finns ju runt om i olika arkiv. Och det skulle inte få vara det sista och stå oemotsagt.

*

För över 60 år sedan fick vi den första kontakten.

Efter en tids sjukdom hade jag flyttat i början på 1940-talet från Bromma läroverk till Höglandsskolan. Och där fanns det annorlunda kamratskapet. Det var en grupp som kom att hålla ihop på olika sätt även om jag ofta upplevde att jag fanns med i ytterkanten. Ni läste Marx och avantgardisterna. Jag hade mina favoriter bland poeterna: Fem unga, Diktonius, Carl Sandburg och Walt Whitman.

Men den nya tiden med nya uttryck passade mig. Jag kom visserligen från ett hem som var borgerligt men med en speciell

atmosfär. Mina föräldrar var metodister och hade stark känsla för skyldigheter mot omvärlden. En judisk konstnär som hade varit med som officer i första världskriget fanns under flera år som gäst i vårt hem – en man som inte klarade att se den begynnande fascismen utan tog sitt liv 1936. Jag var 10 år då. En desertör från amerikanska armén i Stilla havet under andra världskriget bodde en längre tid hos oss – också han med trasigt inre. Sådant skapade en undran och en visshet om att allt inte var som man sa i officiella samtal. Men jag hörde till dem som var tveksam inför mycket, såg dubbelheten och tyckte inte om att ta ställning i alla frågor.

Intresset för litteratur och konst och politik förenade oss mer eller mindre i gruppen. Och häri fanns en inbyggd känsla av revolt mot allt som luktade flathet och översitteri. Där var jag helt överens.

Förutom du Jan var det Svenolov Ehrén (grafiker och målare), Birgitta Settergren (docent i psykologi), Kaj Åhrén (pianist och målare), Sten Ljung (målare), Dag Lindberg (journalist), och några till. Men det var ju långt senare alla fick sina yrkesroller. Jag trivdes med alla och med tonen i samvaron. Med både Birgitta Settergren och Svenolov Ehrén hade jag kontakt fram till deras död. Svenolov Ehrén och jag samarbetade både med en film och med utställningar här hos oss i Orrefors.

Det var nu i mitten på 1940-talet den tunna tidningen *Pan* såg dagens ljus. Idén kom tydligen från Kaj Åhrén. Kaj hade hyrt in sig med sin flygel hos konstprofessorn Nils Palmgren och hans familj. Där i källaren stencilerades skriften. Tyvärr blev det endast ett nummer. Men det numret väckte en sån uppståndelse bland brommaborna att skolans rektor Eva

Wennerström-Hartman förbjöd försäljningen på grund av »påstådda pornografiska inslag«, som Kaj Åhrén skriver. Inte var det på grund av de svåra artiklarna (bland annat en om Sartre och existentialismen), eller av mina mycket mediokra dikter eller Kaj Åhréns essä om ett konstverks livskraft – fullt läsbar idag också.

Nej, det var dina två stycken ur manus till *Pubertet* som väckte uppståndelse. Svenolov Ehrén hade gjort illustrationerna i träsnitt – bilden av guden Pan utmanande och kraftfull.

Vaktmästaren åtog sig att sälja exemplar i lönndom i skolans sotiga pannrum.

Själv anser jag nu att det också fanns politiska ställningstaganden i den våldsamma kritiken. Och det håller du kanske med om.

Här i Kajs rum samlades vi vid några tillfällen. Väggarna var tapetserade med hans egna målningar. Och mitt på golvet stod en stor flygel som upptog nästan hela golvytan. När det blev trångt låg vi under flygeln.

Kaj var redan då en utmärkt pianist och det var nog första gången vi fick höra stycken av dansken Carl Nielsen.

Kaj kan inte erinra sig att du var med där.

Vad som är märkligt är den publicistiska förföljelse som du utsattes för under många år och som hade sin upprinnelse just i de korta styckena i *Pan*.

Eller var det också så att dina politiska framträdanden på Höglandstorget hotade brommaborna? Jag höll mig i ytterkanten – alltid. Men inte desto mindre spillde det över också på mig. För inte så länge sedan fick jag frågan om jag fortfarade var »bolsjevik«. Det roade mig. Vi var påpassade.

*

Deltagarkort

till KLUBBMÖTE torsdagen den 7 september kl. 20.00
i Kristinebergsskolan (samlingssalen)

JAN MYRDAL
berättar om sin 2-års vistelse på andra sidan Atlanten.

D A N S
till HENRY SEIDEN:s swingorkester.
Upptrådande av "BOSSE"

Entré 35 öre

Fredhälls Komm. Ungdomsklubb

Detta kort är personligt och får ej överlåtas.

För Fredhälls Kommunistiska Ungdomsklubb gällde att formellt framställa danskvällarna som interna möten; annars skulle tillstånd krävas. Detta kort från 1944 visar också den 17-årige Jan Myrdals tidiga aktivitet inom den kommunistiska rörelsen, två år efter att han organiserat sig.

1962 kom boken *Bortom Berg och Öknar: Afghanistan, ett framtidsland* med text av dig och bild av Gun Kessle. Jag var redaktör för serien – Nutidsböckerna, Bonniers. Där var bland andra, förutom du, Ivar Lo -Johansson, Per Anders Fogelström och Göran Schildt, för att nämna några.

Att det inte skulle bli helt problemfritt förstod jag snart. Men det gällde alla böcker i serien. Den kommitté jag hade av lärarfolk och bibliotekarier ville omarbeta författarnas texter – förenkla. Jag vägrade. Och jag tror mig veta att alla medverkande författare vägrade.

När det gällde din bok var det nog extra tjurigt. Ett land som låg så i periferien som Afghanistan, med en författare som var så politiskt kontroversiell och med en så »svår« text!

Men jag fick som jag ville och förlaget stödde mig. Det kändes bra. Böckerna blev mycket väl mottagna.

*

Under vårt senaste telefonsamtal kom vi in på 50-talet. Du skickade mig en artikel om krigshotet och det kalla kriget. Fredsrörelsen blev en tung faktor för att avvärja hotet enligt din åsikt. I den artikeln fanns också ett rätt långt stycke om spionen Fritjof Enbom och turerna omkring den så kallade affären bland höga politiker och press. Men också om Enbom som påstådd mytoman.

Och de vittnen som framträdde visade sig vara opålitliga med starka drag av fantasi. Du hänvisar också till den litteratur (ganska omfattande) som finns i ämnet, men som jag inte har tagit del av.

Jag berättade då för dig att jag under mina sista konstfackår jobbade extra som studieförmedlare mellan brevskolor och internerna på Långholmen.

Jag hade fått en förfrågan av Gun Zacharias som arbetade på fängelset. Det blev väl ungefär ett år i det deprimerande jobbet som förmedlare.

Jag försökte också hålla igång någon form av konstnärlig verksamhet.

Och där fanns Fritjof Enbom i kretsen. Vi fick en viss kontakt. Det slog mig genast att det rådde en stark hierarki. Fritjof stod lägst på skalan tillsammans med brutala våldsverkare. Kassaskåpssprängare var däremot uppskattade yrkesmän.

Fritjof Enbom var knäckt. Han uppehöll en leende attityd mot omvärlden som för att mildra stötarna som sattes in mot honom. Och jag tror att alla hade genomskådat honom, men jag är inte säker på att han hade någon självinsikt. Han hade säkert skapat den myt som han ville att omvärlden skulle ha. Kanske såg han sig själv slutligen som ett offer.

Det här kan ju tyckas perifert i sammanhanget. Men jag har tagit upp det eftersom det rörde vårt senaste samtal och också visar din bredd på engagemang för dåtid och nutid.

*

Jag vill sluta med att säja hur mycket dina egna skildringar från barn- och ungdomsåren har berört mig. Tolkningar, må så vara, men en höjdpunkt i svensk samtidslitteratur. Vad är inte tolkningar i självbiografiska verk?

Jag hoppas vi kan fortsätta med våra kontakter. En del kan kanske komma fram ur dimmorna.

Hälsningar från ungdomsvännen
Lennart Rudström
Orrefors den 11 juli 2007

PS I går (10 juli) fick jag den nya utgåvan av Afghanistan-boken med ny titel: *Afghanistan i mitt hjärta* (Föreningen Afghanistansolidaritet) och med några tillägg och nytt förord. Den är ju tänkt som ett komplement till Gun Kessles utställning i Karlshamn.

I ditt nya förord läser jag: »Grundhållningen för denna utställning är att det nu gäller mot allt tal om 'Kulturernas krig' och 'Civilisationernas kamp' ställa det enkla kravet: Ömsesidig respekt och förståelse!«

Lennart Rudström, TV-producent, skribent, Orrefors

Kom ofta till Japan!

AKINOBU SHINTANI

Av ett brev från Lasse Lindström fick jag veta att Jan Myrdal fyller 80 år den 19 juli 2007.

Jag vill framföra mina hjärtliga gratulationer på hans åttionde födelsedag.

Jag blev bekant med honom i november 1979 i Stockholm, då Swedish Organizing Committee genomförde en internationell konferens om fred i Kambodja. Den japansk-kambodjanska vänskapsföreningen (JCFA) sände en delegation på nio personer till konferensen. Jag var medlem av delegationen.

Och när JCFA höll en motsvarande fredskonferens i Tokyo 1980 och 1981 kom Mr Myrdal till Japan i spetsen för den svenska kommittén. Han har som nära vän till de asiatiska folken i hög grad bidragit till freden i Asien.

Efter fredskonferensen i Tokyo i juni 1981 organiserade JCFA en rundresa med utländska delegater i en del större städer, som Nagaoya, Kyoto, Hiroshima och andra. Jag minns tydligt att jag reste tillsammans med Jan Myrdal och Gun Kessle. Min hemstad är Hiroshima. Eftersom jag själv är offer för atombomben berättade jag om mina hemska erfarenheter.

Efter dessa internationella konferenser återkom han åtskil-

liga gånger till Japan när hans böcker gavs ut på japanska.

När jag tillsammans med kollegor grundade Internationella föreningen för vänskapligt och kulturellt utbyte (IFCA) 1995 besökte han vänligen IFCA:s huvudkontor i Tokyo och uppmuntrade oss varmt. IFCA är skapat som frivilligorganisation för att främja förståelsen för det japanska språket och japansk kultur i främmande länder. Det sker genom att frivilligmedlemmar reser utomlands. Under dessa tolv år har IFCA sänt 300 volontärer till tjugo länder.

De volontärer som sänds ut av vår organisation förväntas inte bara presentera språk och kultur från Japan utan också dra nytta av det ömsesidiga kulturella utbytet. Vi ser detta slags utbyte som en fantastisk möjlighet att främja vänskaplig, kulturell samverkan mellan Japan och andra länder, inklusive Sverige. Genom detta kulturutbyte vill vi också främja den ömsesidiga förståelsen och vänskapliga förbindelser mellan alla världens folk mot krig och för fred.

Till slut vill jag återigen uttrycka de hjärtligaste gratulationerna till Jan Myrdal och önska honom god hälsa och långt liv. Jag önskar uppriktigt att han kommer till Japan många gånger i framtiden.

Akinobu Shintani, ordförande för IFCA och verkställande direktör i JCFA med ansvar för utlandsförbindelser, Tokyo

Vänbok till Myrdal?!

ERIK WIJK

Situationen är genant. Skulle jag skriva ett bidrag till en vänbok till Jan Myrdal!

Jag som sen i höstas drabbats av något slags skrivkramp. Trassliga privatlivet, ömmande ryggen, dystra världsläget och hemmafronten som inte nämnvärt reagerar på dystra världsläget eller ens inrikes missförhållanden. Allt har gaddat sig samman och gett mig en svårmotad känsla att detta att sätta bokstav till bokstav och ord till ord är en påtagligt meningslös sysselsättning. Och redan här hör jag festföremålets otåliga trampande och suckanden: »Meningen behöver du inte grubbla över och lyckan ska du inte bry dig om, det är arbetet som räknas. Arbeta, arbeta. Arbeta som om...« Eller, om han är på ett mer sarkastiskt humör: »Skrivkramp, jo jo, det har man ju hört talas om. Sånt där som *fiina* författare drabbas av ibland. När *själen* värker och *inspirationen* tryter.«

Jag har diskvalificerat mig för uppdraget innan jag satt igång.

Men det är något annat också i det här projektet som oroar åtminstone mig. En vänbok åt Jan Myrdal! Är det inte en självmotsägelse? Inte för att han skulle sakna vänner, jag tror mig

bestämt veta att han har flera stycken, och mer än så, men jag tänker på vad han brukat säga om Ivar Lo och dennes inställning till Svenska Akademien:

– Detta är inte mitt bord!

Eller något i den stilen. Vänböcker är något som akademiker pliktskyldigt, ängsligt eller rövslickande sätter ihop för varandra enligt mönstret »putsar du på min märkvärdighet så putsar jag på din«. Det finns nog undantag, kanske fler än jag anar, men som fenomen är det få saker som överträffar vänboken i offentligt hyckleri.

Jan Myrdal, som inte gråter över vare sig familje- eller vänskapsband om man nått den punkten där en brytning är det mest logiska, varför skall han pressas in i ett institutionaliserat vänskapssammanhang? Det råder ingen brist på uppgifter, det finns otaliga viktiga diskussioner att ta, varför skulle vi ödsla tid på att sitta i offentligheten och hålla hand, om än aldrig så uppriktigt?

*

Nå, alla är vi människor och behöver vänner. Och vi behöver väntecken. Även en Jan Myrdal – jag kan inte tro annat. Jag ska därför sluta trilskas och visa min uppskattning. Men jag gör det inte med knäfall utan på det vis jag tror Myrdal vill bli uppskattad – genom att bli tagen på allvar. Är inte det verklig vänskap?

Först vill jag gärna medge att få svenska författare, om någon, har betytt mer än han för mitt skrivande. Den franske filosofen och författaren Jean-Paul Sartre har kanske betytt mer – eftersom han utöver sin outtröttliga skrivaraktivism även utarbetade en teoretisk helhetsförståelse av människa

och samhälle som ännu är användbar – men Myrdal visade som samtidsintellektuell att och hur det var möjligt att vara en engagerad skriftställare i mitt eget land och min egen tid. Det exemplet bidrog starkt till min lust och vilja att pröva skrivandet. Och göra det utanför det akademiska.

*

För mig är Myrdal en ungdomsförfattare. Han är den överårige meccanokonstruktören – bräddfylld av entusiasm och optimism. Han är den brådmogne ungkommunisten – kokande av revoltlusta. Sedan spelar åldern ingen roll, varken författarens eller läsarens. Den refraktäre upplysningsmannen som står framför hyllmetrarna och drar i en av alla lästa eller granskade volymer med ett stort flin under mustaschen – flinande lika mycket för att allt detta vetande är möjligt, som för att han med dessa sidor som linda tänker placera en fet smällare i maktens röv – det är den Myrdal som är min bästa vän.

Det är han som vågar bejaka den oförvanskade naiviteten – i ambitionen att begripa allt och inte ta något för givet. Det är han som inte skäms över det tonåriga trotset. Jagberättelsen *När morgondagarna sjöng* är en av mina favoriter – där han just genom att vara ungdomens sturighet, mod och tillförsikt trogen påminner om att mänskligheten är så funtad att allt är möjligt om vi bara tillsammans tar friheten på allvar. Det är en tidlös och åldersfri inställning som många förtränger – att pubertal borde vara ett hedersomnämnande, inte en nedlåtenhet.

*

Min vän Myrdal är encyklopedisk i varje stund. Man ska helst läsa allt i ett ämne och på alla tillgängliga språk – hur ska man

annars trovärdigt kunna uttala sig om det? Man bör även resa dit – det behövdes inga jetplan, inbäddning i militäreskort, bepansrade fordon eller satellittelefoner för att fixa det. Det behövdes bara en lillcittra och ingen returbiljett.

Kravet på allvetande kan upplevas som kvävande, det är svårt att nå Myrdal ens till naveln i lärdom – det må sedan handla om franskt adertonhundratal, centralasiatisk historia, marxistisk litteraturteori, medeltida skulptur, revolutionär affischkonst, fascismen i Europa, subkontinentala bonderörelser – men det gäller att inte låta sig plattas till och i stället se det som ett generöst uppdukat smörgåsbord, följa upp de trådar man har lust och ork till. Vetandet finns ju där, mycket hos Myrdal och än mer i världen och litteraturen. Det vore ett skamlöst slöseri om vi inte alla sökte utnyttja kunskapen – bortom komplex och prestige. Och minnas att invändningar kan vara väl så relevanta – ibland förkrossande – även när de kommer från en formellt sett mindre vetande.

Läsa och diskutera. Läsa och diskutera hela tiden.

*

Den motsägelsefulle Myrdal är också en vän, en ibland besynnerlig men mestadels befriande vän. Han som ständigt manar på små och stora medborgare och kamrater – ditt ställningstagande här och nu betyder något – men också kan trösta sig med en aldrig så uppochnedvänd världsandes obevekliga millennarismer. Han som reser världen runt på jakt efter folkets kultur, att studera och sprida, och som biprodukt recenserar lyxhotellen – för det var där han bodde. Eller han som avfärdar pyskologi, grubbel och intimitet som själsrunk och samtidigt skriver några av våra mest inträngande uppväxtskildringar, ser

en norsk psykoanalytiker som sin mesta mentor och regelbundet levererar elegier kring sina hundars och katters själsliv.

Det finns motsägelser som är mer problematiska och som inte låter sig redas ut här och nu. Det handlar om svåra filosofiska, politiska och psykologiska saker som sällan är specifika hos Myrdal men som hos honom kanske accentuerats eftersom han är en offentlig person med vissa anspråk på dessa områden. Jag kan bara ställa några frågor.

Vad sker i gränsmarkerna mellan sanning och taktik? En förnuftig upplysningsman genomskådar både det absoluta och det relativa – när den dialektiska insikten lik förbannat måste förenklas, av pedagogiska och politiska skäl, sätts också sanningslidelsen på prov. Vad kan offras när somt bör göras?

Vad med socialism och jämlikhet i teori och praktik? Det är lätt att på liberalt manér ta avstånd från alla socialistiska försök så fort de uppvisar brister på något plan, svårare att söka reda ut exakt vad och varför något misslyckades, att lära sig något för att nästa försök ska lyckas bättre. Myrdal har väl aldrig hyllat tyranniet, men väl i försvaret av de socialistiska ambitionerna (exempelvis förnyelse underifrån av revolutionen i Kina eller omskolning av »samhällsparasiter« i Kampuchea) ibland nonchalerat den tyranniska överbyggnaden.

Det finns inom delar av vänstern en sorts machismo som tar sig uttryck i att om huvudtendensen är riktig så är det bara larv att himla sig över bieffekterna. Om det pågår en revolution till folkets bästa, eller ett krig mot en sovjetisk eller amerikansk huvudfiende, är det inte bara kontrarevolutionärt men också svagt och löjeväckande att bekymra sig om metoder och småspill.

När det gäller tryckfriheten – den välsignade – har det hos Myrdal och hans vänner alltid varit extra roligt att försvara historierevisionisters, nynazisters, antisemiters och homofobers rätt. Det har i de flesta fall varit både viktigt och principiellt riktigt. När vänsteraktivisters, kommunalarbetares eller vanliga anställdas yttrandefrihet har kränkts – har det dock varit, inte tyst, men relativt tystare i den myrdalska ordverkstan. Och det kan inte skyllas enbart på borgerliga mediers olika ekon. Det är helt enkelt mycket tydligare – och mer provocerande – att försvara mörkermännens rätt i dessa frågor. Det går inte att missta sig på en upprymd vänstermachismo när myrdalianerna får anledning att aktualisera dessa frågor.

Jag kan omöjligt säga vad som driver denna machismo. Det finns något i Myrdals utveckling – han släpper lyriken, han släpper satiren, han släpper romanskrivandet, han släpper mycket av sin humor – som kan tyda på att han allt sedan sjuttiotalet allt mer anpassat sig till den ganska stela bokstavsvänster inom SKP, delar av FiB/K och senare r:arna som han ömsom beredvilligt ömsom motvilligt anses företräda.

Respekten för Myrdal i dessa kretsar är mycket stor – det kan lika gärna vara så att mycket av deras hårdförhet är svar på reella eller inbillade krav från mästarens sida. En inskränkningsspiral av imaginära förväntningar som kanske förstärks när aktivisterna bor i städerna och ideologen som bor i skrivro på landet får lägesrapporterna filtrerade.

Å ena sidan. Det talas mycket om folklig bredd, frontbyggande och vida samarbeten men när allt kommer kring är vissa grunder och vissa auktoriteter odiskutabla. Många av de individer och organisationer som av förment sakliga skäl stötts bort

skulle och borde, inbillar jag mig, ha fått fortsätta i gemenskapen – spiralen hade kunnat växa i stället för krympa.

Å andra sidan. Den större förklaringen till att Myrdal inte längre är den centrala aktör han borde vara måste sökas i den förändrade yttervärlden. Det SAF-program som Myrdal och fibbarna avslöjade i början av sjuttiotalet har näringslivet med råge förverkligat sedan en tid. Det handlar inte bara om politisk och ekonomisk högervridning utan även om en långt driven ideologisk likriktning. Såna som Myrdal är inte längre önskvärda och Aftonbladet är idag förmodligen den enda större arena där han regelbundet kan publicera sig.

I det perspektivet blir vitsen med fibbarnas tjurighet och tidningens icke statsstödda överlevnadsförmåga helt uppenbar. FiB/K har genom åren periodvis framstått som blott ett principiellt självändamål men lyser i den senaste mörkertiden som vår viktigaste tidskrift även rent innehållsligt.

Det är skillnad på kritik och totalt avfärdande. Det finns en urseg idealism som präglar såväl vänsterliberalernas totala avståndstagande till socialistiska försök som vänsterns interna motsättningar – av alternativen kräver man perfektion annars slängs det med förakt på sophögen medan den förhärskande ordningen avkrävs – i jämförelse mycket litet.

*

Myrdals stora seger ligger i att han efter vänsterkraschen i slutet av 70-talet inte följde den folkhemskritiska vänstern in i nyliberala nykarriärer. Han lyckades bevara både den optimistiske elvavåringen och den oförfalskade tonårsrebellen – kanske tack vare de direkta och djupa kontakterna med det utomeuropeiska, långt från ankdammens trätor. Den som mer än någon

annan förskjutit de sociala ingenjörerna blev hursom den som allt ihärdigare och outröttligt kom att försvara välfärdsbyggets och arbetarrörelsens progressiva sidor.

Men en åldrande man tröttnar också ibland – det spelar ingen roll om han ännu förmår levitera eller slå baklänges dubbelvolter när yogan fungerar som bäst. När jag träffade Myrdal kring hans sextioårsdag skulle han just operera hjärtat och förklarade med tillförsikt att han kunde få tio år till – om allt gick bra. Nu är han uppe i fantastiska tjugo bonusår men det är (även för oss medelålders) svårt att hela tiden hålla kontakt med dagens rebeller.

Det finns stunder när man som vän skulle vilja skydda Myrdal mot sig själv. Visst finns det problematiska varianter på feminism, med klassmässiga begränsningar och felslagna konsekvenser, och själv kan jag inte acceptera den som överideologi eftersom min demokratiska strävan är total jämlikhet och en förståelse av människan i *all* sin komplexitet – men att som understundom Myrdal slappt håna all sorts feminism är blott att stöta bort de nya kullar politiska varelser som betraktar feminsmen som en av självklara byggstenar i kampen för en bättre värld.

Likadant med återkommande reservationer mot homosexuell överrepresentation – om det så är inom KPML(r) på sjuttiotalet, kretsarna kring UD på nittiotalet eller gay-rörelsens inflytande på samhället idag. Eller alliansen med fru Bildt och pastor Ekman för att hålla homosexuella utanför äktenskapets välsignelser. Eller påpekanden att sådant minsann inte förekommer bland djur i deras naturliga miljö – det är effektiva sätt att göra sig omöjlig bland nya generationer.

Vilka prioriteringar ligger bakom detta när världen brinner och solidariteten går åt helvete? Här borde ju bästa vännen Myrdal om inte gråta så åtminstone klia sig betänkligt under glasögonen.

När gubben hänvisar till djurens naturliga beteenden för att rättfärdiga mänskligt beteende visar han inte bara hur lite han vet om zoologi. Han glömmer i den polemiska upphetsningen tillfälligt bort själva utgångspunkten för radikalt engagemang – det gäller vännen Jan Myrdal, det gäller Karl Marx, Jean-Paul Sartre, den unge Mao eller vilken rebelledare som helst, det gäller alla människor som väljer att organisera sig och göra motstånd mot orätt och förtryck – nämligen övertygelsen att människan inte är begränsad av det naturliga, att människan är en kulturvarelse som trots eländiga odds, förtvivlade lägen och hot om repressalier kan resa sig, samarbeta, ta ödet i egna händer, förklara samtiden onödig och göra något helt annat än det givna.

Skriva hundra volymer i alla ämnen. Bygga ett meccanotorn till månen. Eller stort nog en lyftkran som kan lätta bördan för några medmänniskor.

Eller något helt annat.

Erik Wijk, författare, Stockholm

Ett omisskännligt tonfall av lust ...

BIRGIT ÖHRN-BARUCH

När nu Jan (också) blir 80 år kan man konstatera det banala faktum att årens tempo är snabbare än ens eget. Man får vackert räkna in sig i seniorlaget och ärligt se sig som Äldre. Eller äldre-äldre enligt omsorgsspråket. Blir ingen gammal numera?

Att leva i en stad som Stockholm som komiskt söker uppdatera sig till en helt dominerande ungdomskulturs mönster och språk är onekligen intressant om än tröttsamt, för att inte säga enformigt. Skönt då med stadens gamla träd och vattenlinjer så länge de lever och kan ge perspektiv.

Som jämnårig med Jan har man tillgång till ett korrektivt umgänge som inte knakar i lederna och som grönskar i olika perioder av återbruk. En kanon av trotsiga gubbstruttar som Balzac, Voltaire, Marx, Diderot och allt vad de heter. De har tillhört sällskapet alltsedan tidiga ungdomsår »då morgondagarna sjöng«, som Jan så vackert och plågsamt skildrat i en bok som också jag kan spegla mig i utan blygsel.

Där i min ungdomstid bryter han in som en lavaström. Fortsätter likt en dynamo att ladda för nya planer, resor, romaner ... Vi kunde följa med från manus, kapitel för kapitel. Jan hög-

läser från vår gungstol på Lilla Skinnarviksgränd där Svenolov och jag bor och där Jan snöar in en kall och fattig vinter som han förgyller med sina samlade variationer på blodpudding. Jans stämma dånar i kapp med kolbrasan i täljstenskaminen medan Svenolle skär ytterligare en färgstock till ett träsnitt av utsikten i snö.

För en tid sedan fick jag från Jan en bunt noggrant sparade 50-talsbrev från oss. De återspeglar intensiva samtal om måleri och skrivande, stundom hårdhänt kritiska men alltid ärliga och förtroliga. En kontakt som fortsatte, sporadiskt men obruten, varm och direkt.

»Du vet...«, säger Jan och drar in lyssnaren i en hundraårig eller dagsaktuell diskussion om någon politisk, estetisk, moralisk ståndpunkt att koppla till dagens arbetsuppgifter.

Jan suckar ibland över allt ogjort, men jag hör ändå ett omisskännligt tonfall av lust.

Birgit Öhrn-Baruch, pedagog, författare, Stockholm

Foto: Marianne Ström.

Detta är Jan Myrdal

Jan Myrdal är född 19 juli 1927 i Matteus församling i Stockholms stad. Barndomen tillbringades med föräldrarna i Genève, New York – där han gick i skola 1938–1940 – och Stockholm fast mycket långa tider var han placerad hos olika släktingar runt om i landet och gick där i skola. Han är en svensk författare, skribent och debattör; då han skrivit och publicerat inom de flesta genrer föredrar han att kallas skriftställare. Han är fransk Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres, litterär hedersdoktor vid Upsala College University i New Jersey och filosofie hedersdoktor vid Nankai University i Tianjin i Kina.

Myrdal är sedan femtio år gift med konstnären Gun Kessle, som stått för illustrationer och fotografering till många av hans böcker. Han är son till Alva och Gunnar Myrdal, bror till Sissela Bok och Kaj Fölster samt far till Janken Myrdal i äktenskapet 1948–1952 med arkitekt Nadja Wiking och Eva Myrdal i äktenskapet 1952–1956 med socionom Maj Lidberg.

Han kom i kontakt med kretsen kring *Clarté* (då Kulturfront) 1942 och gick med i Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbund våren 1943. På SKU:s kongress midsommaren

1944 när han skulle fylla sjutton rapporterade han om arbetet bland skolungdom. Politiskt verkade han senare i SKU och DU och arbetade internationellt för Världsungdomsfestivalerna i Budapest 1949, Berlin 1951, Bukarest 1953 och Moskva 1957. Han var placerad i DUV:s sekretariat i Budapest 1953. Sedan snart ett halvsekel är han partilös; de fem åren (1958–1963) i Väst-, Central-, Syd- och Östasien skärpte hans hållning och hans kritik mot den västliga och officiella kommunismen blev närmast vad som med en dåtida fransk term kallades tiermondistisk. (Se bland annat *Kulturers korsväg/ Resa i Afghanistan* 1960.)

Mest känd blev han i officiell debatt därför kanske som en av den svenska så kallade maoismens och radikala vänsterns främsta röster under sent 1960-tal och tidigt 1970-tal.

Jan Myrdal hade lämnat Höglandsskolan våren 1944 för att skriva, men hade i början svårt att få sina texter publicerade i mer officiella medier och blev där refuserad. Hösten 1944 anställdes han som journalist på Värmlands Folkblad. Han debuterade litterärt i *All Världens Berättare* och *Folket i Bild* 1950 och som dramatiker 1953 på eget förlag med pjäsen *Folkets hus*. Han utkom sedan med romanen *Hemkomst* på Tidens Förlag 1954.

Boken *Rapport från kinesisk by* från 1963 innebar ett internationellt genombrott för Myrdal. Det är en dokumentär reportagebok från den lilla byn Liu Lin i Kina. Till denna by har han sedan återvänt flera gånger för att beskriva byn utifrån förändringar i det kinesiska samhället. I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet gjorde sig Myrdal känd som en central gestalt för den radikala vänstern i Sverige. Varje

söndag publicerades hans skriftställningar i Aftonbladet. År 1968 utkom hans även internationellt uppmärksammade bok *Confessions of a Disloyal European*. År 1971 var Myrdal vidare med och grundade tidskriften *Folket i Bild/Kulturfront*. Han deltog aktivt i att utforma dess riktlinjer; en föreningsdemokratiskt (inte redaktionsdemokratiskt) styrd partipolitiskt och religiöst oavhängig tidskrift som helt grundades på de tre parollerna: Försvar av yttrande- och tryckfriheten; för en folkets kultur; antiimperialism. Den skall följa den traditionella svenska folkrörelsedemokratiska traditionen med av stämman vald ordförande/ansvarig utgivare och där beslutade publiceringsprinciper, tar inte emot något statligt eller kommunalt stöd, accepterar inga korporativa organ som Pressens opinionsnämnd utan står helt på Tryckfrihetsförordningens grund. Jan Myrdal var dess ordförande/ansvarige utgivare 1971–72 och 1987–89 och har även periodvis suttit med andra uppdrag i dess styrelse. Han är även medlem i Sveriges författarförbund och The Authors Guild i New York, han har varit medlem i Publicistklubben och Svenska PEN-klubben.

Tillsammans med Gun Kessle har Myrdal gjort otaliga resor till länder i tredje världen, exempelvis Afghanistan, Indien, Kambodja, Mexiko och, som nämnts ovan, Kina. Resorna har resulterat i reseskildringar som *Resa i Afghanistan* (1960), *Turkmenistan* (1965), *Indien väntar* (1980) och *México* (1995).

År 1982 utkom *Barndom*, där Myrdal bland annat öppenhjärtigt beskriver konflikter med sina föräldrar och kritiserar deras uppfostringsmetoder. Då Alva och Gunnar Myrdal var

allmänt hyllade i Sverige orsakade sonens kritik stor uppståndelse. Efter *Barndom* fortsattes hans svit av jagromaner – där *Confessions* (1968) var den första – med *En annan värld* (1984), *Tolv på det trettonde* (1989), *När Morgondagarna sjöng* (1994). *Maj. En kärlek* (1998) och *Gubbsjuka* (2002).

Myrdals politiska ställningstaganden har gett upphov till konflikter alltsedan 1944 då statsminister Per Albin Hansson bad Gunnar Myrdal se till att Jan Myrdal höll tyst i offentligheten om regeringens politik under krigsåren. Hans ställningstaganden mot Förenta staternas atombomb mot Japan, dess krig i Korea (med dess experimentella användande av japanska bakteriekrigsmetoder mot Korea och Kina), Sydostasien, Irak och Afghanistan; mot Sovjetunionens ockupation av Tjeckoslovakien och krig mot Afghanistan har väckt starka känslor på olika håll liksom hans stöd för inbördes oförenliga politiska rörelser som Enver Hoxhas i Albanien, Pol Pots i Kampuchea och Naxaliternas i Indien. Hans kritik av svensk inrikespolitik, av den politiska polisen och den enligt hans mening självupplösande borgerliga demokratin (se *Lag utan ordning*, 1975) har varit mycket hård och ett hans angrepp på Högsta Domstolens politiska agerande ledde till ett tryckfrihetsåtal – där hans text frikändes av juryn. Han har beskrivit staten Sverige som en skenbarhet; en plebicitär byråkrati av Napoleon III:s modell

Hans principiella försvar för en Faurissons yttrandefrihet liksom hans diskussion 1997 om det militära ingripandet på Himmelska fridens torg i Peking 1989 som en tragisk »politisk nödvändighet« vilken räddade Kinas nationella existens efter den kinesiska regeringens förvirring och oförmåga att korrekt

lösa konflikten. Myrdal själv menade att de som kritiserat honom var ovilliga eller oförmögna att diskutera i sak. I samband med detta krävde flera ledande medlemmar av Svenska PEN-klubben, däribland Per Wästberg, Thomas von Vegesack och Agneta Pleijel att Gun Kessle och Jan Myrdal skulle uteslutas ur föreningen men misslyckades uppnå majoritet för sitt förslag.

VERKSFÖRTECKNING

1953 *Folkets hus*
1954 *Hemkomst*
1955 *Jubelvår*
1956 *Att bli och vara*
1957 *Badrumskranen*
1960 *Kulturers korsväg*
1962 *Rescontra*
1962 *Bortom berg och öknar*
1963 *Rapport från kinesisk by*
1964 *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell*
1965 *Söndagsmorgon*
1965 *Chinese Journey*
1966 *Turkmenistan*
1967 *Fallet Myglaren*
1967 *Moraliteter*
1968 *Skriftställning*
1968 *Confessions of a disloyal European*
1968 *Ansikte av sten,* med Gun Kessle
1969 *Garderingar*
1969 *Skriftställning 2*

1970 *Kina. Revolutionen går vidare,* med Gun Kessle
1970 *Albansk utmaning,* med Gun Kessle
1971 *Tal om hjälp*
1971 *Skriftställning 3*
1971 *Gates to Asia*
1972 *B Olsen löper livet ut*
1972 *Ett femtiotal*
1973 *Skriftställning 4*
1974 *Den onödiga samtiden,* med Lars Gustafsson
1975 *Skriftställning 5*
1975 *Karriär*
1975 *Lag utan ordning*
1976 *Kinesiska frågor från Liu Lin by 1975*
1976 *Tyska frågor*
1976 *Ondskan tar form,* med Gun Kessle
1977 *Sidenvägen*
1977 *Kina efter Mao Tsetung*
1977 *En världsbild,* med Gun Kessle
1978 *Skriftställning 10*
1978 *Kampuchea och kriget*
1979 *Kampuchea hösten 1979*
1980 *Indien väntar,* med Gun Kessle
1981 *Strindberg och Balzac*
1982 *Dussinet fullt. Skriftställning 12*
1982 *Barndom*
1983 *Kinesisk by 20 år senare*
1983 *Bortom bergen,* med Gun Kessle
1983 *Den trettonde*
1984 *En annan värld*

1986 *Ord och avsikt*
1987 *14!*
1987 *Brev från en turist*
1988 *En meccanopojke berättar*
1988 *3 x Sovjet*
1988 *En annan ordning*
1988 *En illojal europés bekännelser*
1989 *Tolv på det trettonde*
1988 *Pubertet*
1989 *Franska revolutionens bilder*
1990 *Fem år av frihet*
1991 *På resa,* med Gun Kessle
1992 *Tidens ålder*
1992 *Det nya Stortyskland*
1992 *När Västerlandet trädde fram,* med Gun Kessle
1993 *Inför nedräkningen*
1994 *En fest i Liu Lin,* med Gun Kessle
1994 *När morgondagarna sjöng*
1995 *André Gill*
1995 *México,* med Gun Kessle
1995 *Rölvag as an example*
1997 *August Strindberg and Ole Edvart Roelvag*
1998 *Maj. En kärlek*
1999 *Om vin*
2000 *Johan August Strindberg*
2002 *Gubbsjuka*
2005 *Meccano*
2005 *Sälja krig som margarin*
2007 *Medvetandet gör oss ansvariga. Valda texter 1957–2007*

Till detta kommer utställningar, filmer, stillfilmer, ljudinspelningar och andra verk.

PRISER OCH UTMÄRKELSER (URVAL)
Litteraturfrämjandets stora romanpris 1985
Ivar Lo-Johanssons personliga pris 2002

Ett omisskännligt tonfall av lust …

Jan Myrdal 80 år